

BRIGADA U CENTRALNOJ BOSNI I ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Čišćenje prostora u međurečju Vrbasa i Vrbanje

U centralnoj Bosni nalazio se 310. četnički korpus sa brigadama Vrbaskom, Teslićkom i Motajičkom.¹ Ukupno je bilo oko 1.600 četnika. Međutim, tamo su često bile i jedinice Bosanskokrajiškog četničkog korpusa, naročito 3. četnička brigada. Ova brigada obično je bila na prostoru između Vrbanje i Vrbasa. Kad su jače partizanske snage dolazile na prostor južnije od Banjaluke, delovi 1. četničke brigade prebacivali su se na desnu stranu Vrbasa pa su i oni tamo, ponekad, bili.

¹ Izveštaj Tesličke četničke brigade od 26. 2. 1945. godine, Arhiv VII, BH-V-12682. Izveštaj Motajičke četničke brigade od 24. 2. 1945. godine. Isto, BH-V-12631/1. Izveštaj Vrbaske četničke brigade od 1. 1. 1945. Isto BH-V-12590.

U naređenju 11. divizije od 27. 9. 1943. godine stoji da u centralnoj Bosni postoje četničke grupe Rade Radića, Nikole Vorkape, Ljube Bundala i Vinčića — ukupno oko 1.000 četnika. (Zbornik, IV, 17, 129, 287). Divizija u naređenju ne obuhvata sav prostor, posebno ne onaj južnije od Vrbanje, pa se može smatrati da je četnika bilo više.

U izveštaju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu od 12. 11. 1943. godine stoji da u centralnoj Bosni ima oko 1.900 četnika. (Zbornik, IV, 19, 50, 167). Ako se dva pomenuta izveštaja uzmu u obzir, može se smatrati da je četnika tamo ukupno bilo oko 1.600 i to bez krajiških.

U izveštaju Velike župe Sana i Luka od 7. 9. 1943. godine stoji da na njenom području deluju četničke grupe Drenovića, Tešanovića, Mišića, Marčetića, Radića, Bundala i Vorkape, ali se ne navodi jačina. (Arhiv VII, k. 156, br. reg. 9/3—1).

Osamnaestog novembra 1944. godine 13. krajiška brigada, bez 4. bataljona, krenula je za centralnu Bosnu. Pokret je izvršen preko Jajca i jedinice Brigade stigle su u rejon sela Doribaba, Bistrica, Kuprešani i tu zanoćile. Četvrti bataljon toga dana nalazio se u selu Dubici, kod Sitnice, i tamo ostao.² Devetnaestog novembra Brigada je produžila pokret, prešla Ugar kod sela Priske i istog dana stigla na prostor zapadno od Skender-Vakufa i tu zanoćila. Ovaj deo puta veoma je težak za kretanje pa su jedinice bile izložene velikim naporima. Radilo se o kozjim stazama koje su vodile preko terena sa velikim visinskim razlikama naročito oko kanjona Ugra. Zbog napora bataljoni su u toku 20. novembra ostali na mestu prenoćišta i odmarali se.

Dalji pokret Brigade izvršen je 21. novembra preko sela Javorani i 1. bataljon je stigao u zaselak Balte, 2. u selo G. Lipovac, a 3. u zaseoke Podosoje i Prisoje. Tu su bataljoni zanoćili. Prethodnica 2. bataljona u pokretu kod sela Vagani naišla je na četnike i rasterala ih. Ovim je završen pokret 13. krajiške brigade i prebacivanje na desnú stranu Vrbasa. Njene jedinice za ovo vreme prešle su oko 100 km i potreban im je bio odmor. Pokret se vršio preko Jajca zbog toga što se Vrbas na drugom mestu nije mogao preći.

Ipak jedinice se nisu dugo odmarale. One su vršile izviđanja i prikupljale podatke o neprijateljskim snagama. U ovom pogledu najvažniji zadatak imala je brigadna izviđačka četa. Ona je vršila izviđanja prema s. Čelincu, Poniru i Jagarama. Tako je 22. novembra u zaseoku Debeljaci naišla na grupu domobrana i napala ih. Ubila je 3, ranila 2 i zarobila 2. Zaplenila je 3 puške, 45 metaka, 3 para fišeklija i 2 konja. Četa nije imala gubitaka.

Dvadeset trećeg novembra Izviđačka četa 13. brigade došla je u s. Jagare. Tamo se nalazio čovek koji je bio partizan i preko kog je održavana veza sa Banjalukom i dobijana obaveštenja. Četa je imala zadatak da s njim uspostavi vezu i dobije obaveštenja o četnicima. Došavši do njegove kuće, Četa se tu zadržala i dočekala sutan. Ta-

² Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

da su u selo došle četničke snage. Ulazeći u selo, četnici su pevali partizanske pesme. Bili su opkolili selo i Izviđačka četa se našla okružena u selu. Međutim, kako je bila dobro naoružana, raspolagala je sa dosta automatskog oružja, četa se probila iz obruča i počela da se povlači prema ostalim snagama Brigade. Četnici su je gonili i tada su ranili teže pomoćnika šefa Obaveštajnog centra 13. brigade Stevu Ostojića.³ Pošto nije mogao da se kreće, borci su ga sklonili u jedan jarak u šumi i ostavili. Četnici su u streljačkom stroju pretražili šumu, ali nisu naišli na njega, pa je on docnije prenet u bolnicu u s. Sipragama i тамо izlečen.

Istog dana, tj. 23. novembra, ustaše su napravile ispad iz Kotor-Varoši prema 2. bataljonu 13. krajiške brigade. Došlo je do borbe u kojoj su ustaše imale 1 mrtvog i 3 ranjena, dok je 2. bataljon imao 1 ranjenog, a jedan borac je dezertirao. Ovog dana 2. bataljon je izgubio 1 teški mitraljez. Kod 4. bataljona nije bilo promena. Njegovi delovi u pretresanju sela pronašli su 7 pušaka.

Na osnovu podataka koje je dobio o četnicima Štab 13. krajiške brigade je smatrao da se na prostoru sela Jagare, Karanovac, Bastahi nalazi po grupama 150—200 četnika, u s. Ljubačevu jedan četnički bataljon od oko 100 četnika, a u s. Krminama oko 50—60 četnika. Polazeći od toga, Štab Brigade je odlučio da napadne četnike i pročisti taj teren. To je trebalo izvesti na sledeći način:

Prvim bataljom noću između 23. i 24. novembra izvršiti pokret, izbiti na liniju Bjeljevine (k. 742) — s. Ponir — Kajbakovac (k. 672) — Kozarevac (k. 606) i tako doći četnicima za leđa, odsecajući ih od Banjaluke, na koju su se stalno oslanjali. Snagama 2. bataljona trebalo je u toku istog dana pročistiti i zaposeti Osmaču planinu. Posedanje je trebalo izvršiti na liniji zaselak Obradovići — Vis (k. 689) i tako zatvoriti pravce kojima bi se četnici mogli povlačiti u šumu. Ovo je trebalo izvršiti sa dve čete 2. bataljona, a sa druge dve — posesti liniju zaselak Milakovići

³ Isto.

Izjava Steva Ostojića, pukovnika JNA.

— zaselak Serdari — zaselak Sahinovići — Stražbenica (k. 526).⁴

Sutradan, 24. novembra, u 6 časova trebalo je da 1. bataljon krene sa linije posedanja pravcem s. Jagare — Karanovac — Debelo brdo (k. 327) — zaselak Vučanovići — k. 366 ka s. Ljubačevu delom snaga, a drugim delom pravcem s. Bastahi — zaselak Ozren — Gromila (k. 436) ka istom selu. Na taj način trebalo je četnike potisnuti prema planinskom masivu Osmače, odvojiti ih od neprijateljskog garnizona u Banjaluci i naneti im gubitke.

U toku noći došlo je do promene u rasporedu: četa 2. bataljona sa linije Milakovići — Serdari prebačena je na levo krilo 1. bataljona, a na njeno mesto postavljena je Izviđačka četa brigade.

Ni kod četnika nije bilo onako kako se smatralo u Štabu Brigade. Naime, noću između 23/24. novembra na navedeni prostor došle su jače četničke snage od Banjaluke. Tako, umesto 150—200 četnika, kako je smatrao Stab Brigade, tamo je bilo oko 1.200 četnika, pa snage 1. bataljona 13. krajiške brigade nisu bile dovoljno jake da bi mogle izvršiti zadatak, odseći četnike od neprijateljskog garnizona i »nabaciti ih« na s. Ljubičevo.⁵

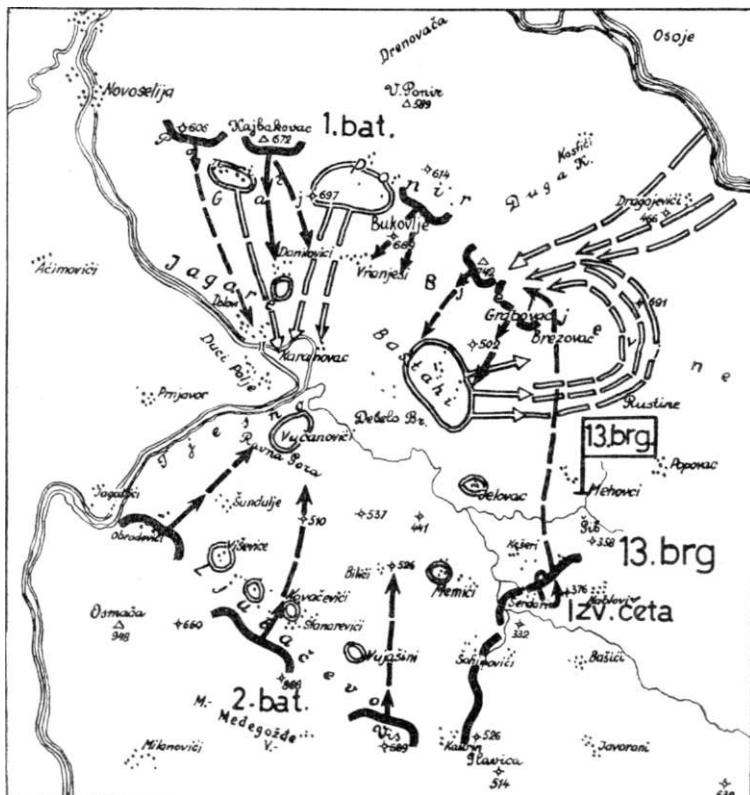
U 6 časova 24. novembra 1. bataljon je prešao u napad. Naročito energičan napad izveden je na pravcu Kajbakovac — Karanovac, gde su se nalazile 1. i 2. četa 1. bataljona 13. krajiške brigade. Ove čete odbacile su četnike do Karanovca, ali kako je došlo do pritiska na njihove bokove i leđa, one su ponovo uspele da zauzmu ranije polazne položaje, koji su bili na dominantnim uzvišenjima. Levo krilo Bataljona napalo je četnike na prostoru zaselaka Vranješi, Jusići, Pračani. Međutim, četnici su se neometano izvukli preko zaseoka Kukmanovići i Rustine i došli na Jeliće (k. 662), za leđa četama 1. bataljona. Tu su stigle i neke četničke snage od s. Čelinca pa su svi zajedno

⁴ Mesečni operacijski izveštaj 13. krajiške brigade za novembar 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 25—4

⁵ Četnici su se, otkad je srušen most u Karanovcu, s leve strane Vrbasa prebacivali na desnu u južnom delu Banjaluke preko mosta kod Šehitluka. U ovom slučaju, najverovatnije, radi se o četnicima Vrbaske i 3. četničke brigade, koje su se nalazile, verovatno, oko Rebrovca i Debeljaka odranije.

izvršili napad s leđa i bokova na levo krilo 1. bataljona i potisle ga u s. Bastahe. U tom pravcu su bežali četnici ispred desnog krila Bataljona pa je u s. Bastahima došlo do mešanja naših boraca i četnika. Tako su čete 1. bataljona

BORBA SA ČETNICIMA 24. NOVEMBRA

Legenda:

R. 1 : 100.000

- 1) Pravci povlačenja četnika ispred 1. bataljona.
- 2) Pravci kojim su se četnici probili kroz raspored četa 1. bataljona i došli im za leđa.
- 3) Mesta gde su bile četničke grupe.

na levom krilu dospele u okruženje. Upotrebljena je Izviđačka četa te su i četnici bili u situaciji da su se morali probijati kroz naš streljački stroj. Pošto su bili nekoliko puta brojno nadmoćniji, uspeli su da se izvuku nakon borbe koja je trajala nekoliko časova. Povukli su se prema Banjaluci i Celincu. Snage 2. bataljona 13. brigade nisu učestvovali u borbi protiv četnika zajedno sa 1. bataljonom pošto su bile suviše daleko. One su u s. Ljubačevu naišle na dve četničke čete i sa njima povele borbu. I ovi četnici su se izvukli nakon duže borbe.

Četnici su ovog dana pretrpeli gubitke od 39 mrtvih i 4 zarobljenih. Od oružja i opreme su izgubili: 6 pušaka, 260 metaka, 5 fišeklija, 3 para cipela i 6 konja. Mi smo imali 9 mrtvih i 2 ranjena borca.⁶

Planiranje ovog napada na četnike od strane Štaba 13. krajiške brigade nije bilo sasvim pravilno. Očito je da je došlo do većih previda, što je uslovilo relativno slab uspeh u borbi. Prvi bataljon dobio je zadatku da posedne liniju u dužini od preko 10 km, što je previše za njegove snage i mogućnosti. Postavljanjem takvog zadatka, 1. bataljon je udaljen od ostalih snaga brigade preko 10 km, pa je sadejstvo i ispodaganje u borbi bilo otežano i skoro onemogućeno. Linija posedanja 1. bataljona nije bila mnogo udaljena od Banjaluke pa je postojala mogućnost da neprijateljske snage iz Banjaluke izvrše napad na 1. bataljon s čim je, u danoj situaciji, trebalo računati. Prostor obuhvaćen snagama 1. i 2. bataljona i Izviđačke čete 13. brigade suviše je velik da bi se radikalnije mogao pretresti. Sem toga, leva strana r. Vrbasa nije bila neposredno posednuta pa je postojala mogućnost da se četnici prebace u s. Rekavice i izbegnu uništenje. U takvoj situaciji trebalo je angažovati na tom zadatku i 3. bataljon 13. brigade i ne davati mu drugi zadatku. Kod četnika se osećao nedostatak municije i, zahvaljujući tome i slaboj četničkoj organizaciji, mi nismo imali većih gubitaka.

Dvadeset petog novembra jedinice Brigade su se odmarale a 26. su ponovo vršile pretres prostorije na kojoj je došlo do borbe sa četnicima. Četnici su ponovo došli na

⁶ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

isti teren. Štab 13. brigade je, poučen iskustvom iz borbe sa četnicima 24. novembra, upotrebio i 3. bataljon. Prvi i 2. bataljon upotrebljeni su na prostoru s. Ponir, s. Jagare, Karanovac, a 3. bataljon istočnije od njih.

Prvi bataljon je naišao na grupu četnika kod Vrbasa. Pokušavali su da se pomoću spiava prebace na levu stranu reke. Bataljon ih je napao i ubio 9, jednog ranio i 2 zarobio. Nešto dalje od ove grupe Bataljon je naišao na još jednu grupu četnika, među kojima je bio i četnički pop sa pratnjom od 5 četnika. I ovi četnici su se spasavali skakanjem u Vrbas, bežanjem na levu stranu reke. Drugi bataljon naišao je na manju grupu četnika, od kojih je 2 ubio i 2 zarobio. Treći bataljon sukobio se sa oko 80 četnika, potisnuo ih je i naterao na r. Vrbanju. Ubijen je 1 četnik i 1 ranjen, a 3. bataljon je imao 1 ranjenog borca.

Četvrti bataljon 13. krajiške brigade ovog dana držao je položaj na Bukvaleku iznad r. Surtulije, na levoj strani Vrbasa. Pošto nije bio u sastavu Brigade, on nije mogao tako uspešno da se bori protiv četnika. Naime, četnici u međurečju Vrbas—Vrbanja nisu do ovog vremena sistematski proganjani i napadani. Imali su veliki broj jataka, a i mnogi od njih bili su rodom sa tog terena i dobro su ga poznavali. Zahvaljujući tome, oni su se uvek zadržavali u većem broju na tom terenu i trebalo ih je neprestano progoniti. To se moralo činiti sa najmanje dva bataljona, a često i svim snagama Brigade. Neprekidni pokreti koji su vršeni pretežno noću iscrpljivali su snage Brigade toliko, da su one već postajale nesposobne za veće napore, a bez toga, u borbi protiv četnika, teško se mogao postići uspeh.

Intendantske jedinice Brigade imale su dosta konja i bile nepokretne za takvu taktiku. Zbog toga one su za vreme pokreta i traganja za četnicima morale ostajati na jednom mestu. Same nisu mogle da se brane u slučaju napada na njih, pa ih je trebalo obezbedivati borbenim delovima, a to je uticalo na brojno angažovanje u borbi protiv četnika i imalo uticaja na poneki neuspeh. Uz to, ustaše i ustaška milicija iz Kotor-Varoši i okoline često su vršili ispade u pravcu jedinica 13. brigade pa je i sa njima vodena borba i morali su se dobro obezbedivati neborbeni delovi brigade.

Da je 4. bataljon bio u sastavu Brigade, ona bi mogla naizmenično upotrebljavati po dva bataljona, a sa dva obezbeđivati neborbene delove i odmarati ih. Tako bi se obezbedilo odmaranje svih brigadnih snaga pa zamorenost ne bi došla do izraza u tolikoj meri i borba protiv četnika bila bi mnogo efikasnija.

U vezi sa ovim problemom, Štab Brigade je predložio da se brigadna i bataljonske intendanture prebace u Skender-Vakuf, a da se jedinice same hrane na terenu, bez dodavanja rezervi iz intendanture.⁷ Brigadna bolnica sa oko 30 bolesnika i ranjenika tada je bila u Mrkonjiću,⁸ pa nije uticala na manevarsku sposobnost Brigade.

Posle borbe sa četnicima 26. novembra 1. bataljon smestio se u zaselak Balte, 2. bataljon u s. Lipovac, a 3. bataljon u s. Podosoje. Bataljoni su na ovim mestima ostali u toku 27., 28. i 29. novembra i odmarali se, s tim što je poslednjeg dana 3. četa 3. bataljona kod s. Vranića vodila borbu sa ustaškom milicijom.

Dvadeset devetog novembra 4. bataljon krenuo je iz Bukvaleka, preko sela Han-Kola u sastav Brigade. Stigao je 5. decembra na prostor sela Podosoje, Prisoje, Jasik i stavio se pod komandu Štaba Brigade. U pokretu je 2 četnika ubio, a 1 zarobio. Zaplenio je 3 puške i 80 metaka. Za vreme pokreta Bataljon je prešao oko 140 km i to preko veoma teškog terena pa mu je bio potreban odmor. Tako na levoj strani Vrbasa nije više bilo snaga 13. krajiške brigade. Tamo je ostala 15. krajiška brigada 39. divizije, Zmijanjski i Mrkonjički NOP odred, pa je i situacija kod četnika u Manjači i oko Mrkonjića postala lakša pa su se i oni mnogo više aktivirali u borbi protiv naših snaga.

U toku 30. novembra kod 1. bataljona 13. brigade nije bilo promena. Ovog dana jedna četa 2. bataljona prebacila se u s. Jasik, gde je smenila 3. bataljon, koji se istog dana prebio na prostor Skender-Vakufa, u s. Bokani da bi štitio transportovanje opreme iz Jajca za Skender-Vakuf. Prvog decembra jedna četa 3. bataljona upućena je u Jaj-

⁷ Operacijski izveštaj 13. krajiške brigade za novembar 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 25—4.

⁸ Mesečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 27. 11. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 13—4.

ce da bi štitila karavan sa opremom koji se iz Jajca upućivao za Skender-Vakuf.

Prvi i 2. bataljon 13. brigade za pet dana decembra 3 četnika su ubili, a 2 ranili. Zaplenili su 3 puške, 70 metaka, 3 bombe, 2 opasača i 1 bluzu.⁹

Petog decembra 3. bataljon se prebacio na prostor s. Javorani, a jedan vod uputio je za pratinju karavana u Jajce. Sem ovog kod bataljona Brigade nije bilo promena sve do 8. decembra.

Prebacivanje 13. krajiške brigade na desnu stranu Vrbasa ozbiljno je ugrozilo četnike na tom terenu. Borbe koje su jedinice 13. brigade vodile sa četnicima tokom novembra i posebno one 24. i 26. novembra, pokazale su da četnici ni na desnoj strani Vrbasa neće imati mira. To su četničke komande uviđale pa su, u vezi sa tim, zakazale sastanak u Banjaluci. Sastanak je održan 1. decembra i na njemu su učestvovali svi četnički komandanti.¹⁰ Šta se sve na ovom sastanku raspravljalo ni danas nije poznato, ali najverovatnije je da se diskutovalo o načinu borbe u vezi sa nastalom situacijom.

Međutim, Štab 5. korpusa je cenio situaciju tako da će trebati preduzeti energičnije mere u borbi protiv četnika u centralnoj Bosni, pa je odlučio da se formira Operativni štab za borbu protiv četnika u centralnoj Bosni i da mu se stave na raspolaganje određene jedinice. Tako je došlo do formiranja Operativnog štaba, kom su stavljene na raspolaganje 13. krajiška brigada 39. divizije, 18. brigada 53. divizije, Banjalučki i Uzlomački NOP odred.¹¹ Komandant Operativnog štaba stigao je sa 4. bataljonom 13. krajiške brigade u Štab Brigade 5. decembra.¹² Tamo je trebalo da stigne i njegov zamenik sa 18. brigadom.¹³

⁹ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

¹⁰ Depesha Obaveštajnog centra 13. krajiške brigade od 4. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

¹¹ Zapovest Operativnog štaba od 7. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 32—3.

¹² Za komandanta Operativnog štaba za borba protiv četnika određen je Milan Zorić, a za njegovog zamenika Stevo Samardžija.¹³

¹³ Depesa komandanta Operativnog štaba od 6. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11

Operativni štab je 7. decembra izdao zapovest za uništenje četnika na terenu centralne Bosne. Tada se Teslićka četnička brigada nalazila u selima Pribinić, Buletić, Cečava, Šnjegotina, rasuta po četama. Ova brigada imala je 500—600 četnika sa 17 puškomitrailjeza. Vrbaska četnička brigada nalazila se na prostoru Snjegotine i Jošavke i imala je oko 400 četnika. Motajička brigada bila je na prostoru Crni vrh, selo Klašnice. Po dolasku 13. krajiške brigade na desnu stranu Vrbasa u Cemernici planini ostala su dva četnička bataljona koji su se krili oko Vrbasa, Gornjeg Sehera i u šumi.

Trinaesta krajiška brigada dobila je zadatak da jednim bataljonom posedne Baljvine i selo Bočac, uništi na tom prostoru četnike i napravi most na Vrbasu između sela Baljvine i Crne Rijeke; da mobiliše civile i iskoristi ih za podizanje mosta na Vrbasu, a da sa druga dva bataljona očisti prostor s. Javorani, s. Ljubačevo, s. Krmine, s. Agino Selo, Cemernica, s. Vagani. Po izvršenju ovog zadatka naređeno joj je da tim bataljonima posedne s. Javorane, Ljubačevo i Krmine. Pod komandu 13. krajiške brigade stavljen je Banjalučki NOP odred.

Osamnaestoj brigadi naređeno je da sa dva bataljona krene za s. Rankoviće a odatle u manjim kolonama prema severozapadu i tako pretrese selo Cečavu, sa druga dva bataljona da pretrese prostor D. i G. Snjegotine i posedne liniju zaselak Spasojević — zaselak Railići — Čaćino brdo.

Uzlomački odred je trebalo da dejstvuje na prostoru s. Borci, s. Maljevo, s. Burča.

Plan radio-veze dostavljen je jedinicama i naređeno im da formiraju brigadna previjališta. Jedinicama je naglašeno da održe bataljonske sastanke, na kojima treba da ukažu na važnost samoinicijative nižih komandi i jedinica, konferencije sa seljacima na kojima govoriti o amnestiji, prilici da se svi zavedeni četnici otregnú od okupatora i ustaša i priđu NOB-u. Rečeno je da postupak sa njima kad se predaju treba da bude dobar i da će takav odnos prema narodu i četnicima izazvati postepeno osipanje četnika. Naglašeno je i to da jedinice na jednom mestu ne smeju ostati više od dva dana.

Na osnovu zapovesti Operativnog štaba brigade su izdale svoje zapovesti. Stab 13. brigade precizirao je pravce pokreta bataljona i prostore koje treba da pretraže. Naredio je da se sve kolibe u Osmači, Tisovcu i Kijavcu spale. Banjalučkom odredu takođe je postavljen zadatak. Naglašeno je da će Stab Brigade za 9. decembar izdati novu zapovest i da će se nalaziti u s. Aginom Selu, kod crkve.¹⁴

Tako je 1. bataljon 13. brigade u toku 8. decembra čistio prostor Osmača, s. Krmine, s. Agino Selo. Ubio je 3, ranio 5 i zarobio 5 četnika. Bataljon nije imao gubitaka i zanoćio je u Aginom Selu. Drugi bataljon čistio je prostor s. Vagani, s. Javorani, s. Cukovac i nije naišao na četnike. Snage 3. bataljona prebacile su se na prostor zaselaka Glamočići, Paunovići. Jedna četa ovog bataljona upućena je kao pratnja u Jajce, a jedan vod u Travnik. Četvrti bataljon kretao se pravcem s. Boljanići, s. Babajci, s. D. Vagani, s. Radići, s. Kostići. Ni on nije naišao na četnike.

Sutradan je čišćenje produženo. Prvi bataljon čistio je prostor između Vrbasa i Čemernice planine do s. Baljvine. Dodira sa četnicima nije bilo i bataljon se vratio na mesto polaska. Drugi bataljon prebacio se na prostor s. Baljvine, s. Bočac i tu razmestio. Kod 3. bataljona ovog dana nije bilo promena, dok se 4. bataljon smestio u s. Kostiće. Kako se vidi, naročitog uspeha nije bilo. Četnici su pobegli iz međurečja Vrbas — Vrbanja, a oni koji su ostali skrivali su se jer su dobro poznavali teren. Neki su se ponašali kao seljaci, pošto bi skrili oružje.

Treća četnička brigada, Trivunčićeva, prebacila se na levu stranu Vrbasa, pa je snagama 1. i 2. četničke brigade, koje su tamu bile, napala 15. krajišku brigadu i dovela je u tešku situaciju. Zbog toga je Stab 39. divizije tražio da se 13. brigada prebaci na levu stranu Vrbasa.¹⁵ Međutim, prebacivanje 13. brigade na levu stranu Vrbasa nije dolažilo u obzir, jer je za to trebalo dosta vremena. Ona se mogla prebaciti samo u Jajcu, na nekom drugom mestu

¹⁴ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade za dvodnevno čišćenje prostora između Vrbanje i Vrbasa, Ugra, Čemernice i Osmače. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 33—3.

¹⁵ Depeša Štaba 39. divizije od 7. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11. Dopis Staba Zmijanjskog odreda od 18. 1. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 4—2.

između Jajca i Banjaluke, nije bilo mosta. Stoga je komandant Operativnog štaba odgovorio Stabu 39. divizije da je za prebacivanje 13. brigade na levu stranu Vrbasa i dolazak do s. Han-Kola potrebno 5 dana, a za to vreme četnici bi se ponovo prebacili na desnu stranu, pa se time ne bi postiglo ništa. Naglašeno je da će se za takve slučajeve podići most na Vrbasu u s. Baljvinama.¹⁶

Tako je 13. krajiska brigada i dalje ostala na desnoj strani Vrbasa. Operativni štab izradio je detaljno uputstvo za borbu protiv četnika i dostavio ga štabovima 13. i 18. brigade i štabovima odreda. U njemu je razrađena takтика u borbi protiv četnika i postupci saobraženi načinu ponašanja četnika.¹⁷ Ta mera Operativnog štaba bila je veoma korisna zbog toga što je predviđala postupke skoro u svim slučajevima, a to se nije do tada primenjivalo na terenu centralne Bosne, pa ni Krajine. Zahvaljujući tome uputstvu, 18. brigada je noću između 18/19. decembra ubila 40 četnika i zaplenila 3 puškomitrailjeza, 30 pušaka, 1 automat i dr.¹⁸ Ovaj uspeh postignut je na prostoru severno od r. Vrbanje.

Međutim, u međurečju Vrbasa i Vrbanje, gde je bila 13. krajiska brigada, nije bilo jačih četničkih snaga, ostale su samo manje grupe, pa se značajniji uspeh nije mogao postići. Ipak, 13. brigada je ostala na tom prostoru do 20. decembra, neprekidno pretresala teren i tragala za četnicima. Za tih desetak dana uspela je da zarobi 3 četnika i 2 rani, dok je ona izgubila 1 borca. Zaplenila je 4 puške, 1 revolver i 3 fišeklje. Četrnaestog decembra Vod iz Travnika došao je u sastav svoga bataljona.

Devetnaestog decembra 1944. godine neprijateljske snage probile su se iz Bihaća u Petrovac, pa je naređeno da se 13. krajiska brigada najhitnije prebaci na prostor s. Bravsko, Bos. Petrovac¹⁹ sa zadatkom zatvaranja pravca Petrovac — Ključ. Prema ovom naređenju bataljon 13.

¹⁶ Depeša komandanta Operativnog štaba od 7. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

¹⁷ UputE'tvo Operativnog štaba od 10. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 36—3.

¹⁸ Depeša Operativnog štaba od 19. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

¹⁹ Depeša Štaba 39. divizije od 19. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

brigade koji se nalazio u s. Baljvinama trebalo je da krene u toku noći.

Tako su 2. i 3. bataljon 13. brigade u toku 20. decembra stigli na levu stranu Vrbasa i razmestili se u s. Carevo Polje, zapadno od Jajca. Prvi i 4. bataljon 21. decembra prebacili su se u s. Kuprešani i s. Divičani,²⁰ gde su se razmestili. Stab Brigade premestio se u Jajce.²¹ Na ovom prostoru jedinice Brigade ostale su do 24. decembra i primale odeću i opremu koja im je bila spremljena u Jajcu. Između ostalog, intendantura 5. korpusa je 21. decembra dostavila 13. brigadi 300 šinjela, 300 bluza, 200 pantalona, 500 pari čarapa, 500 pari cipela i 94 kg šećera.²²

Pokret 13. krajiške brigade sa prostora iz međurečja reka Vrbasa i Vrbanje prema Jajcu protumačen je od strane neprijatelja kao prebacivanje u Manjaču radi napada na četnike koji su ozbiljno ugrozili 15. krajišku brigadu na levoj strani Vrbasa.²³

Za vreme boravka u međurečju r. Vrbasa i Vrbanje 13. krajiška brigada ubila je 63 četnika, ranila 18, zarožila 19, a sama je imala 10 mrtvih boraca, 6 ranjenih i 1 zarobljenog. Brigada je zaplenila 26 pušaka, 1 revolver, 455 metaka, 11 fišeklija, 2 opasača, 1 bluzu, 3 para cipela i 8 konja.

U ovo vreme došlo je do nekih personalnih i drugih promena. Tako je za komandanta 4. bataljona 28. novembra postavljen Ivan Ropac, poručnik.²⁴ Za zamenika intendanta 13. krajiške brigade 4. decembra postavljen je potporučnik Niko Savić, dotadašnji intendant Zmijanjskog partizanskog odreda.²⁵ Za komandanta 2. bataljona 13. kra-

²⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

²¹ Sprovodna lista od 21. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 3—9.

²² Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 12. 12. 1944. godine i 19. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 45, reg. br. 12/1—1 i 19/1—1.

²³ Naredba Štaba 39. divizije broj 51 od 28. 11. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 50—1/1.

²⁴ Naredba Štaba 39. divizije broj 53 od 4. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 52—1/1.

jiške brigade 21. decembra postavljen je potporučnik Mlado Krivokuća, dotadašnji vršilac dužnosti komandanta istog bataljona.²⁵ Istog dana postavljeni su i zamenici komandanata u sva četiri bataljona 13. krajiške brigade: 1. bataljona — zastavnik Tode Petrović, dotadašnji komandir čete u istom bataljonu; 2. bataljona — potporučnik Simo Tepić, dotadanji komandir čete u 4. bataljonu; 3. bataljona — poručnik Veljko Aleksa, dotadanji vršilac dužnosti zamenika komandanta Kupreškog partizanskog odreda; 4. bataljona — potporučnik Mirko Dvizac, dotadanji komandir čete u 1. bataljonu.

Nastalo je i intenzivnije školovanje rukovodećeg, tehničkog i drugog kadra, pa je Brigada za isto vreme slala ljudstvo u škole i na razne kurseve. Tako, na primer, u Beogradu je otvorena Vojna akademija, pa je 13. brigadi naređeno 4. decembra da u ovu školu pošalje 4 borca — omladinca između 16 i 22 godine. Oni su morali imati završenu osnovnu školu, a po mogućnosti i srednju. Morali su, takođe, biti hrabri, iz dobrih poštenih porodica, koje nemaju nikog u neprijateljskim redovima, i da su članovi skojevske ili partijske organizacije.²⁶

Pri Štabu 39. divizije organizovan je kurs za kadar obaveštajne službe i trebalo je da počne sa radom 10. 12. 1944. godine. Stabu 13. krajiške brigade naređeno je 25. novembra da na ovaj kurs pošalje 10 boraca, iz svakog bataljona po jednoga i vođe grupa Izviđačke čete. Naglašeno je da se izboru ljudstva pokloni posebna pažnja.²⁷

Osmog decembra Štabu 13. brigade je naređeno da odmah uputi 30 najboljih vodnika i desetara na podoficirski kurs.²⁸

²⁵ Naredba Štaba 59. divizije broj 55 od 21. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 54—1/1.

²⁶ Depeša Štaba 39. divizije od 4. 12. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

²⁷ Naredba Štaba 39. divizije od 25. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 1/4.

Depeša Štaba 39. divizije od 5. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

²⁸ Depeša Štaba 39. divizije od 8. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

Pri komandi auto-čete 5. korpusa održavan je šoferski kurs, pa je 13. brigadi naređeno 18. decembra da na ovaj kurs pošalje 10 omladinaca i sve one koji su bili nekad u tenkovskim jedinicama — u centar 5. korpusa.²⁹

Izvršavajući naređenja prepostavljenih, Stab 13. krajiške brigade slao je borce i rukovodioce na školovanje, što je bilo veoma nužno i uslovljeno nizom činjenica u vezi sa razvojem armije i opšte vojno-političke situacije. To je trenutno umanjivalo borbenu spremnost Brigade, ali se shvatao značaj tih mera i one su na vreme sprovedene.

Aktivnost brigade između Vrbasa i r. Bosne

Trinaesta krajiška brigada nije otišla na prostor Petrovac — Bravsko, kako je bilo naređeno. Njene jedinice su se od Jajca vratile u međurečje Vrbasa i Vrbanje, tamo gde su bile u toku decembra.³⁰ Stigavši tamo, one su 26. decembra 1944. godine pretresle prostor u međurečju Vrbasa i Vrbanje. Četnici su odavde pobegli prema Banjaluci. Tako se 13. krajiška brigada prikupila na prostoru sela Mehovci, Lipovac, Kablovi, Podosoje.

Nemačke jedinice sa područja Savnika, Bijelog Polja, Prijepolja, Priboja nastojale su da se preko Višegrada i Rogatice izvuku ka Sarajevu da bi se dolinom reke Bosne povukle prema severu.³¹ Da bi se otežalo njihovo povlaчење, Stab 5. korpusa je preuzeo mere da se uništavaju komunikacije u dolini Bosne i tako uspori neprijateljsko povlačenje.

Pedeset treća divizija 5. korpusa dobila je zadatak da uništi komunikacije na levoj strani r. Bosne i tako one-

²⁹ Depeša Štaba 39. divizije od 18. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

Dopis Štaba 13. krajiške brigade od 22. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1168, reg. br. 6—2.

³⁰ Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 25. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

³¹ Zapovest Štaba 53. divizije od 5. 1. 1944. godine za dejstvo u dolini r. Bosne, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—7.

mogući saobraćaj.³² Za izvršenje toga zadatka Štab 5. korpusa privremeno je stavio pod komandu 53. divizije 13. krajišku brigadu. Štab 13. krajiške brigade o tome je obavešten 26. decembra.³³ Njemu je naređeno da Brigada sa dosadašnje prostorije krene, širokim rasporedom, preko s. Jošavke i, pretresajući teren, izbjije na prostor s. Čečava, s. Kulaši i uspostavi vezu sa Štabom 53. divizije.³⁴

Jedinice 13. brigade su se odmarale 27. decembra, a u 20 časova istog dana izvršile su pokret u dve kolone i prešle na desnu stranu r. Vrbanje. U levoj koloni bili su 1. i 3. bataljon, a preko Vrbanje su prešli kod zaseoka Babići. Prebacivši se preko reke, bataljoni su krenuli prema s. Opsječko. U zaseoku Topići prethodnica 3. bataljona naišla je na jednu četničku četu i ubila 5 četnika, a 4 ranila.³⁵ Zaplenila je manju količinu metaka. Treći bataljon je zanoćio u s. Opsječko, a 1. bataljon u zaseoku Pavlovići.

U desnoj koloni bili su 2. i 4. bataljon. Oni su prešli Vrbanju kod zaseoka Šibovi i uputili se prema s. Skatovica. Prethodnica 2. bataljona kod mosta naišla je na milicionere, raspršila ih i produžila dalje. Ulazeći u s. Jošavku, patrole 2. bataljona zarobile su 4 četnika i zaplenile 8 pušaka, 3 revolvera, 30 metaka i 78.000 kuna. Drugi bataljon je zanoćio u Jošavci, a 4. u s. Skatovici.

Ustaše su pratile pokret 13. krajiške brigade i o tome izveštavale nadležne.³⁰

Dvadeset osmog decembra bataljoni su u kolonama krenuli dalje. Pokret je počinjao noću i pretresen je veliki broj sela. Međutim, Brigada nije postigla uspeh kakav se očekivao, jer su četnici pratili pokret i na vreme se sklanjali. Komanda Vrbaske četničke brigade već 1. januara 1945. godine izveštava da se 13. krajiška brigada nalazi u

³² Isto

³³ Depeša Štaba 39. divizije od 26. 12. 1944. godine. Arhiv VII. k. 1281, reg. br. 1—11.

³⁴ Isto.

³⁵ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII. k. 1281, reg. br. 7—1.

³⁶ Izveštaj ustaškog Stožera Sana i Luka od 30. 12. 1944. godine zapovedništvu ustaša Zagreb, Arhiv VII, k. 171. reg. br. 29/8—1.

selu Lišnji i Viječanima.³⁷ U toku pokreta Brigada je ubila 10 i zarobila 7 četnika. Za vreme pokreta 1. i 2. januara jedinice Brigade nisu nailazile na četnike. Tako su se bataljoni 13. krajiskog brigade našli prema pruzi Dobojsko-Derventa i 3. januara pokušali da na njoj postave zasedu.

Drugi i 4. bataljon nisu uspeli da neopaženo dođu do pruge i nisu uspeli postaviti zasedu. Oba bataljona neprijatelj je otkrio u pokretu prema pruzi. Drugi bataljon je rasterao grupu milicionera u s. Foči i zaplenio 1 pušku i 20 metaka. Treći bataljon je postavio zasedu na pruzi između žel. stanica Bišnja i Vrhovi, ali u toku noći voz nije naišao. Bataljon je pred svitanje rasterao posadu ž. st. Bišnja, zaplenio izvesnu opremu i povukao se.

Petog januara Stab 53. divizije izdao je zapovest za rušenje komunikacija na levoj strani r. Bosne. Ovom zapověšću 13. krajiskoj brigadi postavljen je zadatak da sa tri bataljona dejstvuje na komunikacijama na levoj strani r. Bosne između Dervente i Doba, da parališe saobraćaj i uništi sve komunikacije na tome sektoru.³⁸ Uporedo sa ovim naređeno je da se vrši mobilizacija i politički radi na terenu. »Sa jednim bataljonom smestiti se na sektoru Jadovica, Stojičko Brdo, Pečenegovci, sa zadatkom uništenja četnika na tom sektoru, kao i mobilizacija novih boraca.«³⁹

Južno od 13. krajiske brigade, na delu pruge Maglaj — Žepče, trebalo je da dejstvuje 14. brigada 53. divizije sa sličnim zadatkom.

Izvršavajući naređenje Štaba 53. divizije, 13. krajiska brigada je vršila snažan pritisak na komunikacije i to putem zaseda. Međutim, neprijatelj je imao obezbeđenja postavljena na uzvišenjima oko železničke pruge i ceste Dobojsko-Derventa, pa se teško njima neopaženo moglo približiti. Sem toga, i u selima oko tih komunikacija nalazile su se ustaše i ustaška milicija pa su i oni otkrivali pokret jedinica kad su hteli da se približe komunikacijama i po-

³⁷ Izveštaj Komande Vrbaske četničke brigade od 1. 1. 1945. godine, Arhiv VII, BH — V 12590.

³⁸ Zapovest Štaba 53. divizije od 5. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—7.

¹⁵³ Isto.

stave zasedu. Ustaše i ustaška milicija su se nalazili u selima nekoliko km udaljenim od komunikacija pa su na nas najčešće otvarali vatru i tako otkrivali naš pokret. Mi smo ih razbijali i progonili, pa je izvršenje glavnog zadataka tako onemogućavano.

Ipak, jedinice 13. brigade uspevale su neopaženo doći do komunikacije i postaviti zasedu. Tako su dve čete 3. bataljona noću 4. januara kod ž. st. Bišnja postavile zasedu, ali neprijatelj nije naišao pa su se čete povukle. Iste noći dve čete 4. bataljona neopaženo su postavile zasedu na cesti kod Tijesnog klanca. Noću nije naišao neprijatelj, ali je u svanuće oko 300—400 neprijateljskih vojnika napalo bočno obezbeđenje zasede i čete su se morale povući.

Četvrtog i 5. januara 1945. godine saveznički avioni bombardovali su Doboј i prugu Doboј — Brod. Avioni su uništili 4 voza, a neprijatelj je uspeo da obori dva saveznička aviona.⁴⁰

Osmog januara 1945. godine 3. bataljon 13. krajiške brigade kod ž. st. Bišnja postavio je nagaznu minu, srušio i uništio 1 lokomotivu.⁴¹ Devetog januara minerski vod brigadne tehničke čete postavio je kod ž. st. Kamen minu. Pri nailasku voza mina je eksplodirala i iz šina je izbačena lokomotiva i 3 vagona. I 12. januara postignut je uspeh na pruzi. Tada je 3. bataljon kod ž. st. Kamen izbacio iz šina jedan voz. Na vozu je bio 1 tenk, a bila su u kompoziciji i tri oklopna vagona. Bataljon je pokušao da zauzme voz, ali se, nakon borbe od 3 sata, morao povući. Neprijatelj je iz oklopnih vagona i tenka pružio otpor i onemogućio zauzimanje voza. Neprijatelj je tada imao 7 mrtvih i više ranjenih vojnika, dok smo mi imali 2 ranjena borca.

Dešavalo se da jedinica postavi zasedu na pruzi i voz nađe, ali mina ne eksplodira i tako zaseda ne uspe. To se desilo 2. bataljonu kad je 13. januara postavio zasedu između ž. st. Rudanka i Čifčije. Žabica je bila neispravna i mina nije eksplodirala. Slično se desilo i 4. bataljonu kad je postavio minu i zasedu na pruzi kod ž. st. Šešlija.

⁴⁰ Depeša Obaveštajnog centra 13. krajiške brigade od 8. 3 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁴¹ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

Najveći uspeh postigao je 3. bataljon 13. brigade kad je, 24. januara, na pruzi kod ž. st. Bišnja postavio minu. Ovoga puta izbačen je iz šina neprijateljski voz sa vojskom. Poginula su 53 neprijateljska vojnika i oficira, a 62 su ranjena. Mi smo imali 2 ranjena borca. Uništena je lokomotiva i 6 vagona.⁴²

Pored pritiska koji su jedinice 13. krajiške brigade vršile na saobraćajnice, one su progonile i četnike. Pre-tresane su šume, sela i zaseoci. Tako su, pored ostalog, delovi 1. bataljona 6. januara u s. Pečenegovci naišli na jednu četničku četu i razbili je. Ubijena su 3 četnika, a 3 su ranjena. Naši su zaplenili 3 puške i 3 para fišeklija, a izgubili 1 borca. Druga četa i vod 3. čete 3. bataljona napali su 19. januara u s. Bukovica četnike Dobojske brigade. Ubijeno je 5 četnika, ranjeno 6, a zarobljeno 7. Četnici su se vešto sklanjali pa i pored mnogih preduzetih akcija jačim snagama, i manjim grupama, brigadne snage nisu uspele da se sukobe sa jačim četničkim jedinicama.

Dvadeset petog januara Stab 13. krajiške brigade izdao je naređenje jedinicama za pokret u cilju grupisanja snaga 53. divizije, a u vezi sa prodorom neprijatelja u Travnik.⁴³ Tako su njeni bataljoni 25. i 26. januara izvršili pokret i stigli na prostor sela: Rostuša, Ukrnjica, Vitkovci. Dvadeset sedmog januara ustaše iz s. Sivše napale su i zaplenile karavan sa hranom Komande mesta Teslić. Međutim, 4. bataljon 13. brigade u 20,30 časova napao je ustaše, 2 ubio i preoteo karavan. Zaplenio je 1 pušku i 50 metaka. Posle borbe bataljon se smestio u s. Piljuzić.

Trideset prvog januara komandant 53. divizije izvestio je Štab 13. krajiške brigade da je dobio depešu od Štaba 5. korpusa, koja glasi: »XIII brigadu zadržati na prostoriji oko Teslića do daljne naredbe. Istu možete korištiti za manje akcije«. Na osnovu ove depeše komandant 53. divizije naredio je 13. brigadi da dva bataljona postavi na prostor s. Mladikovine, s. Blatnica, Očauša i uništava četničke grupe tu i u Lipiju, a dva bataljona na liniju Jelah — Kriš — Gojakovac i zatvori pravce od Doboja,

⁴² Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 27. 1. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁴³ Napređenje Štaba 13. krajiške brigade od 25. 1. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 2—7.

odnosno Sivše. Dva poslednja bataljona imala su, pored toga, zadatak da unište četnike na području s. Stanovi i Leskove vode.⁴⁴

Na osnovu toga usledio je dalji pokret jedinica 13. kраjiške brigade i pretresanje sela, ali nije dolazilo do sukoba sa neprijateljem, pa je Stab Brigade 2. februara poslao depešu Stabu 39. divizije. U depeši je naveo: »7 dana čekamo precizan zadatak i mogućnost borbe. Molimo pitajte korpus šta ćemo.«⁴⁵ Zadatka u kom bi Brigada mogla efikasno iskoristiti svoje jedinice još nije bilo i ona je i dalje vršila pretres sela i kretala se prema planini Vlašić. Osmog februara njene jedinice su bile na prostoru sela Korićani, Mudrike, Vitovije.

Desetog februara Stab 5. korpusa stavio je 13. kраjišku brigadu pod operativnu komandu 4. kраjiške divizije i diviziji naredio da sa dve svoje brigade i 13. brigadom zatvori pravce koji od Travnika vode prema Turbetu, D. Vakufu i Jajcu.⁴⁶

Za vreme boravka na prostoru između Vrbasa i Bosne 13. brigada je imala zadatak da pronađe teške konje za brigadnu artiljeriju, koju je trebalo formirati.⁴⁷ Prema naređenju Štaba 5. korpusa trebalo je formirati brigadni artiljerijski divizion, koji bi imao štab diviziona i dve-tri baterije topova i bacača.⁴⁸ U stvari naređeno je da se formira protivtenkovska baterija od oruđa kalibra 37 mm zaključno. Ova baterija mogla je imati u sastavu 6 oruđa, odnosno odeljenja. Bacačka baterija koju je trebalo formirati u sastavu brigadnog artiljerijskog diviziona trebalo je da ima po dva voda sa ravnomernim brojem oruđa. Kalibar bacača nije mogao biti manji od 50 ni veći od 120 mm. Korpus je naredio da se baterije formiraju prvenstveno od oruđa istog kalibra, a Stab 39. divizije je naglasio da u divizionu 13. brigade bude 6 protivtenkovskih topova

⁴⁴ Dopis komandanta 53. divizije od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1417, reg. br. 1/3.

⁴⁵ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁴⁶ Naredenje Štaba 5. korpusa od 10. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 4—7.

⁴⁷ Depeša 39. divizije od 7. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁴⁸ Naredba Štaba 5. korpusa od 19. 12. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1265, reg. br. 18/3.

i 20 teških bacača. Međutim, 13. krajška brigada nije uspela da prikupi dovoljan broj konja za vreme boravka na pomenutom području.

Obaveštajni organi u Brigadi nisu bili uzdignuti do te mere da bi mogli svoju dužnost obavljati uspešno. Zbog toga je Stab Brigade 7 njih poslao na kurs obaveštajnih organa od kojih su trojica ospozobljena za obaveštajne organe bataljona, a četvorica za vode grupe u izviđačkim jedinicama. Čim je kurs završen, oni su poslani u Brigadu, pa je i to olakšalo rad Brigade na pomenutom prostoru.

U Obaveštajnom centru Brigade bio je samo šef centra, dok se njegov pomoćnik nalazio u bolnici na lečenju. Trećeg januara za šefa Obaveštajnog centra 13. krajške brigade postavljen je Milan Durđević, ali je on u Brigadu došao krajem januara.⁴⁹

Trinaestog januara Brigadi je naređeno da na kurs Oficirske škole 5. korpusa pošalje 3 oficira ranga zamenika komandira čete do komandanta bataljona.⁵⁰ Ovaj kurs počinjao je sa radom 24. januara u Bugojnu. Brigada je tada poslala i 2 oficira na intendantski kurs.

Podoficirski kurs 39. divizije počinjao je sa radom 9. februara,⁵¹ pa je 13. brigada i na taj kurs poslala 30 borača, desetara, vodnika i komandira četa koji nisu završili nikakav kurs.⁵² U to vreme Brigada je slala borce i na kurs telefonista.⁵³ Naoružavanje i razvijanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske uopšte, a time i 13. brigade posebno, nametalo je potrebu sve intenzivnijeg školovanja kadra, pa su zato i učestali razni kursevi.

Sedamnaestog januara Stab 13. brigade dobio je Uputstvo o predlozima za unapređenje, pa se i na tome počelo raditi. Međutim, unapređivanje se vršilo i u 1943. godini.

⁴⁹ Naredba Štaba 39. divizije od 3. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1268, reg. br. 3—1.

Depeša Štaba 13. brigade od 28. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁵⁰ Depeša Štaba 39. divizije od 13. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁵¹ Depeša Štaba 39. divizije od 24. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁵² Naredjenje Štaba 39. divizije od 24. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 2—6.

⁵³ Depeša štaba 13. brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII k. 1281, reg. br. 1—11.

Štabovima brigada i odreda bilo je naređeno da dostave imena onih koji nisu unapređeni a zaslužuju oficirski čin, onih koji zaslužuju unapređenje u viši čin, vodnika koji zaslužuju da se unaprede u zastavnike i starih boraca za unapređenje za podoficire.⁵⁴

Naredbom Štaba 39. divizije u 13. krajiškoj brigadi 4. januara proizvedeno je u čin 20 starijih vodnika, 55 vodnika, 29 mlađih vodnika i 17 desetara.⁵⁵ Ovo je urađeno na osnovu Ukaza VŠ o proizvođenju i unapređenju oficira i podoficira u NOV Jugoslavije.

Tako je, bez obzira na teškoće, stalne pokrete po teškom zemljištu, neprekidno vođenje borbe i drugo, morao da se obavlja i sav drugi rad, vezan za razvoj, uzdizanje i jačanje jedinica Brigade.

Za vreme dok se nalazila pod komandom 53. divizije, tj. od prebacivanja preko r. Vrbanje, 27. decembra, pa do stavljanja pod komandu 4. krajiške divizije, 13. krajiška brigada ubila je 115 neprijateljskih vojnika i oficira, od kojih su 87 Nemci, ustaše i ustaški milicioneri, a ostali četnici. Ranila je 113; od toga su 89 Nemci, ustaše i ustaški milicioneri, a ostali četnici. Zarobljeno 27 neprijateljskih vojnika — 1 milicioner, a ostali četnici.

Brigada je zaplenila 33 puške, 3 strojnica, 7 revolvera, 430 metaka, 4 bombe, 9 opasača, 6 fišeklija, 5 odela, 7 šinjela, 3 para cipela, 1 čizme, 1 ranac, 1 telefon, 1 dogled i 133.000 kuna. Pored ovog uništila je 3 lokomotive i 6 vagona. Pretrpela je gubitke od jednog mrtvog druga, 5 ranjenih i 2 nestala.⁵⁶

Mesec i po dana boravka i aktivnosti 13. krajiške brigade na prostoru centralne Bosne nije dao rezultate koje je ova brigada, da je drukčije upotrebljena, mogla postići. Istina Brigada je imala veliko iskustvo u borbi protiv četnika, ali baš zbog toga četnici su bežali ispred nje i priklanjali se ustaško-nemačkim garnizonima, pa u borbi protiv njih nisu postignuti odgovarajući rezultati. Pored toga, 13. brigada do tada nije bila na tome području i nije

⁵⁴ Naredba Štaba 10. divizije od 9. 12. 1943. godine. Arhiv VII, k. 853, reg. br. 5/4.

⁵⁵ Naredba Štaba 39. divizije od 4. 1. 1945. godine. Arhiv VII. k. 1268, reg. br. 6—1.

⁵⁶ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

poznavala teren, a u borbi protiv četnika to je značilo mnogo.

Većeg iskustva u postavljanju zaseda i mina na komunikacijama, naročito onim koje su dobro obezbedene, Brigada nije imala. To pokazuje i činjenica da su njene jedinice »skoro svaku noć« postavljale zasede na cesti i železničkoj pruzi.⁵⁷ I u tom se ogleda nedovoljnost iskustva. Jer, često postavljanje zaseda kompromituje mesta gde se one postavljaju, pojačava neprijateljsku budnost i dovodi do neuspeha.

Izuzimanje Brigade iz sastava njene divizije i potčinjavanje Štabu 53. divizije nije bilo srećno rešenje. Bolje bi bilo da je 13. krajiška brigada ostala u sastavu 39. (svojе) divizije i da se nije prebacivala u centralnu Bosnu. Ona je mogla postići bolje rezultate da je ostala u Krajini. U tom slučaju ne bi ni 15. krajiška brigada 39. divizije bila izložena pritisku četnika, koji su u borbi protiv nje postigli znatan uspeh.

Pored toga, neprijatelj je dobro obezbedio komunikacije u dolini, r. Bosne pa ako se htelo srušiti ih i onemogućiti saobraćanje, kako je to bio zadatak 53. divizije, onda je trebalo grupisati dve-tri brigade na užem prostoru, pripremiti dobro i izvesti napad, srušiti neki most, a i samu prugu. To bi onemogućilo korišćenje komunikacije za izvesno vreme, jer bi takve snage mogle da spreče opravku saobraćajnice.

Stanje partijske organizacije i politički rad

U januaru 1945. godine 13. krajiška brigada imala je u svom sastavu oko 1.400 boraca.⁵⁸ Od toga 50 su bile žene.

⁵⁷ Mesečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—8.

⁵⁸ Depeša političkog komesara 13. krajiške brigade od 16. 3. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11. Ratna beležnica istog komesara.

U depeši stoji da u 13. brigadi 16. 3. 1945. godine ima 1.900 boraca i rukovodilaca, a u ratnoj beležnici 15. 12. 1944. godine postoje podaci za tri bataljona, dok ih za 4. bataljon, izviđačku i tehničku četu i druge brigadne delove nema. Ta tri bataljona imala su tada 918 boraca i rukovodilaca. Uračunavši 4. bataljon i ostale delove, može se uzeti kao sigurno da je brigada u januaru 1945. godine imala oko 1.400 boraca i rukovodilaca.

Brigada je u isto vreme imala 320 članova Partije, 35 kandidata za članstvo u Partiji i 270 članova skojevske organizacije.⁵⁹ 270 članova Partije bili su seljaci, 39 radnici, a 9 intelektualci. U Skolu je bilo 230 seljaka, 32 radnika i 8 intelektualaca. Po nacionalnosti 304 člana Partije bili su Srbi, a 16 Hrvati, Muslimani i Slovenci. U skojevskoj organizaciji bilo je 256 Srba, a 14 Hrvata i muslimana.

Od formiranja 13. krajiške brigade pa do januara 1945. godine poginula su 52 člana Partije, borca i rukovodioča i 50 članova skojevske organizacije. Za isto vreme iz 13. krajiške brigade poslano je 80 članova Partije za rukovodioce u jedinice 39. divizije i razne ustanove.

Osnovna karakteristika partijskog članstva bila je — odanost Partiji i spremnost da se položi život u borbi za ostvarenje njenih ciljeva. Međutim, osećao se nedostatak teoretske uzdignutosti članstva. Isto tako kod jednog dela članstva incijativa je bila ograničena. Kod nekih rukovodilaca bilo je slučajeva nedovoljne odgovornosti i snalažljivosti, a ponegde i familirajnosti i nedovoljne kritičnosti.⁶⁰ Štabovi bataljona nisu oštire gledali na propuste, a i sami se prema naređenjima Štaba Brigade nisu uvek odnosili kako treba, pa se i to loše odražavalo na disciplinu.⁶¹ Stanje partijske organizacije po bataljonima izgledalo je ovako:

Bataljonski komitet 1. bataljona bio je partijan i vredan, znao je da uoči slabosti u organizaciji i preduzimao je

⁵⁹ Organizacioni referat sekretara partijske organizacije 13. krajiške brigade od 22. 1. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br.

⁶⁰ Isto.

Izveštaj zamenika politkomesara 13. krajiške brigade od 2. 11. 1944. godine, Arhiv VII, mikroteka, film 10, snimak 608—610.

⁶¹ Meečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade 31. 11. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—8.

Ovakva ocena partijske organizacije 13. krajiške brigade sigurno je preoštra. Na davanje takve ocene verovatno su uticale greške koje su u to vreme činili pojedinci. Tada je došlo do dezertiranja i odnošenja oružja pa je i to uticalo na davanje ocene. Uostalom, uobičajeno je bilo da se oštire ističu greške i slabosti da bi se što brže otklanjale.

da se one otklanjaju. Teoretska uzdignutost članova Komiteta bila je nedovoljna, no, zahvaljujući ostalim kvalitetima, partijska organizacija ovog bataljona bila je najsolidnija. Opšta slabost partijske organizacije ovog bataljona bila je izvesna familijarnost i nedovoljno shvatanje kritike i samokritike. Kod političkih delegata osećao se nedovoljan autoritet, a kod vojnih rukovodilaca — nedovoljna partijnost. Rad sa pozadinom nije bio dovoljan, a postupak prema narodu služio je za primer ostalim bataljonima.⁶²

Partijska organizacija 2. bataljona bila je brojno najjača. Međutim, Bataljonski komitet bio je površan u radu i sa nedovoljno odgovornosti se odnosio prema slabostima u organizaciji. I ovde je bilo familijarnosti i nebrige, te je i rad sa članstvom nedostajao. Kritika i samokritika u ovom bataljonu nisu shvaćene kao sredstvo za pravilno vaspitanje i uzdizanje članstva. Budnost nije bila na visini te je došlo do dezterterstva i odnošenja automatskog oružja. Bilo je i propusta u pogledu odnosa prema narodu.

Kod 3. bataljona Komitet nije bio dovoljno odgovoran. Članovi Komiteta teoretski su bili nedovoljno uzdignuti, pa je i to imalo loših posledica na stanje u partijskoj organizaciji. Kulturno-prosvetni rad u ovom bataljonu bio je sveden na rad sa nepismenima, a vojnički rad nije bio zadovoljavajući. Rad sa omladinom nije zadovoljavao, a ni odnos prema narodu.

U 4. bataljonu partijska organizacija bila je najmlađa. Komitet ovog bataljona bio je popustio u radu, nije brižljivo procenjivao stanje i nije ispoljavao dovoljno odgovornosti, pa je to ostavljalo tragove i na partijskoj organizaciji kao celini. Teoretski sastanci su retko održavani, a na radnim sastancima osećao se nedostatak volje. Tako se sve svodilo na predloge sekretara, članovi nisu imali svoje stavove. »Sto sekretar predloži oni na radnim sastancima aminuju«.⁶³ U ovom bataljonu jače se izrazila nebudnost,

⁶² Organizacioni referat sekretara partijske organizacije 13. krajiške brigade od 22. 1. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281 reg. br. 3—10.

⁶³ Isto.

pobegla su »osmorica bivših domobrana«.⁶⁴ Otkrivena je i grupa od 14 bivših domobrana koji su hteli bežati i svi su uhapšeni i sprovedeni u 53. diviziju. Ovi domobrani su 20 dana spremali dezterterstvo, u vezi sa Paveličevom amnestijom i hteli su se predati neprijatelju u Derventi, a da to nije na vreme otkriveno. Očigledno je da je partijskoj organizaciji nedostajala izoštrenost u pogledu budnosti.

Naime, u Brigadu su došli neki vojnici koji su bili u neprijateljskim jedinicama, a i poneki četnik je zadržavan u jedinicama. Među njima je neizbežno bilo i onih koji su neprijateljski raspoloženi prema narodnooslobodilačkom pokretu. I reakcionarni elementi svih vrsta težili su da unesu razdor u naše redove. U takvoj situaciji političkom vaspitanju boraca trebalo je prići daleko ozbiljnije i svestranije i oslobođiti se ukalupljenih formi vaspitanja.⁶⁵ Metod političkog rada trebalo je da postane živ, neposredan, blizak i jasan neukoj masi vojnika. A da bi postao takav, politički radnici su morali uložiti maksimum napora i truda u vaspitanju samih sebe. Politički rad trebalo je da se odvija:

- »1. Na osnovu opšteg plana političkog vaspitanja, koji treba da sadrži sve osnovne probleme narodno-oslobodilačke borbe;
2. Kroz sistematsko upoznavanje i proučavanje aktuelnih problema vojno-političke situacije i unutrašnjeg stanja jedinica;
2. Kroz svakodnevno objašnjavanje dnevnih događaja onako kako ih postavlja partijski organ »Borba«.⁶⁶

U 13. krajiškoj brigadi, kao u svim jedinicama NOV, postojao je plan političkog rada. Stalni pokreti i akcije ometali su njegovo izvršenje, ali ipak po njemu se radilo. Politički komesar bataljona i četa prorađivali su sa borcima teme iz plana rada, članke iz listova i tumačili političku situaciju kod nas i u svetu.⁶⁷

⁶⁴ Mesačni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, br. reg. 9—8.

⁶⁵ Pismo CK KPJ od 14. 1. 1945. godine svim centralnim, pokrajinskim, oblasnim i divizijskim komitetima KPJ. Arhiv VII, Mikroteka, film 12, snimak 229—233.

«⁶ Isto.

⁶⁷ Mesečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—8.

U takvoj situaciji uloga partijske organizacije i uopšte političkog rada dobijala je sve više u značaju. Trebalo je pojačati rad na svim sektorima i uložiti maksimalne napore ako se želeo postići uspeh, tim pre što je sadašnja struktura boračkog sastava bila znatno drugačija. Ranije naše jedinice bile su sastavljene od dobrovoljaca, sa jasnom antifašističkom orijentacijom i sa njima je bilo lako raditi i obezbeđivati izvršenje zadataka.

Sa nekim političkim događajima borci nisu bili na vreme upoznati. Ovo nije učinjeno zbog toga što su održavana bataljonska savetovanja i vršene pripreme za brigadno savetovanje.⁶⁸ U radu sa borcima najčešće su se proradivali članci iz listova i držale konferencije radi razmatranja grešaka koje su borci činili. Nekim borcima koji su prešli iz domobrana nije bio jasan Mačekov stav i stav Hrvatske seljačke stranke, pa su o tome držana predavanja.

U dornen političkog rada spadale su i proslave. Tako su jedinice Brigade proslavile Novu godinu i Božić. Na ovim proslavama trebalo je da učestvuju i ljudi iz sela u kojima se u to vreme zatekla koja od jedinica. Tom prilikom komesari bataljona držali su govore o političkoj situaciji, a kod 1. i 2. bataljona date su i kulturne priredbe.

I Štab Brigade proslavio je Novu godinu i Božić. Na ovim proslavama bilo je oko 100 civila. Govorilo se o političkoj situaciji, a zatim su prištapske jedinice dale priredbu.

Na ovaj način meštani su obaveštavani o političkoj situaciji što su im do tada onemogućavali četnici. Pravilan odnos prema njima mnogo je značio u njihovom pridobijanju. Ali, bilo je pojedinaca koji su činili greške u odnosu na seljake. To se ispoljavalo u uzimanju sena za konje bez pitanja vlasnika, trganju plotova i loženju vatre i zahtevima za davanje hrane itd. Štab Brigade je ovakav nepravilan odnos pojedinaca sprečavao kažnjavanjem. Podvučeno je da će komande bataljona snositi za to odgovornost ako se to produži, a naredbe o kažnjavanju čitane su pred strojem.

⁶⁸ Mesečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, br. reg. 9—8.

U svrhu podizanja discipline i Štab 39. divizije je izričao kazne. Tako je zbog samovoljnog udaljavanja iz jedinice borac 13. brigade Boško Biserčić kažnjen sa tri mjeseca zatvora.⁶⁹

(Zatvor je izdržavan na taj način što je kažnjenik za vreme zadržavanja jedinice na jednom mestu bio zatvoren u sobi i čuvao ga je stražar. Međutim, kada je jedinica bila u pokretu on se kretao s njom pod nadzorom, a u borbi je učestvovao, kad je do nje došlo, kao i drugi borci. Praktično, on nije bio slobodan kad je jedinica mirovala).

U bataljonima i četama postojali su kulturni odbori. Oni su bili zaduženi za kulturni rad i svaki bataljon je mogao dati relativno dobru priredbu.

Rad sa nepismenima nije potpuno zadovoljavao usled pokreta. Štab Divizije obezbeđivao je bukvare za nepismene i to štampane čirilicom i latinicom.⁷⁰

Brigada je 1. decembra 1944. godine dobila dopis za takmičenje koje je raspisao 5. korpus. To je znatno oživilo rad. Zidne novine počele su da izlaze kod svih četa. Svaki bataljon izdao je bataljonski list, a 2. bataljon i Štab Brigade izdali su i drugi broj. Štab Brigade je izdavao i radio-vesti.

Ipak, odvajanje 13. krajiške brigade od njene matične jedinice — 39. divizije, otežavalo je partijsko-politički rad. Neophodna uputstva i naredenja obično su stizala u Brigadi sa zakašnjenjem i ona je ponekad kasnila sa izvršenjem određenih zadataka.

Dvadeset četvrtog januara održano je brigadno partijsko savetovanje u s. Glogovcu. Na savetovanju se raspravljalo o svim navedenim problemima.

U političkom pogledu kao osnovni zadaci tada su se postavljali — razjasniti najnovije događaje, pitanje kralja i monarhije, državnosti i češće održavanje teoretskih sastanaka sa političkim rukovodiocima.⁷¹

⁶⁹ Naredba Štaba 39. divizije od 10. 1. 1945. godine o kažnjavanju. Arhiv VII, k. 1268, reg. br. 11—2—1.

⁷⁰ Depoša Štaba 39. divizije od 17. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁷¹ Mesečni izveštaj političkog komesara 13. krajiške brigade od 31. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—8.

U partijskom pogledu najvažnije je bilo, izučavanjem dela Marksа, Engelsа, Lenjina i Staljina, podići teoretski nivo članstva, svest i odgovornost. Trebalo je razviti kritiku i samokritiku, razbiti familijarnost i nemilosrdno udarati po greškama. U vezi sa dezterterstvom, kao ozbiljnim problemom u Brigadi, postavljalo se pitanje uzdizanja političkog i kulturnog nivoa boraca i rukovodilaca. Trebalo je posvetiti veću pažnju radu sa kandidatima, pružanju pomoći skojevskoj organizaciji i organima narodnooslobodilačke vlasti putem konferencija i priredbi. Istaknuta je potreba za pravovremenim informisanjem jedinica o događajima i popularnim objašnjavanjem narodu značaja narodnooslobodilačkog fronta.⁷²

Od strane CK KPJ 14. 1. 1945. godine postavljeni su zadaci partijskoj organizaciji u kojima je, uglavnom, nagašeno ono što je gore rečeno da se omasovjava partijska organizacija.

O radu brigadne intendanture

Uslovi pod kojima su se borile naše jedinice bili su veoma teški. Njihova taktika, zasnovana na velikoj pokretljivosti jedinica, zahtevala je umešnost i organizatorske kvalitete od snabdevačkih organa. Oni su se morali dovijati na razne načine samo da bi obezbedili »normalan« rad i život svojih jedinica. Okolnost da su intendantski organi Brigade bili nedovoljno vični otežavala je njihov rad i iziskivala ulaganja još većih napora. To se donekle ublažavalo školovanjem kadra putem stručnih kurseva. Tako je 8 intendantskih rukovodilaca u 1944. godini završilo intendantski kurs. Iako to nije bilo dovoljno, ipak je za intendantsku službu 13. krajiške brigade značilo mnogo.

Ova služba u 1944. godini formirala je krojačku, obućarsku, kovačko-potkivačku i samarsko-sedlarsku brigadnu radionicu. Po intendanturama bataljona bile su formirane iste radionice sa jednim ili dvojicom zanatlija. Sve su bile

⁷² Organizacioni referat sekretara partijske organizacije 13. krajiške brigade od 22. 1. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 3—10.

snabdevene potrebnim alatom pa su mogle izvršavati svoje zadatke. Istina, do napada na Banjaluku, 18. septembra iste godine, Brigada nije imala dobrih šivaćih mašina, pa šivenje odeće nije išlo kako treba. Međutim, od ovog napada, kad se Brigada snabdela dobrim šivaćim mašinama šivenje odeće obavljalo se mnogo bolje i zavisilo je od raspoloživog materijala.

Tako, na primer, krojačka radionica u 1944. godini sašila je 120 bluza, 165 pantalona, 1 šinjel, 430 kapa, 402 košulje i 370 gaća. Obućarska radionica izradila je 73 para cipela i 3 para čizama, a kovačko-potkivačka je potkovala 4.320 konja.⁷³ U ovoj radionici kovane su ploče za potkivanje konja. Samarsko-sedlarska radionica napravila je 112 samara, a 80 popravila. Intendantura je imala samo 3 samardžije, pa se rad obavljao sporo. Ali, održan je jedan samardžijski kurs pri brigadnoj intentanturi i osposobljeno 6 ljudi za pravljenje samara, pa je i to išlo mnogo brže. Držani su i sastanci za stručno osposobljavanje intendantskog osoblja. U intendanturi Brigade i intendanturama njenih bataljona u toku 1944. godine održano je 78 stručnih sastanaka i konferencija, te su se i na ovaj način borci osposobljavali za vršenje svoje dužnosti, a to je mnogo doprinelo uspešnom izvršenju zadataka.

Hrana za jedinice Brigade dobijana je, uglavnom sa terena. Međutim, na terenu se dobijalo žito pa su intendantski organi organizovali mlevenje. To je išlo dosta teško jer žito nije bilo čisto. Najčešće se radilo o mešavini, u kojoj je bio velik procenat zobi. U takvim slučajevima žito se prethodno pržilo na vatri i zatim je mleveno. Meljava je predstavljala velike teškoće i zbog čestih pokreta jedinica. U takvim slučajevima intendantski organi su prikupljali brašno preko narodnooslobodilačkih odbora, komandi mesta i područja. Ipak u toku 1944. godine samleveno je 46.379 kg žita. Hieb je pečen po kućama u selu, a ponekad i u pekarama u gradu. Prosečni dnevni obrok u toku godine bio je: 0.90 kg hleba, 0.45 kg variva i 0.50 kg mesa. Kvalitet dnevnog obroka zavisio je od toga gde se jedinica

⁷³ Pregled rada brigadne intendanture 13. krajiške brigade od 19. 12. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 56—8.

nalažila, od plodnosti i bogatstva kraja. Najbolji je bio u s. Ivanjskoj oktobra 1944. godine.⁷⁴

Krajem godine obrok se i količinski i u pogledu raznovrsnosti poboljšao. U novembru iste godine borac je dobio dnevno 1 kg hleba, 0.60 kg mesa, 0.70 kg variva, 0.01 kg soli i uz to po 10 cigareta.⁷⁵ Intendantura 13. krajiške brigade snabdevala je i druge ustanove, najviše bolnice. Za sve oduzeto intendantura je davala vlasnicima potvrde. Potvrde su obično uručivane preko organa narodnooslobodilačke vlasti. Tako je u novembru 1944. godine, preko Komande mesta Ivanjska, uručena 51 rekvizaciona i konfiskaciona priznanica vlasnicima.⁷⁶ Intendantura 5. korpusa dodelila je jedinicama 13. krajiške brigade nešto hrane zaplenjene u Banjaluci.⁷⁷

Pored pomenutih načina snabdevanja, jedinice 13. krajiške brigade snabdevale su se i opremom koju su saveznici davali 5. korpusu, transportujući je avionima. Tako je intendanturi 13. brigade, između ostalog, 7. jula, 8. avgusta, 20. novembra, 3. i 5. decembra 1944. godine davana oprema koja je dobijana od saveznika. Brigada je tada dobila: 430 šinjela, 1.004 bluze, 985 pantalona, 2.758 košulja, 2.604 gaća, 193 potkošulje, 100 đzempera, 1.063 para čarapa, 1.488 pari cipela, 366 majica, 173 šatorska krila, 138 kišnih kabanica, 58 čebadi, 180 kožnih pršnjaka i 200 donova za cipele.⁷⁸

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 6. 12. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁷⁶ Dopis Komande mesta Ivanjska od 11. 11. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 22—8.

⁷⁷ Izveštaj intendanture 39. divizije od 22. 9. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 1—8.

⁷⁸ Pregled materijala primljenog od saveznika 7. 7. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 36—7—7.

Dopis intendanta 39. divizije od 8. 8. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 43—7.

Pregled opreme primljene od saveznika 3. 12. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 22—9.

Spisak opreme dobijene od saveznika 20. 11. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 45/3—8.

Pregled izdane opreme 5. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, reg. br. 1—9.

Ovu opremu intendantura 13. brigade delila je jedinicama, a materijal, kao na primer, donove, davala je radio-nicama pa su one donile cipele. Ćebad su najčešće dode-Ijivana brigadnom i bataljonskim sanitetima za obezbeđenje ranjenih i bolesnih boraca.

Teškoće je predstavljalo pitanje transportovanja materijala i opreme. Transport je vršen od intendanture Brigade do bataljonskih intendantura i obratno. Osećao se nedostatak transportnih sredstava, a ni oprema konja nije bila najbolja. U toku godine ukupno je transportovano u Brigadi 24.359 kg materijala i opreme. To je, svakako, skromna cifra, ali kad se imaju u vidu uslovi pod kojim je to vršeno i, posebno, zemljište preko kog je transportovano, onda se može videti kakve je teškoće to predstavljalo.

Najzad, i pored svih teškoća koje su intendantskim organima Brigade stajale na putu, treba istaći da su oni svoj posao obavljali uspešno.

Napad na uporišta oko Travnika

Jedinice 5. korpusa bile su oslobodile Travnik 24. oktobra 1944. godine. Međutim, pošto je Travnik bio značajno uporište za bočno obezbeđenje neprijateljskih snaga koje su se povlačile dolinom Bosne, neprijatelj je preuzeo mere da ga povrati. U ovom poduhvatu angažovao je 104. lovačku diviziju i borbenu grupu »Eberlajn«. Napad u pravcu Travnika počeo je 19. januara, a 22. januara snage 4. krajiške divizije povukle su se iz grada prema Turbetu s ciljem zatvaranja pravaca koji od Travnika vode ka Donjem Vakufu i Jajcu.

Krajem januara 1945. godine 104. lovačka divizija povukla se prema Brodu, a u Zeniku je stigao 359. puk 181. divizije. U Travniku su ostale uglavnom ustaške snage i tri nemačka bataljona.⁷⁹ Uporišta severnije, istočnije i jugoistočnije od Travnika držao je jedan nemački bataljon, sastavljen od Čerkeza, Rumuna, Bugara i Austrijanaca.

⁷⁹ Naređenje Štaba 5. korpusa od 10. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 4—7.

Pored njega tamo su bile i neke ustaške jedinice.⁸⁰ Povlačenje nemačkih snaga postajalo je sve teže, a ponovno oslobođenje Travnika još više bi ugrozilo to povlačenje, pa je Štab 5. korpusa odlučio da ga napadne. U vezi sa tim on je potčinio 13. krajisku brigadu 4. krajiskoj diviziji i naredio joj da njome i sa dve svoje brigade zatvori pravce koji od Travnika vode ka D. Vakufu i Jajcu. Jednu brigadu trebalo je da prebaci na prostor jugoistočno od Travnika, koja bi izbila na komunikaciju Travnik — Burovača i zajedno sa 7. krajiskom brigadom 10. divizije odsekla Travnik od zaleda.

Trinaesta krajiska brigada dobila je zadatak da zatvori pravce koji vode preko Vlašića i da posluži kao rezerva 4. diviziji na pravcu Travnik — Komar.⁸¹ U tom cilju Brigada je izvršila pokret. Njen 2. bataljon krenuo je iz s. Meline 10. februara i, prešavši oko 20 km, istog dana stigao u s. Dželilovac, 7 km zapadno od Turbeta. Ovde se razmestio sa zadatkom da štiti krila snagama oko Travnika i sa pravca Vlašić — Bukovica. Treći bataljon 13. brigade krenuo je 13. februara iz s. Korićani i istog dana stigao u s. Dub. Ovaj bataljon prešao je tog dana oko 25 km, smeštio se u pomenuto selo i postavio obezbeđenje.

Petnaestog februara kod jedinica Brigade nije bilo promena, sem što je jedna četa 3. bataljona kod sela Suhi Dol vodila borbu sa neprijateljem jačine oko 100 vojnika. Četa je ubila 6 i ranila 6 neprijateljskih vojnika. Zaplenila je 1 puškomitrailjer, 1 pušku, 1.200 metaka, 2 šinjela i 2 para cipelja. Noću istog dana ostale snage 3. bataljona napale su neprijateljska uporišta Umac, Konjsku i k. 1002. Umac i Konjska su zauzeti, ali ih je neprijatelj sutradan oko 12 časova ponovo osvojio odbacivši 3. bataljon prema s. Suhom Dolu. U ovim borbama neprijatelj je imao 3 mrtva i 6 ranjenih vojnika, dok je 3. bataljon imao jednog ranjenog borca. Bataljon je zaplenio 1 pušku, 1 raketni pištolj, 1.000 metaka, 1 telefon, 2 para odela i 3 opasača. Kod ostalih bataljona 15. februara nije bilo promena.

⁸⁰ Zapovest Štaba 13. krajiske brigade od 16. 2. 1945. godine za napad na uporišta oko Travnika. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 5—7.

⁸¹ Operacijski dnevnik 13. krajiske brigade. Arhiv VII k. 1281. red. br. 7—1.

Šesnaestog februara Štab Brigade izdao je naređenje za napad na uporišta u prostoru Gučja Gora, zaselak Mo-sor i duž r. Bile. Prvom bataljonu je naređeno da napadne s. Brajkoviće, u kome je bilo 50 milicionara sa jednim teškim mitraljezom, a zatim da kreće ka s. Bili i s. Gučjoj Gori, povezujući se sa 4. bataljom. Četvrti bataljon dobio je zadatak da sa dve čete nastupa pravcem s. Jezerci — s. Podovi — s. Maline — Jasik i kod škole zauzme položaj prema manastiru Gučjoj gori. Sa jednom četom i delom Prateće čete da posedne položaj na liniji k. 800 — k. 1085 i obezbedi leđa brigadnih snaga koje budu vršile napad na Gučju Goru i druga uporišta. Vlašićkom odredu i jednoj četi 3. bataljona naređeno je da nastupaju pravcem s. Suhı Dol — Bikaši — Simulja i napadnu k. 1002, a po njenom osvajanju da gone neprijatelja preko zaseoka Krpeljići ka Gučjoj Gori i da mu ne dozvole da se grupiše⁸² kod manastira i groblja. Mesto operativnog dela Štaba Brigade bilo je — s. Maline.

Istog dana, tj. 16. februara, 1. bataljon izvršio je pokret iz s. Mudrike, preko s. Dub i, prešavši oko 20 km, stigao u zaselak Fazlići. Isto tako i 4. bataljon je krenuo iz s. Vitovlje preko s. Dub i, prevalivši oko 30 km, stigao i smestio se u s. Ćukle. Drugi bataljon 16. februara zadržao se u s. Dželilovac do 16 časova a tada je krenuo za s. Paklarevo u cilju napada na neprijateljska uporišta.

U ovo vreme 13. krajiška brigada imala je na licu 1.290 boraca, a od naoružanja 128 puškomitraljeza, 12 teških mitraljeza, 4 mala bacača, 4 protivtenkovska topa, 8 teških bacača i 7 protivtenkovskih pušaka.⁸³ Svaki borac imao je za pušku po 120 metaka, puškomitraljez — 1.100, teški mitraljez — 2.000—3.000, protivtenkovski top po 20, a bacač po 30 granata.

Prosečna nadmorska visina na Vlašiću, na kom je trebalo da se bore jedinice 13. krajiške brigade, iznosila je oko 1.000 m. Zemljište je bilo otkriveno, ali pokriveno snegom, na čijoj površini je bio led, pa je kretanje bilo oteža-

⁸² Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 16. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 5—7.

⁸³ Bojna relacija 13. krajiške brigade za borbe oko Travnika. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 3—8.

no. Bio je pun mesec, noći vidljive, a sredstava za maskiranje nije bilo.⁸⁴ Vladala je velika hladnoća, a Brigada je bila slabo snabdevena odećom i obućom. Na položaju su se dobijali smrznuti hieb i meso, a kuvana hrana se uopšte nije mogla dobiti. Sve navedene okolnosti imale su za posledicu — veoma teške uslove za vođenje borbe. Uz to neprijatelj je obično bio u bunkerima i zemunicama na uzvišenjima oko kojih su bili rovovi; uzvišenjima se teško moglo prići zbog leda, a sa njih se dobro videlo okolno zemljište.

Sedamnaestog februara bataljoni su izvršili pokrete i napali prema naređenju Štaba Brigade. Prvi bataljon stigao je u s. Brajkoviće, pretresao ga i, nenaišavši na neprijatelja, povratio se u zaselak Fazliće. Drugi bataljon noću u 1 sat napao je neprijatelja na Umcu trig. 1297 i k. 1350. Napad je trajao do 6 časova, ali je odbijen. Bataljon je imao 1 mrtvog i 9. ranjenih boraca i povukao se u s. Dub. Treći bataljon sadejstvovao je 2. bataljonu u napadu na ova dva uporišta i ubio je 8 a ranio 11 neprijateljskih vojnika. Zaplenio je 3 puške, 3.000 metaka i 3 para čizama i imao 2 mrtva i 2 ranjena borca. Četvrti bataljon napao je školu i manastir u Gučjoj Gori. Napad nije uspeo i bataljon je imao 1 mrtvog i 2 ranjena borca.

U depeši od 17. februara Stab 4. krajiške divizije obavestio je 13. krajišku brigadu da se vode borbe u Travniku, tražio od Brigade da ih obavesti o stanju i naredio joj da prodire u Travnik preko Gučje Gore i s. Putićeva, da jednom kolonom izbije na cestu Travnik — Vitez i da se obezbedi od Zenice. Podvučeno je da se jača uporišta blokiraju i ubrza dolazak u grad i na cestu.⁸⁵ Međutim, izgleda da se borbe tada nisu vodile u gradu i da je neprijatelj prve pokušaje prodiranja u grad odbio,⁸⁶ pa je 13. brigadi naređeno da ubrza prodor u grad i izbije na cestu istočnije od Travnika.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Depeša 4. divizije od 17. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁸⁶ Izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 18. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 47, reg. br. 18/1.

Osamnaestog februara Stab 13. krajiške brigade izdao je novu zapovest za napad na uporišta oko Travnika⁸⁷ upoznavši bataljone da napad na Travnik vrše brigade 4. krajiške divizije i 7. brigada 10. divizije i da neprijatelj ne dobija pojačanja. U ovoj zapovesti rečeno je 13. brigada »bezuslovno će likvidirati vanjska uporišta na liniji Konjska — Gučja Gora — Gornji Dolac i izvršiti upad u grad.«

Trećem bataljonu 13. brigade i Vlašićkom NOP odredu naređeno je da do 16 časova 18. februara bezuslovno zauzmu neprijateljska uporišta na k. 1002, a posle toga da jednom svojom i jednom četom Vlašićkog NOP odreda, uz podršku bacača, likvidira uporište Umac i k. 1350. U slučaju da ih ne uspeju osvojiti, onda je trebalo energično ih napadati i blokirati, a ostalim snagama oslobođenit zaselak Radonjići. Po oslobođenju Radonjića delom snaga trebalo je izbiti na k. 1044, gde se povezati sa 6. brigadom, a jačim snagama oslobođenit zaselak Krpeljiće, izbiti na liniju k. 819⁸⁸ — k. 691 i smeniti delove 4. bataljona.

Drugi bataljon dobio je zadatak da do 16 časova 18. februara ovlada prilazima groblju i školi u Gučjoj Gori, a u to vreme da izvrši napad u pravcu škole i groblja i levom stranom ceste da upadne u Gučju Goru. Po zauzimanju Gučje Gore trebalo je da napada u pravcu s. Mosora, gde se nalazio štab neprijateljovog bataljona, a po zauzimanju Mosora da napada u pravcu ž. st. Dolac.

Prvi bataljon trebalo je da u 16 časova 18. februara ovlada zaseokom Bila, a odavde da nastupa desnim krilom u pravcu Gučje Gore, a levim prema zaseoku Radojčići. Ovom bataljonu dalje je naređeno da, pošto 2. bataljon zauzme Gučju Goru i krene ka Mosoru, produži pokret prema zaseoku Kula i Čifluk i preko s. Riječice izbjije na cestu Travnik — Vitez.

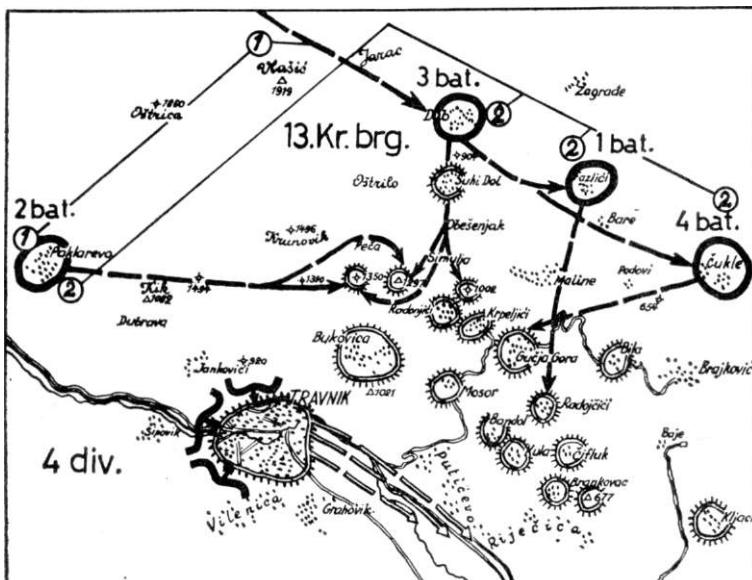
Cetvrtom bataljonu naređeno je da dve čete drži u s. Maline kao brigadnu rezervu, a jednu i Prateću da smesti u s. Cukle i odavde šalje patrole u pravcu s. Stranjani. U slučaju nadiranja neprijatelja iz doline r. Bosne ovaj bataljon dobio je zadatak da posedne liniju Debelo meho (k. 1037) — k. 800 — k. 750 i po svaku cenu spreči njegov pokret.^{6*}

⁸⁷ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 3/2—8.

⁸⁸ Isto.

Mesto brigadnog previjališta bilo je zaselak Podovi, a vezu je trebalo održavati patrolama, kuririma i dodiom jedinica.

NAPAD NA UPORIŠTA OKO TRAVNIKA

R. 1 : 100.000

Legenda :

- 1) Pravci dolaska bataljona 13. krajiške brigade na Vlašić.
- 2) Mesta razmještaja bataljona po dolasku i pravci pokreta u cilju izvođenja prvog napada.
- 3) Mesta gde su bile neprijateljeve snage u bunkerima, zemunicama i rovovima.

Bataljoni su pristupili izvršenju zadataka. Prvi bataljon zauzeo je zaselak Bilu, jednom četom napao zaselak Radojičiće, a jednom potpomagao napad na Gučju Goru. Uporište Radojičići bataljon je zauzeo i produžio napad na Kulu i Cifluk. U toku 19. februara bataljon je produžio napad, oslobođio Kulu i Cifluk i napao Radnu glavu (k. 677). Sa ovog uporišta neprijatelj je pružio snažan otpor i vršio nekoliko protivnapada, ali je, najzad, bio primoran da ga napusti. On u izveštaju od 23. 2. 1945. godine kaže

da je k. 677, 6 km istočno od Travnika, menjala više puta vlasnika »dok konačno nakon ogorčene borbe nije izgubljen.⁸⁹«

Za ovo vreme 1. bataljon je ubio 45, ranio 64 i zarobio 5 neprijateljskih vojnika. Vlastiti gubici bili su: 7 mrtvih, 22 ranjena. Bataljon je zaplenio 1 teški mitraljez, 3 puškomitraljeza, 10 pušaka, 4 revolvera, 17.000 metaka, 31 bombu, 10 pari odela, 10 pari cipela i 2 telefona.

Drugi bataljon napao je Gučju Goru u određeno vreme, zauzeo školu i groblje. Prvi bataljon napadao je sa južne strane i borba se vodila za svaku kuću. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor ali je, ipak, bio primoran da se povlači u manastir koji je bio pretvoren u pravu tvrđavu. Tako je selo bilo zauzeto a oko 150 neprijateljskih vojnika našlo se blokirano u manastiru, u kome je bilo i katoličkih sveštenika. Nastala je borba za manastir. Komandant Brigade Pero Kasapović našao je u jednoj kući ispravan telefon i pozvonio. Javio se neprijateljski komandant iz manastira, neki belogardejac. Kasapović je tražio da se predaju, ali je on to odbio. Tada je otvorena vatrica sa svih strana na prozore manastira i borci su se privlačili dvorišnim zidovima i bacali bombe. Sve je bilo uzalud. Komesar 2. bataljona Vlado Banjac uzeo je »džon bul« i počeo gađati manastir. Međutim, zidovi su bili jaki pa ni to nije uspelo. Tom prilikom Banjac je ranjen u glavu, a za osvajanje blokiranih manastira zatražena je artiljerija.

U borbi za Gučju Goru neprijatelj je imao 7 mrtvih, koji su ostali van manastirskog dvorišta, a iz 2. bataljona je poginulo 6 i ranjena 24 borca. Zaplenjen je 1 teški mitraljez, 3 puške, 1 telefon i 15 čebadi.

Treći bataljon napao je Umac, Konjsku, k. 1002 i zaseoke Krpeljići i Radonjići. U toku 18. februara 3. bataljon je zauzeo sva pomenuta uporišta, sem Konjske (k. 1350). Sutradan je produžio napad na k. 1350 i napao s. Bukovicu. Oba uporišta je zauzeo. Za to vreme ubio je 12 i ranio 12 neprijateljskih vojnika, dok je sam imao 5 mrtvih i 4 ranjena borca. Zaplenio je 5 puškomitraljeza, 8 pušaka, 26.000 metaka, 200 bombi, 83 mine za bacač, 15 pari odela i 15 pari cipela.

⁸⁹ Arhiv VII, k. 47, reg. br. 23/1—1.

Četvrti bataljon, bez jedne čete, držao je položaje prema s. Stranjanima, a jedna njegova četa učestvovala je u napadu na k. 677 sa snagama 1. bataljona.

Devetnaestog februara neprijateljske snage probile su se iz Travnika prema Vitezu i zauzele nove položaje oko komunikacije, 5 km jugoistočno od Travnika.⁹⁰ Tako je Travnik oslobođen i 13. brigadi je naređeno da hvata vezu sa 6. brigadom u Gučoj Gori i da nastupa prema s. Stranjanima i Zenici.⁹¹

Dvadesetog februara 21. bataljon 13. brigade napao je i zauzeo neprijateljsko uporište u zaseoku Brankovac, prebacio se preko r. Bile i proterao neprijatelja iz s. Kljaci prema Lupcu. Ali, neprijatelj je sutradan izvršio protivnapad pa je došlo do oštре borbe na Pecarnici (k. 964). U to vreme stigao je 2. i 3. bataljon, pa je neprijatelj odbačen.

U borbi 20. i 21. februara 1. bataljon je ubio 21, ranio 25 i zarobio 1 neprijateljskog vojnika. Bataljon je imao 4 mrtva i 13 ranjenih boraca. Zaplenio je 1 puškomitraljez, 8 pušaka, 5.000 metaka, 1 revolver, 1 dogled, 20 okvira za puškomitraljez, 6 pari odela i 6 pari čizama.

Drugi bataljon 13. brigade bio je 20. februara na blokadi manastira u Gučoj Gori i tu je ostao do 11 časova 21. februara, kada je smenjen od snaga 4. divizije i krenuo prema Pecarnici. Od Pecarnice, zajedno sa ostalim snagama Brigade, gonio je neprijatelja preko s. Preočice do Prelca.

Treći bataljon u toku 20. februara bio je u s. Bukovici, a 21. je krenuo prema Pecarnici, a odavde je gonio neprijatelja prema Lupcu i Postinju. Za to vreme ubio je 9, a ranio 6 neprijateljskih vojnika. Zaplenio je 3 puškomitrailjeza, 3 puške, 3.000 metaka, 10 čebadi i 13 šatorskih krila.

Četvrti bataljon 20. februara prebacio se u s. Konjeviće. Njegova četa koja se nalazila u sastavu 1. bataljona vodila je borbu u s. Kljaci. Dvadeset prvog februara 4. bataljon je napadao neprijatelja u s. Stranjanima, ali nije imao uspeha. Za ova dva dana bataljon je imao 4 mrtva i 6 ranjenih boraca.

⁹⁰ Izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 22. 2. 1945. godine, Arhiv VII, k. 47, reg. br. 22/1—1.

⁹¹ Depeša Štaba 4. krajiške divizije od 19. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

Za jedinice 13. krajiskog brigade ranjenici su u ovim borbama predstavljali velike teškoće. Hladnoća i poledica otežavale su nošenje ranjenika do brigadnog previjališta. Njima je prva pomoć pružana još u bataljonima, ali to nije bilo dovoljno, naročito kod težih slučajeva. I zbog pomenutih teškoća trebalo je dosta vremena dok se stigne do brigadnog previjališta. Obično su ranjenici tamo nošeni na nosilima. Posle, kad je oslobođen Travnik i očišćen okolni teren od neprijatelja, ranjenici su upućivani u Travnik i pružana im neophodna stručna pomoć.

Trinaesta krajiska brigada nije neposredno učestvovala u napadu na Travnik. Međutim, ona je napadala neprijateljska uporišta na planini Vlašić i njenim padinama i uspela je da osvoji sva, izuzev manastira u Gučoj Gori. I ovo neprijateljsko uporište bilo je pred kapitulacijom, ali je Stab 4. divizije naredio da 6. krajiska brigada vrši dalju blokadu, a 13. brigadi je dao drugi zadatak. To nije dobro primljeno od strane Štaba 13. brigade i boraca zbog toga što su oni osvojili Gučju Goru i naterali neprijatelja da se povuče u manastir, u kom nije mogao dugo ostati.⁹²

Pored municije koju je 13. brigada imala kod sebe i one koju je zaplenjivala u borbi, njoj je za vreme borbi dostavljeno 29.200 jugoslovenskih puščanih metaka, 19.850 engleskih puščanih metaka, 1.500 metaka za strojnice, 250 granata za teški bacač, 25 granata za mali bacač, 20 kg ulja za oružje i 539 bombi.⁹³ Donošenje municije bilo je skopčano sa ogromnim teškoćama zbog velike hladnoće, teškog terena, snega i leda koji se nalazio na Vlašiću.

Za vreme borbi oko Travnika jedinice 13. krajiske brigade izbacile su iz stroja 303 neprijateljska vojnika. Od toga 122 su ubijena, 172 ranjena i 9 zarobljeno. Brigada je imala 31 poginulog, 81 ranjenog, 17 obolelih i 3 promrzala borca.

Zaplenjeno: 1 protivtenkovski top, 1 mali bacač, 2 teška mitraljeza, 14 puškomitraljeza, 37 pušaka, 42.700 metaka, 131 bomba, 204 granate za bacač, 5 revolvera, 1 ra-

⁹² Depesa Štaba 13. krajiske brigade od 21. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁹³ Bojna relacija 13. krajiske brigade za borbe oko Travnika. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 3—8.

ketni pištolj, 1 dogled, 20 okvira za puškomitraljez, 4 telefona, 33 para odela, 2 šinjela, 27 pari cipela, 8 pari čizama, 25 čebadi i 13 šatorskih krila.⁹⁴

U borbama oko Travnika naročito su se istakli: Vojo Dragojević, poručnik, Krstan Ribić, vodnik, Mladen Karač, borac, Vojin Landeka, komandir čete, Mile Barudžija, poručnik, Dragica Marić, borac, Dušan Arambašić, komandir čete, Mladen Kevac, komesar čete, Mićo Dragojević, poručnik, Mile Gatarić, borac, Gojan Vračar, komandir čete, Ostoja Ćebić, komandir čete i Milan Dragišić, vodnik.*

Borbe oko Zenice

Posle oslobođenja Travnika snage 4. divizije imale su zadatku da gone neprijatelja ka Zenici i Busovači,⁹⁵ dolini r. Bosne, s ciljem onemogućavanja povlačenja njegovih snaga iz područja Sarajeva. Na prostoru Zenice nalazio se 359. puk 181. nemačke divizije i 9. bataljon 18. ustaške brigade.⁹⁶ Prugu Zenica — Visoko obezbeđivao je 4. ustaški bataljon 11. ustaške brigade, a cestu Kiseljak — Busovača SS-policijski puk »Nagel«, bez 2. bataljona, i 11. ustaška brigada, bez 4. bataljona. Četvrti bataljon 1. ustaške brigade nalazio se u Kiseljaku. U mestima zapadno i severozapadno od Zenice nalazile su se ustaške snage sa toga područja, a tamo su stizale i one koje su se povukle iz Travnika.

Štab 4. krajiske divizije nešto je izmenio raniji zadatak 13. krajiske brigade. Naredio joj je da sa dva bataljona napada pravcem Pecarnica (k. 964) — Vjeternica (k. 675) — s. Počulica. Sa druga dva bataljona trebalo je da nastupa u pravcu s. Stranjani i k. 667 — Obrenovci. Trebalo je da sa snagama 6. krajiske brigade i Vlašićkog odreda ovla-

⁹⁴ Isto.

* Bojna relacija od 15. 2. do 22. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 3—8.

⁹⁵ Naredenje Štaba 4. krajiske divizije od 20. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—7.

⁹⁶ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, izdanje VII, strana 441, 562.

da sektorom zapadno od Zenice.⁹⁷ Napad je određen za 21. februar u 5 časova.

Trinaesta kраjiška brigada prešla je u napad na liniji s. Stranjani — s. Počulica, odbacila neprijatelja i približila se Zenici.

Četvrti bataljon 13. kраjiške brigade napao je 22. februara s. Stranjane i zauzeo ga, a sutradan je produžio napad i, goneći neprijatelja, izbio pred s. Gradišće. Odavde se 24. februara prebacio na prostor s. Bukovica sa zadatkom pritiska na s. Gradišće i k. 602. Za ova tri dana 4. bataljon je ubio 18, ranio 20 i zarobio 2 neprijateljska vojnika. Zaplenio je 1. puškomitraljez, 2 puške, 6.000 metaka, 100 bombi, 30 čebadi, 100 pari cipela i 100 ranaca i imao je 8 ranjenih boraca.

Prvi bataljon 22. februara napao je i zauzeo neprijateljsko uporište u s. Osojnici. U napadu je učestvovala i brigadna Izviđačka četa. Sutradan 1. bataljon je produžio napad na k. 732 i s. Obrenovce, ali je neprijatelj odbio napad i Bataljon se povukao na polazne položaje. Dvadeset četvrtog februara 1. bataljon je napao neprijateljske položaje u s. Grm i na Katunu (k. 640), ali nije uspeo da ih zauzme pa se povukao. Za ovo vreme Bataljon je ubio 13 neprijateljskih vojnika, ranio 22 i 1 zarobio. Sam je imao 2 mrtva i 4 ranjena borca. Zaplenio je 2 puškomitraljeza, 13 pušaka, 12.600 metaka, 8 bacačkih granata, 1 revolver, 2 para cipela i 2 odela.

Treći bataljon 22. februara napao je neprijateljske položaje na prostoru Paljika, s. Čajdraš, s. Vjeternica i proterao neprijatelja. U toku 23. februara 3. bataljon se držao na zauzetim položajima, a 24. prebacio se u s. Pojska, odakle je u 18 časova istog dana krenuo u napad na s. Kozarce, u kom se nalazio neprijatelj. Borba se vodila celu noć i pred zoru se Bataljon povukao u s. Obrenovci. Za ova tri dana 3. bataljon je ubio oko 50 neprijateljskih vojnika, a ranio 35, dok je sam imao 5 mrtvih i 16 ranjenih boraca. Zaplenio je 1 teški mitraljez, 1 puškomitraljez, 10.500 metaka, 9 bombi i 100 signalnih metaka.

⁹⁷ Šestoj kраjiškoj brigadi i Vlašićkom odredu zadatak naređenjem Štaba 4. divizije nije postavljen, mada se kaže da će 13. brigada izvršiti zadatak u sadejstvu sa njima.

Drugi bataljon napao je 22. februara neprijateljsko uporište u s. Počulici i zauzeo ga. U međuvremenu naišla je neprijateljska kolona cestom kroz s. Počulicu. Kolona je pratila komoru. Drugi bataljon ju je napao i razbio. Ubio je 18, ranio 10 i zarobio 2 neprijateljska vojnika, a sam je imao 2 ranjena borca. Bataljon je tada zaplenio: 4 topa, 6 teških bacača, 12 puškomitrailjeza, 30 pušaka, 5 automata, 8 revolvera, 360 bombi, 200.000 metaka, 90 topovskih granata, 150 bacačkih granata, 100 pari cipela, 15 pari čizama, 22 odela, 14 kola punih materijala, 4 poljske kuhinje, 35 konja, 100.000 cigareta, 100 kg duvana, 50 kg dona, 5 pisacih mašina, 4 radio-aparata, 2 sedla, 4 foto-aparata, obućarski, potkivački i brijački alat, 100 punih ranača, 100 čebadi i 100 šatorskih krila.⁹⁸

Dvadeset trećeg februara u 18 časova 2. bataljon krenuo je iz s. Počulice preko k. 772 prema Kuberu, gde se razvio i krenuo prema s. Dobriljevu radi napada na njega. Napad je počeo u 21 čas i trajao do 24 časa. Bataljon je uspeo da osvoji samo dva bunkera i povukao se u s. Vjeternicu. Iz Vjeternice je krenuo preko s. Lupca za s. Stranjane, gde je stigao u 17 časova, a u 23 časa napao je neprijateljsko uporište na k. 587. Uporište nije uspeo likvidirati i u svitanje se povukao u s. Stranjane, obezbedivši se od pomenute kote.⁹⁹

Od 25. do 28. februara bataljoni 13. krajiške brigade ponavljali su svaki dan napade, izuzev 26. februara, kada je napadao samo 1. bataljon, na Katun, s. Grm, s. Kozarce, k. 594, k. 587 i Gradac (k. 602). Ali, oni nisu uspeli da osvoje nijedno od napadanih uporišta.

⁹⁸ Izveštaj Štaba 4. krajiške divizije od 24. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 771 A, reg. br. 33—6.

Operacijski izveštaj 13. krajiške brigade od 24. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 771 A, reg. br. 11—2/7.

Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 24. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

⁹⁹ Stab 4. krajiške divizije, pod čijom operativnom komandom je bila 13. krajiška brigada, radiogramom broj 26 od 23. 2. 1945. godine tražio je izjašnjenje od 13. krajiške brigade za navodnu neaktivnost njenog 2. i 3. bataljona.

Stab Brigade je dostavio izjašnjenje Štabu Divizije, izneo pokrete i zadatke koje su njeni 2. i 3. bataljon izvršili. Arhiv VII, k. 771 A, reg. br. 12—7).

Dvadeset sedmog februara noću neprijateljski delovi krenuli su iz Zenice prema s. Kozarci i k. 594. U svanuće stigli su do pomenutih mesta i iznenadili 3. bataljon. Tome je doprinela i magla koja je tada bila na prostoru Zenice. Došlo je do iznenadne borbe, u kojoj su jedinice 3. bataljona bile pomešane sa Nemcima i ustašama. Borba je trajala skoro ceo dan i bataljon se morao povući. Imao je 9 mrtvih, 11 ranjenih i 2 zarobljena, od kojih je jedan bio komesar bataljona — Luka Jeličić. Neprijatelj je obojicu odveo u Zenicu i streljao. Treći bataljon je tada izgubio 5 puškomitrailjeza, 1 automat i 2 revolvera.

Dvadeset osmog februara 4. bataljon je na cesti između Vranduka i s. Vraća postavio nagaznu minu, na koju je naišao neprijateljski kamion sa vojskom. Poginulo je 10, a ranjeno 14 vojnika, a kamion je uništen. Tako je za ovo vreme neprijatelj ukupno imao 58 mrtvih i 81 ranjenog vojnika, a partizani 13 mrtvih, 33 ranjena i 2 zarobljena.

Dejstvo 13. krajiške brigade na prilazima Zenici,¹⁰⁰ kao i drugih delova 4. divizije južno od Zenice ugrožavalо je saobraćajnice kojima se neprijatelj povlačio, pa je on preduzeo mere da to onemogući. Krajem februara u Zenicu su stigla pojačanja i to delovi 7. SS-divizije.¹⁰¹ Tamo je 27. februara stigao i Stab iste divizije i odmah preuzeo komandu na sektoru Zenice i pripremao napad u svrhu odbacivanja naših snaga od grada.

Prvog marta neprijatelj je preduzeo napad na širokom frontu i to kombinovan sa obuhvatom preko veoma teškog terena. Tu je primenjena poznata taktika 7. SS-divizije i ona je brzo postigla uspeh. Delom snaga neprijatelj je od Nemile, preko s. Orahovica i Kobilje glave k. 1411, izbio 2. marta na Pecarnicu¹⁰² (k. 964) i odavde stigao u Vitez na komunikaciju koja vodi za Travnik.¹⁰³ Taj mane-

¹⁰⁰ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 1. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 48, reg. br. 1/1—1.

¹⁰¹ Depeše šefa Obaveštajnog centra 13. krajiške brigade od 3. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

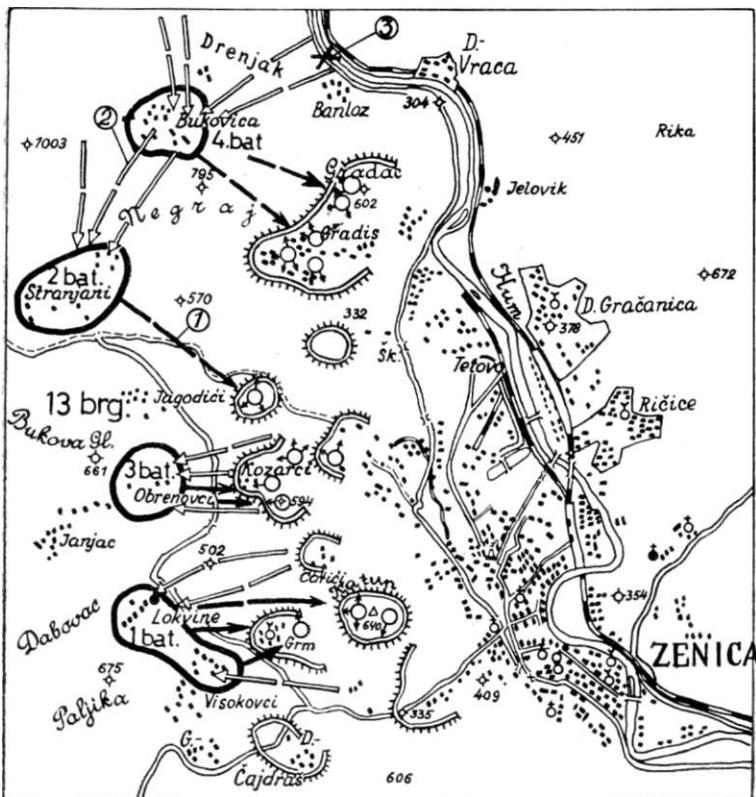
¹⁰² Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 4. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 48, reg. br. 4/1—2.

¹⁰³ Zapovest Štaba 4. divizije od 3. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 8—7. Zapovest istog Štaba od 5. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 9—7.

var je predstavljao veliku opasnost za jedinice 13. brigade, jer je izvodio u njihovu pozadinu, ugrožavao povlačenje i omogućavao odsecanje i izolovano borenje. Neprijatelj je preuzeo i direktni, frontalni napad na bataljone 13. brigade sa linije Zenica — s. Vrace, ali tek posle 12 časova.

POLOŽAJI BATALJONA 13. KRAJIŠKE BRIGADE
PRE NAPADA NEPRIJATELJA

1. 3. 1945. godine

R. 1 : 50.000

Legenda :

- 1) Pravci napada bataljona na neprijateljska uporišta 27. i 28. februara 1945. godine.
- 2) Pravci napada neprijatelja na bataljone 13. brigade 1. marta.
- 3) Mesto gde su delovi 4. bataljona postavili nagazne mine.

Ovo je bilo potrebno zbog toga što je njegovim snagama koje su krenule od Nemile preko Orahovice trebalo više vremena da bi došle u zaledje jedinica koje su napadale uporišta zapadno od Zenice.

Međutim, izašavši iz doline Bosne, neprijatelj je u 7 časova 1. marta stigao u selo Bukovicu.¹⁰⁴ U Bukovici se tada nalazio 4. bataljon 13. krajiške brigade. Nemci su stigli u s. Bukovicu neopăženo i kod jedinica 4. bataljona nastalo je neorganizovano povlačenje ka Negraju, i dalje na južne padine Lisca (k. 1.303). Ovde je u 15 časova Bataljon dobio naređenje da se prebaci na Strmac (k. 873), jedan km zapadno od Pecarnice. Tada je 4. bataljon imao 2 mrtva, 4 ranjena i 2 zarobljena borca i izgubio je 1 puškomitrailjez, 5 pušaka i 6 brdskih kazana. Nemci su imali 2 mrtva i 1 ranjenog. Zahvaljujući jedino magli, 4. bataljon nije imao većih gubitaka. Zbog ove nebudnosti smenjen je komandant 4. bataljona, poručnik Ivan Ropac.

Odbacivši 4. bataljon od Bukovice, neprijatelj je ugроzio bok 2. bataljona pa se i on morao povući, pravcem s. Konjevići — Pecarnice, a zatim se, po naređenju Štaba Brigade prebacio na prostor s. Gučja Gora. U borbi sa 2. bataljonom neprijatelj je imao 10 mrtvih i 14 ranjenih, a bataljon 3 ranjena.

U 14 časova 1. marta neprijatelj je napao 3. bataljon sa pravca s. Kozarci. Bataljon se povlačio pred neprijateljem do Pecarnice i, po naređenju, prebacio se na desnu stranu r. Bila.

Prvi bataljon nalazio se na položajima ispred s. Grm. Neprijatelj ga je napao u 12. časova 1. marta. Pružajući otpor, Bataljon se povlačio na liniju Pecarnice — Goli breg. Uspeo je da ubije 9 i rani 5 neprijateljskih vojnika.

U 4 časa 2. marta neprijatelj je produžio napad na 1. bataljon, izmanevrdao njegov položaj na Golom brdu i potisnuo ga na desnu stranu r. Bila. I 4. bataljon morao je napustiti Strmac i povući se na prostor s. Brajkovići, zaselak Bila. Prvi bataljon u povlačenju naneo je neprijatelju gubitke od 7 mrtvih i 5 ranjenih, dok je on imao 1 mrtvog i 3 ranjena borca. Ovog dana jedinice 2. bataljona bile su

¹⁰⁴ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII. k. 1281, reg. br. 7—1.

na položajima ispred Gučje Gore, a 3. bataljon na liniji zaselak Radojčići — Zalate — Alihodža.

Trećeg marta 1945. godine Štab 4. divizije izdao je zapovest za posedanje položaja u svrhu sprečavanja daljeg nastupanja neprijatelja.¹⁰⁵ On je obavestio jedinice o tome da je neprijatelj ubacio u borbu 2 — 3 bataljona iz rejona Sarajeva, da od Doboja vozom stalno stižu pojačanja i istovaraju se na delu pruge Nemila — Zenica i da je, preko s. Orahovica, Kobilje glave i Pecarnice, stigao u Vitez.

Borci 4. bataljona 13. krajške brigade marta 1945. godine na položaju kod Zenice

Ovom zapovešću 13. brigadi je naređeno da posedne i brani liniju s. Gluha Bukovica — s. G. i D. Višnjevo — s. Dub — s. Suhi Dol — s. Maline — škola u Gučjoj Gori. Brigadi je naređeno da njen levokrilni bataljon svojom jednom četom kontroliše s. Koričane, Šiprage i Krušev Brdo kako bi sprečio neprijatelja da neopaženo dođe preko Vlašića u s. Koričane i primora nas na povlačenje. Jedan

» Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 8—7.

bataljon trebalo je da dejstvuje na prostoru s. Brajkovići, s. Granovčići, s. Vrheselje, s. Čukle sa zadatkom kontrolisanja pravca Zenica — Obrenovci — Grahovčići i Zenica — Stranjani — Konjevići — Pojska. Dalje je naglašeno:

»13 brigada dodeljeni položaj ima držati u svojim rukama i ne sme dozvoliti neprijatelju da zauzme Gučju Goru, čime bi bile primorane i ostale snage na povlačenje. Čvrstim držanjem svojih položaja XIII brigada ima da omogući ostalim snagama ofanzivno delovanje i razbijanje neprijatelja.«¹⁰⁶

Šestoj krajiškoj brigadi je naređeno da brani odsek škola u Gučkoj Gori, Alihodža na desnoj strani r. Bila, ali brigadi — od Alihodže do ž. st. Bila.

Zadaci jedinicama nisu ravnomerno postavljeni. Trinaesta krajiška brigada dobila je nekoliko puta širi front od 6. i 11. brigade i još je morala da spreči zauzimanje Guče Gore od strane neprijatelja, iako to selo pripada u odbrambeni rejon 6. brigadi. I zemljište kao i vremenski uslovi bili su takvi da su jedinice 13. brigade morale biti izložene ogromnim naporima.

U toku 4. marta jedinice 13. brigade izvršile su posebanje položaja za odbranu. Prvi bataljon raspoređen je na levo krilo Brigade. Petog marta 2. bataljon 13. brigade posmerio je jedinice prema Zenici i poseo liniju Debelo meho (k. 1085) — s. Pojska — Strmac. Neprijatelj se iz s. Stranjana uputio prema njemu, ali je odbačen. Neprijatelj je tada držao Pecarnicu — s. Lupac — Vitez i vršene su pripreme za napad na te objekte.¹⁰⁷

Četvrta divizija je 5. marta izdala zapovest za napad. Trinaestoj brigadi dat je zadatak:

»13 brigada sa jednim bataljonom napašće Pecarnice trigonometar 964 i to od s. Grahovčića i od Strmca k. 873. Drugi bataljon napašće pravcem: s. Dukići — s. Osojnica i prema Postinju spojiti se sa snagama VI brigade, nastavljajući dalje čišćenje prema Zenici. Treći bataljon biće na liniji: s. Stranjani — s. Pojoke — Vrheselje, a patrolama kontrolisati Debelo Meho spajajući se sa izviđačkom četom, koja će kontrolisati teren prema Vranduku i Gradišću.«¹⁰⁸

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Depesa Štaba 13. krajiške brigade od 5. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

¹⁰⁸ Zapovest Štaba 4. krajiške divizije od 5. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 9—7.

Šestoj krajiškoj brigadi i 11. krajiškoj brigadi naređeno je da napadnu neprijatelja pravcem s. Kljaci — između Melovca i s. Brdo — s. Preočica — k. 821 — k. 843. Od linije k. 821 — k. 843 6. brigada trebalo je da okreće levo i čisteći teren prema Dabovcu, Postinju, i s. Lupac spoji se sa snagama 13. brigade kod s. Osojnica i s. Janjaci. Pored toga 6. brigadi je naređeno da oderdi manju grupu koja će u sadejstvu sa 13. brigadom zauzeti Pecarnice. Jedanaesta krajiška brigada trebalo je da sa linije k. 821 — k. 843 okreće desno, izbjije na Vjeternicu, Počulicu, a odavde se usmeri ka cesti Han-Kumpanija — ž. st. Busovača radi njenog presecanja. Ova brigada trebalo je da delom snaga očisti neprijateljska uporišta u s. Tolovići i zaseocima Grabak i Ljubići.

Početak napada bio je vezan za vreme kad čelo 6. brigade stupi u borbu. Mesto Štaba Divizije određeno je u — ž. st. Bila.

U ovo vreme i ranije saveznički avioni su bombardovali i mitraljirali objekte u dolini r. Lašve i Bosne¹⁰⁹ pa je to doprinosilo uspešnijem izvršenju zadatka.

Šestog marta u 00. časova 3. i 4. bataljon 13. krajiške brigade krenuli su u napad pravcem Grahovčići — Đukići — Osojnica — Janjaci 3. bataljon i Strmac — Pesarnica — Đukići — Osojnica 4. bataljon. Neprijatelj se u toku noći povukao u s. Obrenovce pa do borbe nije došlo. Ali, neprijatelj je u 12 časova iz Obrenovaca krenuo prema bataljonima 13. brigade i sa njima vodio borbu do 20 časova, kada se povukao u s. Janjaci. U ovoj borbi neprijatelj je imao 22 mrtva i 29 ranjenih, a Bataljoni 3 mrtva i 9 ranjenih.¹¹⁰

Drugi bataljon 13. brigade u 4 časa 6. marta poseo je položaj Debelo meho (k. 971) — Konjevići i vršio izviđanja prema s. Bukovica i Stranjani.

Povlačenjem neprijatelja noću sa Pecarnice i drugih uporišta napad nije izведен onako kako je bilo naređeno pa je 8. marta 6. brigada povučena iza borbene linije na odmaranje. Četvrti bataljon 13. brigade smenio je njene

¹⁰⁹ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 17. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 48, reg. br. 17/1—1.

¹¹⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281. br. reg. 7—1.

delove koji su bili na prostoru s. Cifluk, s. Alihodža, s. Radojčići.

Devetog marta u 21 čas 2. bataljon 13. brigade izvršio je pokret pravcem zaselak Vranići — s. Jezerci — s. Zagrade, gde se razmestio sa zadatkom držanja stalnih predstraža jačine jednog voda na Javorku (k. 1420) i Šarampovu trig. 1390 i zatvaranja linije Javorak — Sarampovo — Debelo meho. Sutradan, 10. marta, 4. bataljon 13. brigade izvršio je pokret na prostor s. Brajkovići, Sušanj, s. Čukle sa zadatkom držanja predstraža na Debelom mehu i zatvaranja pravca Sušanj — s. Grahovčići — Pecarnice. Trinaestog marta 1. bataljon krenuo je iz s. Musruke, preko s. Sišave za s. Dub, gde se smestio da kontroliše pravac od s. Gluha Bukovica.

Štab 4. kраjiške divizije 15. marta izdao je naređenje za raspored jedinica.¹¹¹ Konstatovao je da je situacija takva da pola divizije može da drži položaje, a pola da se odmara. Odmor je dat 13. i 6. krajiškoj brigadi.

Jedanaestoj krajiškoj brigadi naređeno je da drži položaj u prostoru desno Ovčine — s. Vrhovine — s. Tolići, levo s. Vrselje — s. Pojska s tim što će Izviđačku četu držati na levom krilu za kontrolu prostora prema s. Bistrica, 3 km zapadno od Vranduka, gde će održavati vezu sa Vlaškim NOP odredom.

Od 15. do 23. marta jedinice 13. krajiške brigade su se uglavnom odmarale i sređivale, a 24. marta su izvršile pokret na novi teren. Tako je 1. bataljon stigao u s. Počulicu, 2. u s. Grahovčiće, 3. u s. Lupac i 4. bataljon u s. Konjeviće, pa se 13. brigada ponovo našla na položajima prema Zenici.

Štab 5. krajiškog korpusa 23. marta izdao je pripremno naređenje za napad na Sarajevo.¹¹² Četvrta i 10. divizija ulazile su u sastav Operativne grupe koja je formirana naređenjem Generalštaba JA u svrhu napada na Sarajevo, pa je 5. korpus u tom smislu izdao pripremno naređenje.

»2. Za odbranu pravca Zenica — Travnik ostaće XIII brigada XXXIX divizije, XVIII brigada LIII divizije (koja je u pokretu sa

¹¹¹ Arhiv VII, k. 771 A reg. br. 26—1.

¹¹² Arhiv VII, k. 855, reg. br. 3/7—4.

prostorije Tešnja), XI brigada IV divizije i I artiljerijska brigada ovog korpusa.

Ovom operativnom grupom komandovaće komandant IV divizije pukovnik drug Petar Vojinović, a područje na kome djeluju ove jedinice zvaće se Zenički sektor. Komandant sektora izvršiće potrebne pripreme, da u momentu kada glavne snage korpusa budu forsirale rijeku Bosnu i komunikaciju, napadnu snažno neprijatelja na najosjetljivijem mjestu radi veživanja i angažovanja neprijateljskih snaga na ovom sektoru.¹¹³

U vezi sa ovim naređenjem Štaba 5. korpusa 4. i 10. divizija izvršile su pokret i već 28. marta bile su prikupljene zapadno od komunikacije Kiseljak — Busovača. One su se prebacile preko r. Bosne na odseku jugoistočno od Kaknja, vodile borbu na njenoj desnoj strani i 3. aprila osloboidle Vareš, udaljivši se od komunikacija u dolini r. Bosne koje su predstavljale jedini pravac za povlačenje neprijateljskih snaga.

Ovim pomeranjem snaga front 13. krajiške brigade se proširio, jer je morala preuzeti neke položaje koje je držala 11. krajiška brigada. To je učinio 2. bataljon 13. brigade posevši 28. marta liniju s. Počulica — zaselak Pirići — zaselak Vidovići.

Tri bataljona 13. brigade dobila su zadatak da napadnu neprijatelja koji se nalazio ispred njihovih položaja. Prvi bataljon napao je uporište Orlac (k. 843), Lađice, s. Počulica i u prvom naletu uspeo da zauzme sva izuzev Orlaca, na kom je zauzeo neke rovove, i k. 675, na koju se neprijatelj povukao i onemogućio dalje napredovanje. Neprijatelj je iskoristio vešt zemljišne uslove i između 1. i 3. bataljona, koji je napadao k. 821, provukao se i iznenada napao 1. bataljon. Došlo je do žestoke borbe i jedinice bataljona morale su se povući na ranije položaje. U ovoj borbi poginuo je 1 puškomitrailjezac i njegov pomoćnik iz 1. bataljona. Treći bataljon napao je k. 821 i uporište severno od nje. Izvršio je dva juriša i imao 1 mrtvog i 5 ranjenih, ali nije uspeo da zauzme uporište i morao se povući.

Dvadeset devetog marta 1. bataljon, uz podršku artillerije i bacača, napao je Prelac, na kom je došlo do ogorčene borbe, i osvojio ga. Neprijatelj je imao 15 mrtvih i

¹¹³ Isto.

33 ranjena, a 1. bataljon 4 mrtva i 16 ranjenih. Bataljon je zaplenio 2 nemačka puškomitraljeza, 4 puške, 1 strojnici, 1 raketni pištolj, 100 raketa, 4.000 metaka, 9 bacačkih mina i 1 dogled.

Ovog dana u 6 časova neprijatelj je napao 2. bataljon, ali je napad odbijen. Četvrti bataljon napao je k. 675 i istu osvojio. Ubio je 8, a ranio 13 neprijateljskih vojnika, a on je imao 1 mrtvog i 5 ranjenih. Zaplenio je 1 puškomitraljez i nešto opreme.

Neprijatelj je počeo da primenjuje sve više taktiku iznenadnih i noćnih napada. Njegov cilj je bio da odbaci naše snage od komunikacija kojima se izvlačio. Tako je 30. marta u 4 časa neprijatelj napao 1. i 3. bataljon. Treći bataljon je bio primoran da napusti svoje položaje i povuče se na Goli breg (k. 879). Bataljon je sutradan izvršio protivnapad, zbacio neprijatelja i ovladao položajima na Pustinju. Neprijatelju je naneo gubitke od 6 mrtvih i 6 ranjenih, a on je imao 2 ranjena borca. Zaplenio je 1 pušku, 4.000 metaka i neku drugu ratnu opremu. Prvi bataljon je u ovoj borbi ubio 3 neprijateljska vojnika i zaplenio 1 puškomitraljez.

I jedinice 13. brigade bile su aktivne, napadale su neprijatelja, zauzimale njegove položaje, nanosile mu gubitke, a i same imale izbačenih iz stroja. Drugog aprila u 2 časa noću neprijatelj je žestokim napadom zbacio 1. bataljon sa Prelca. Kontranapadom Prelac je povraćen i neprijatelj se uz gubitke od 3 mrtva i 7 ranjenih povukao na stare položaje. Prvi bataljon je imao 4 ranjena i 2 zarobljena borca. Izgubio je i 2 puškomitraljeza. Istog dana u 4 časa neprijatelj je napao i 3. bataljon, ali je bataljon napad odbio.

Drugog aprila komesar 2. bataljona Vlado Banjac, doznavši da se ispred njegovog bataljona na položajima nalaze Čerkezi, poslao je jednu ženu da neprijateljskim vojnicima odnese i predala list »Pravdu«, koju je dobio iz oslobođenog Beograda. Zena se bila uplašila, ali Čerkezi, dobivši »Pravdu«, odgovorili su pismeno¹¹⁴ i pitali šta bi

¹¹⁴ Izjava Vlade Banjca, tadanjeg političkog komesara 2. bataljona 13. krajiške brigade. Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg br. 7—1.

bilo sa njima ako bi se predali? Kad im je javljeno da bi to zavisilo od njihovog daljeg držanja i učešća u borbi protiv Nemaca, oni su odlučili da se predaju. Predala su se 43 vojnika i 1 oficir. Doneli su 3 puškomitraljeza, 34 puške, 12 revolvera, 21 nož, 4.500 metaka, 23 ručne bombe i 1 dobled. Odmah su stupili u borbu protiv Nemaca i ustaša.

Četvrti bataljon 3. aprila napao je neprijatelja na k. 675 i proterao ga. Ubio je 6 i ranio 8 neprijateljskih vojnika, a sam je imao 1 ranjenog.

Izviđačka četa 3. aprila u Željeznom polju, 8 km jugozapadnije od Zepča, zarobila je 12 ustaških milicionera, 1 zaplenila 1 puškomitraljez i 9 pušaka.

Sledećih dana neprijatelj je postajao sve aktivniji, sve češće je preduzimao vrlo energične napade na bataljone 13. brigade. Ovo je činio verovatno da bi prikrio namere 0 napuštanju Zenice i povlačenju. Tako je 4. aprila u 4 časa napao 1. bataljon. Bataljon je odbio napad i naneo neprijatelju gubitke od 3 mrtva i 9 ranjenih. Istog dana 4. bataljon 13. brigade predao je svoje položaje jedinicama 18. brigade koje su tamo stigle, a preuzeo položaje 1. bataljona koji se povukao u s. Preočicu. Šestog aprila neprijatelj je zbacio 4. bataljon sa položaja, ali je on uz podršku dveju četa 1. bataljona ponovo zauzeo Prelac, sa kog ga je neprijatelj bio zbacio. Međutim, neprijatelj je kontranapadom ponovo preoteo Prelac (k. 843). U ovim borbama neprijatelj je imao 9 mrtvih i 11 ranjenih, a mi 2 mrtva i 10 ranjenih. Zaplenjen je 1 puškomitraljez i 2 puške. Drugi bataljon je 6. aprila napao neprijatelja na Goloj kosi i uz tešku borbu istu zauzeo, ali ga je neprijatelj protivnapadom zbacio sa nje. Neprijatelj je pretrpeo gubitke od 4 mrtva i 9 ranjenih, a 2. bataljon — 2 mrtva i 6 ranjenih. I 3. bataljon je ovog dana napao neprijatelja 1 zauzeo njegove isturene položaje, ali ih je neprijatelj ponovo osvojio. Borba je trajala ceo dan. Neprijateljski gubici 8 mrtvih i 10 ranjenih a 3. bataljon 1 mrtvog i 8 ranjenih. Pored toga, Bataljon je izgubio i 2 mitraljeza. Četvrti bataljon, uz pomoć 3. bataljona, bio je zauzeo Orlac, ali ga je neprijatelj povratio uz gubitke od 7 mrtvih i 13 ranjenih. Četvrti bataljon je imao 2 mrtva i 23 ranjena, a artiljerijski divizion 3 ranjena.

Sedmog aprila 1. bataljon je napao neprijatelja na Kuberu (k. 874 i 853) i Saracici (k. 957). Bio je zauzeo neke rovove na k. 874, ali dalje nastupanje neprijatelj je one-mogućio. Neprijateljski gubici bili su 3 mrtva i 9 ranjenih, a 1. bataljona 2 ranjena. Drugi bataljon istog dana napao je i zauzeo Golu kosu, nanevši neprijatelju gubitke od 4 mrtva i 7 ranjenih. Treći bataljon ovog dana uspeo je osvojiti Orlac (k. 843), ali ga nije mogao održati. Bataljon je imao 2 mrtva i 15 ranjenih vojnika, a neprijatelj 6 mrtvih i 8 ranjenih. Četvrti bataljon pokušao je zauzeti k. 675 i 772 ali nije uspeo. U ovoj borbi gubici neprijatelja bili su 7 mrtvih i 23 ranjena, a 4. bataljona 3 mrtva i 4 ranjena.

U toku 8. aprila 1. bataljon držao je položaj na liniji s. Počulica — s. Tolovići i nije imao sukoba sa neprijateljem. Drugi bataljon bio je na liniji Sušanj trg. 592 — s. Ahmići — s. Kratine i bio je zauzeo Golu kosu, ali ga je neprijatelj odbacio. Jedna četa ovog bataljona u zoru 8. aprila prebacila se na desnu stranu r. Lašve i zauzela položaj u visini k. 515 — s. Granice. U borbi sa 2. bataljom neprijatelj je imao 10 mrtvih i 12 ranjenih vojnika. Treći bataljon držao je položaj na liniji Pustinje — Prelac, a 4. bataljon se odmarao na prostoru s. Grabak s. Krernenice. Brigadni artiljerijski divizion naneo je ovog dana neprijatelju gubitke od 4 mrtva i 8 ranjenih. Uveče snage 18. brigade preuzele su od 3. bataljona položaje na Pustinju.

Devetog aprila nije dolazilo do borbe sem što je Artiljerijski divizion otvorio vatru i naneo neprijatelju gubitke od 4 mrtva i 10 ranjenih i što su udarne grupe 3. bataljona napale neprijateljske predstraže i ubile 1, a ranile 4 neprijateljska vojnika.

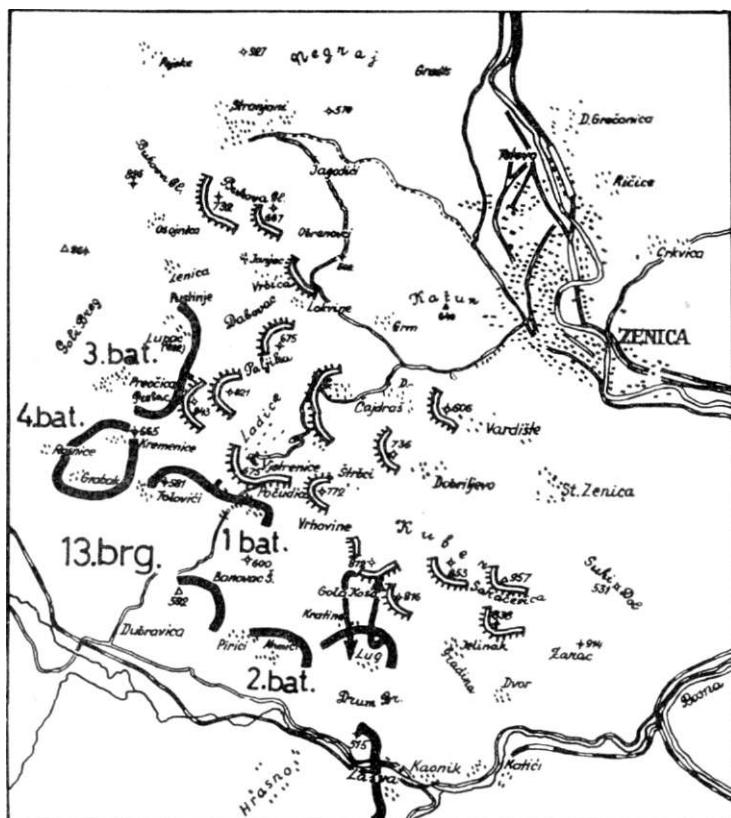
Desetog aprila 1. bataljon zauzeo je položaj s. Počulica — bezimena kota ispod Orlaca (k. 843). Drugi bataljon napao je k. 772 i k. 874 i naneo neprijatelju gubitke od 7 mrtvih i 15 ranjenih. Treći bataljon pokušao je zauzeti k. 843, ali u tom nije uspeo. Bataljon je imao 7 ranjenih, a neprijatelj 2 mrtva i 3 ranjena. Četvrti bataljon smestio se u s. Vrhovine kao brigadna rezerva. Artiljerijski divizion naneo je neprijatelju gubitke od 15 mrtvih i 25 ranjenih.

Jedanaestog aprila jedna četa 1. bataljona napala je Orlac i zauzela nekoliko bunkera, ali ju je neprijatelj od-

bacio na polazne položaje. Drugi bataljon vodio je ceo dan borbu i uz pomoć 4. bataljona zauzeo k. 812 i 772 i produžio nastupanje prema Zenici, ne nailazeći na otpor. Neprijateljski gubici bili su 8 mrtvih i 13 ranjenih, a 2. bataljon 3 mrtva i 1 ranjen. Treći bataljon krenuo je ovog dana sa svojih dotadašnjih položaja i u 18 časova napao neprija-

POLOZAJ BATALJONA 13. KRAJIŠKE BRIGADE

8. 4. 1945. godine

R. 1 : 100.000

Legenda :

- 1) Neprijatelj je držao sve pogodnije položaje i iza položaja koje sada poseduju bataljoni 13. brigade i sa njih je potiskivan.

teljske snage koje su se povlačile u s. Gradišće i Tetovu, severnije od Zenice. Borba je trajala celu noć. Neprijatelj je imao 28 mrtvih, 29 ranjenih i 29 zaroobljenih vojnika.¹¹⁵ Zaplenjen je 1 puškomitrailjez, 20 pušaka, 4 strojnica i 6 revolvera. Četvrti bataljon, zaobilazeći Kuber, gonio je neprijatelja prema s. Dobriljevu i Vjeternici. Neprijateljski gubici su bili 5 mrtvih i 7 ranjenih, a sopstveni 5 ranjenih. Bataljon je zaplenio 1 puškomitrailjez, 1 strojnicu, 4.000 metaka i 20 bombi. Artiljerijski divizion u toku dana vrlo dobro je podržavao jedinice 13. brigade, nanevši neprijatelju gubitke od 30 mrtvih i oko 35 ranjenih, dok su njegova 2 borca ranjena i 2 konja ubijena. U toku 11. aprila neprijatelj je zadržao s. Vjeternicu, s. Lađicu i s. Čajdraš,¹¹⁶ kako bi sprečio pokret cestom u pravcu Zenice.

U 4 časa 12. aprila jedinice 13. krajiške brigade ušle su u Zenicu.¹¹⁷ Ovog dana one su zarobljavale neprijateljske vojнике, zaostale iza svojih jedinica, koje su se izvukle iz područja Sarajeva i produžile odstupanje dolinom Bosne.¹¹⁸ Ubijeno je 10 i zarobljeno 17 Nemaca, a zaplenjeno: 23 puške, 3 strojnica i 14 revolvera. Brigada je imala 4 mrtva i 26 ranjenih boraca. Ranjen je i komandant 1. bataljona Mirko Sarač i jedan pomoćnik komesara bataljona. U Artiljerijskom divizionu poginuo je 1 borac i uništена su 1 kola, naišla su na minu.

Tako je oslobođen deo grada na levoj strani r. Bosne i jedinice 13. krajiške brigade u toku 13. aprila odmarale su se u Zenici.

Na desnoj strani Bosne, 11. aprila na prostoru sela Gajići — Radići — Klopče 7. krajiška brigada vodila je borbu sa nemačkim zaštitnicama koje su se pred noć povukle ka Zenici.¹¹⁹ Istog dana 9. brigada 10. divizije vodila

¹¹⁵ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

¹¹⁶ Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 11. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

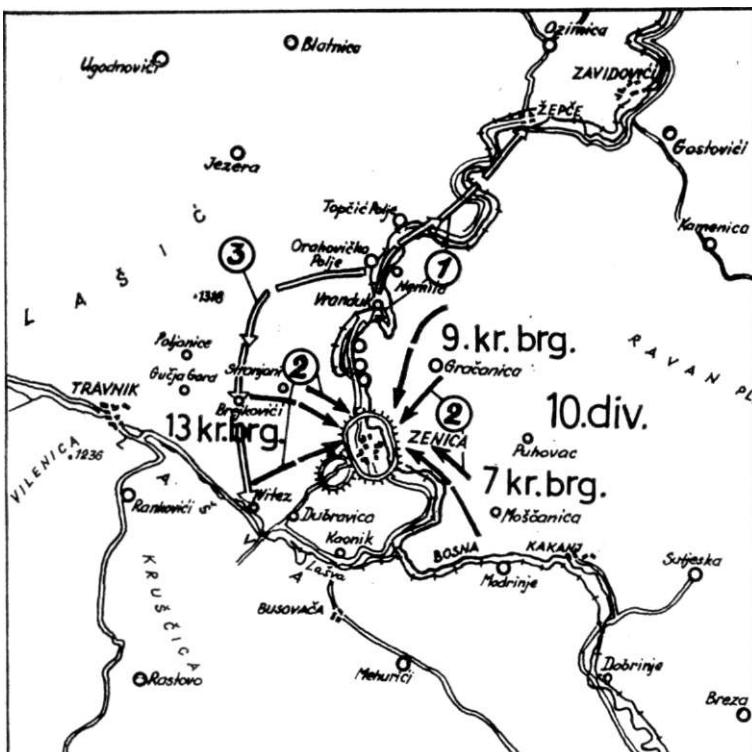
¹¹⁷ Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 12. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11

¹¹⁸ Izvješće Ministarstva oružanih snaga NDH za 8. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 449, reg. br. 8/1—1.

¹¹⁹ Operacijski izveštaj 10. divizije od 30. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 855, reg. br. 13/1—2.

je borbu sa neprijateljem »koji se povlačio na prostoru sjeverno od Zenice: Hum — Ričice«.¹²⁰ Jedinice 10. divizije gonile su neprijateljske zaštitne delove dolinom r. Bosne i 8. aprila oslobodile Kakanj. Neprijatelj je pružio snažan otpor 7. krajiskoj brigadi na liniji navedenih sela,

OSLOBOĐENJE ZENICE

R. 1 : 500.000

Legenda :

- 1) Pravac kojim su se povlačile neprijateljske snage iz prostora Sarajeva. U Zenici je neprijatelj srušio most na Bosni i razrušio postrojenja Željezare, pa se povukao.
- 2) Pravci kojima su 7., 9. i 13. krajiska brigada ušle u Zenicu.
- 3) Pravac kojim je neprijatelj 1. marta izmânevrisao položaje snaga 4. krajiske divizije i primorao ih na povlačenje, stigavši u Vitez 2. marta.

¹¹³ Isto.

pa je 9. brigada prebačena severnije od Zenice kako bi izvršila pritisak na neprijatelja i omogućila rušenje mosta u Zenici i fabričkih postrojenja. Tako su jedinice 10. divizije 12. aprila ušle u Zenicu, ali nisu uspele da onemoguće neprijatelja u rušenju. Srušio je i most i postrojenja Zelezare.

Jedanaestog aprila Stab 13. krajiške brigade uspostavio je vezu sa Štabom 10. divizije, pa su tako u Zenicu ušle istovremeno 7, 9. i 13. krajiška brigada. Posle oslobođenja Zenice 13. krajiškoj brigadi je naređeno da krene u sastav svoje 39. divizije.

Za vreme borbi oko Zenice, od 22. februara do 13. aprila 1945. godine, 13. krajiška brigada je ubila 412 neprijateljskih vojnika, ranila 513 i zarobila 106. Za isto vreme Brigada je imala 58 mrtvih, 192 ranjena i 6 zarobljenih boraca.¹²¹ Među ranjenima bilo je 26 rukovodilaca. Pored toga, za isto vreme razbolelo se 8 rukovodilaca i 149 boraca.

Brigada je zaplenila 4 topa, 6 bacača, 1 teški mitraljez, 23 puškomitrailjeza, 135 pušaka, 14 automata, 45 revolvera, 2 raketna pištolja, 3 tromblonske puške, 512 bombi, 255.600 metaka, 300 signalnih metaka, 9 topovskih granata, 165 bacačkih mina, 118 tromblonskih mina, 14 konjskih kola, 4 poljske kuhinje, 35 konja, 21 nož, 3 dobleda, 24 odela, 202 para cipela, 15 pari čarapa, 22 šinjela, 22 sedla, 200 ranaca, 200 pari rublja, 130 čebadi, 100 šatorskih krila, 100.000 cigareta, 100 kg duvana, 50 kg. đona, 5 pisačih mašina, 4 radio-aparata, i 4 foto-aparata.

Za isto vreme Brigada je izgubila 8 puškomitrailjeza, 1 strojnicu, 2 revolvera, 5 pušaka, 6 kazana, 1 kola i 4 konja.¹²²

Za uspeh u borbama oko Zenice naredbom Štaba 4. divizije broj 38 od 9. 3. 1945. godine pohvaljen je 2. bataljon i 1. četa 3. bataljona 13. krajiške brigade, a naredbom Štaba 5. korpusa pohvaljena je 13. krajiška brigada za uspeh u borbama u dolini r. Bosne i oko Travnika. U na-

¹²¹ Bojna relacija 13. krajiške brigade za borbe oko Zenice. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 4—8.

¹¹³ Isto.

redbi 5. korpusa posebno je istaknut 2. bataljon i 1. četa 3. bataljona 13. brigade.¹²³

Za vreme borbi oko Travnika i Zenice 13. kраjiška brigada imala je velike gubitke naročito u pogledu ranjenih i obolelih usled hladnoće i napora kojima su bile izložene jedinice. Zbog toga je Brigadi naređeno da svoj sanitetski vod poveća sa 30 do 60 ljudi. Jer, onakav kakav je bio nije mogao uspešno obavljati sve što se od njega tražilo u tako teškim uslovima.

Usled velikih gubitaka i borbene jedinice Brigade su se morale popunjavati. Tako je 25. februara Brigadi poslano 130 ljudi za popunu.¹²⁴ Ovi ljudi mobilisani su na terenu odakle su bili i ostali borci Brigade. Petog marta traženo je da se za popunu brigade pošalje još 150—200 ljudi i već 8. marta poslana su 64 čoveka, koji su stigli u Brigadu 18. marta. Najzad naređeno je da se za popunu Brigade uzme ceo Zmijanjski NO partizanski odred.¹²⁵ Međutim, iz Odreda je uzeto za popunu Divizije narodne odbrane oko 160 boraca te oni koji su ostali nisu bili sposobni za operativne jedinice.

Stabu 13. kраjiške brigade bilo je naređeno da pri povratku u sastav svoje divizije usput mobiliše sve zdrave ljude do 50 godina.¹²⁶

Dok se Brigada nalazila oko Zenice i vodila neprekidne borbe sa neprijateljem, u njoj su se izvršavali svi ostali zadaci, vezani za njen i naš opšti politički i vojni uspeh. Proslavljeni su se svi značajni događaji. Tako je 15. februara Brigadi naređeno da obavezno proslavi dan Crvene armije, da o njoj i SSSR-u pripremi referate i da to poveže sa našim uspehom. Naređeno je da se noću na brdima pale vatreni Referat o 27. godišnjici Crvene armije Brigadi je dostavljen od Oblasnog komiteta KP za Bosansku krajinu.

¹²³ Naredba štaba 5. korpusa broj 38 o pohvali za borbe u dolini reke Bosne i oko Travnika, Arhiv VII, k. 1268. reg. br. 34—2.

¹²⁴ Depeša Štaba 39. divizije od 25. 2. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11. Depeša Štaba 13. kраjiške brigade od 2. 3. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281. reg. br. 1—11.

¹²⁵ Depeša Štaba 39. divizije od 16. 4. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281. reg. br. 1—11.

¹²⁶ Depeša Štaba 39. divizije od 16. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

U propratnom dopisu je rečeno da se referat čita po bataljonima i brigadama na dan proslave, a da će se na terenu organizovati opštinski zborovi i akademije, na kojima vojska treba da uzme učešća.¹²⁷

Proslavljenja je i svetska omladinska nedelja, koja je trajala od 21. do 28. marta, a i godišnjica formiranja 39. divizije, koja je formirana 28. marta. Proslava nije organizovana u Brigadi, već je bilo naređeno da Brigada iz svakog bataljona pošalje po 8 delegata, a iz svih ostalih jedinica Brigade 10 delegata na proslavu. Brigada je odabrala delegate — borce, podoficire i oficire — i poslala ih u Stab 39. krajiske divizije.

»U cilju pravilnog i redovnog obavljanja poslova u našim štabovima i radi lakšeg komandovanja formira se u Štabu divizije operativni odsek, a u štabovima brigada i bataljona postviće se operativni oficiri.«¹²⁸

Ovo naređenje Štaba 39. divizije dobila je 13. krajiška brigada i odmah je pristupila odabiranju kadrova koji bi mogli uspešno obavljati dužnosti operativnih oficira. U tom smislu Brigada je dostavila Štabu Divizije svoj predlog, koji je prihvaćen u celini. Brigadi je isto tako naređeno da formira propagandni odsek, po naredbi Vrhovnog štaba, i da podnese izveštaj o tome.

Formiranje novih organa štabova, a i gubici rukovođećeg kadra u borbama oko Travnika i Zenice, uslovili su i neke personalne promene u 13. krajiškoj brigadi.

Tako je za pomoćnika komesara 1. bataljona postavljen Stevo Ostojić, dotadanji pomoćnik šefa Obaveštajnog centra Brigade, za političkog komesara Brigade Danilo Didara, a za načelnika Štaba — Vinko Menart. Dotadanji politički komesar 13. brigade Rajko Radetić i načelnik Mirko Simić otišli su na nove dužnosti.

¹²⁷ Dopis Oblasnog komiteta za Bosansku kрајину od 18. 2. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 11—8.

¹²⁸ Naređenje Štaba 39. divizije od 1. 4. 1945. godine za formiranje operativnih organa u Diviziji, brigadama i bataljonima. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—9.

Za komandanta Artiljerijskog diviziona 13. krajiške brigade 17. marta 1945. godine postavljen je zastavnik Mihailo Ćulim, a za njegovog adutanta potporučnik Zvonimir Albus. Za oficira za izviđanje istog diviziona postavljen je zastavnik Vlado Hanaček, za političkog komesara 1. bacačke baterije Stevan Miljević, za komandira 2. bacačke baterije Spiro Bogojević, a za političkog komesara Dako Lisica, za komandira 3. protivtenkovske baterije potporučnik Dimitrije Kuzmanović, a za političkog komesara Dušan Majkić.¹²⁹

Za pomoćnika intendanta 13. krajiške brigade postavljen je 19. marta zastavnik Trivun Jokić, a za člana intendanture zastavnik Ostoja Perišić.

Za operativnog oficira 13. krajiške brigade postavljen je 10. aprila potporučnik Josip Zitnik, u 1. bataljonu potporučnik Branko Kušan, 2. bataljona potporučnik Zvonko Delač, 3. bataljona zastavnik Đuro Lučanić i 4. bataljona zastavnik Viktor Flišan.

Dvadeset šestog februara 1945. godine u 13. krajiškoj brigadi odlikованo je 14 boraca i rukovodilaca Ordenom za hrabrost a njih 15 Medaljom za hrabrost. Sedamnaestog marta 5 boraca i rukovodilaca 13. brigade dobilo je Orden za hrabrost a njih 50 Medalju za hrabrost. Devetnaestog marta održana je smotra Brigade u s. Gučja Gora i podeљena su odlikovanja.

Sedamnaestog marta 1945. godine naređeno je da se priznaju ili unaprede u podoficirske činove oni koji su došli iz neprijateljskih redova u jedinice 13. brigade.¹³⁰

U ovo vreme došlo je do promene naziva u našoj vojsci. Dosadašnji naziv NOV i POJ promenjen je u naziv Jugoslovenska armija, odnosno Jugoslovenska mornarica. Vrhovni štab preimenovan je u Generalstab.¹³¹

Ukazano je i na potrebu veće budnosti. Naročito je skrenuta pažnja na nebudno pisanje vojnih listova u ko-

¹²⁹ Naredba Štaba 39. krajiške divizije od 17. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1268, reg. br. 27—1.

¹³⁰ Naredba Štaba 39. divizije od 17. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1268, reg. br. 30—1.

¹³¹ Depeša Štaba 39. divizije od 10. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

jima se slabo vodilo računa o konspiraciji i čuvanju vojne tajne. U njima se pisalo o Ozni, navodili nazivi vojnih jedinica i mesta gde je trebalo izvesti neku akciju, a to je sve moglo da koristi neprijateljskoj obaveštajnoj službi. Zbog toga je naređeno da se takva praksa onemogući i nalašena odgovornost štabova jedinica ako se i dalje ne bi o tome strogo vodilo računa.

Na osnovu naređenja Generalštaba, naređeno je da se svi sovjetski državljanici koji su se nalazili u jedinicama 13. krajiške brigade pošalju u Beograd. Trebalo ih je poslati preko 39. divizije, u koju su morali stići do 25. marta. Za svakog je trebalo dati karakteristiku sa podacima kad je i na koji način dospeo u Brigadu.¹³² Brigada ih je poslala na vreme.

U borbama za Zenicu i oko Zenice naročito su se istakli: Jovo Vuković, desetar, Rade Vujinović, borac, Mladen Krivokuća, potporučnik, Nikola Terzija, desetar, Dušan Kaurin, zastavnik, Vitomir Kuzmanović, zastavnik, Vojin Šćurović, desetar, Borivoj Jelić, potporučnik, Ramiz Bajrić, desetar, Savan Rodić, potporučnik, Lazo Vojvodić, politički delegat voda, Petar Tomić, poručnik, Ivan Ropac, poručnik, Petar Dmitrović, borac, Nikola Krkljić, potporučnik, Drago Dakić, poručnik, Mirko Kočić, borac, Drago Jović, zastavnik, Vid Jagodić, borac, Miloš Mitrović, borac, Đuro Nakomčić, komandir čete, Dušan Pavlović, zastavnik, Milan Vasiljević, vodnik, Trivo Borenović, zamenik komandira čete, Marinko Basta, vodnik i Ivan Babić, vodnik.^{132a}

Povratak brigade u sastav Divizije

U oslobođenoj Zenici jedinice 13. krajiške brigade ostale su jedan dan. Opšta situacija je nalagala, bez obzira na umor i iznurenost jedinica u neprekidnim borbama, da se neprijatelj stalno napada na svim mestima. Sad kad je napustio Zenicu i povlačio se dolinom Bosne prema Brodu,

¹³² Depeša Štaba 39. divizije od 13. 3. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

^{132a} Bojna relacija od 22. 2. do 13. 4. 1945. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 4—8.

trebalo je nastaviti sa onemogućavanjem povlačenja, a 13. krajška brigada taj zadatak mogla je najbolje izvršavati u dolini r. Save, u sastavu svoje divizije. Stoga je naređeno da Brigada dođe u sastav Divizije i da se grupiše u prostoru s. Bistrica, s. Piskavica, s. Ivanjska, s. Šimići.¹³³ Brigadi je podvučeno da u ovim mestima vlada epidemija tifusa i da bude oprezna pri kretanju i razmeštaju na određenom prostoru. Do mesta grupisanja njene jedinice morale su preći oko 200 km, što je iziskivalo nove napore i nova zamaranja.

No, bez obzira na to Brigada je morala da napusti Zenicu i što pre stigne na određenu prostoriju. Stab Brigade izdao je naređenje za pokret.¹³⁴ Ovim naređenjem određen je marševski poredak jedinica Brigade. Drugi bataljon određen je na čelo Brigade, iza njega Štab Brigade, zatim 3. bataljon, 4. bataljon prištapske jedinice i na začelju 1. bataljon. Čelnom i začeljnom bataljonu naređeno je da odrede prethodnicu, odnosno zaštitnicu.

Artiljerijskom divizionu i brigadnoj intendanturi naređeno je da se kreću zasebnom kolonom i da biraju pogodnije puteve ukoliko prva kolona, pešadijske jedinice, skrene s ceste. Njima je naređeno da imaju potrebna osiguranja u pokretu i na konačištu i da moraju preći 30 km dnevno. Za komandanta ove kolone određen je komandant Artiljerijskog diviziona. Posebno je naglašeno da se brigadnoj ambulanti nabave kola i da se bolesnicima pokloni posebna pažnja. Ova kolona trebalo je da krene 14. aprila u 5 časova pravcem Han—Kompanija—Travnik—Turbe.

Glavnoj koloni naređeno je da u 6 časova 14. aprila krene od škole u selu Pobrežju preko sela Stranjani, seoskim putevima, za Travnik.

Svaki bataljon je dobio naređenje da odredi oficira — iconačara. Sa konačarima trebalo je da ide i po jedan intendantski oficir radi organizacije snabdevanja. Konačarima je naređeno da se u 5.30 časova 14. aprila prikupe kod škole u selu Pobrežju i odatle krenu ka mestima određenim za konak.

¹³³ Depesa Štaba 39. divizije od 16. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

IM Naredenje Štaba 13. krajške brigade od 13. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 12—7.

Prvo prenoćište određeno je 2. bataljonu u Karauli, 3. bataljonu u s. Dželilovac, 4. bataljonu u kućama od raskršća u Turbetu do Karaule, 1. bataljonu u kućama zapadno od Turbeta, a Štabu Brigade sa prištapskim delovima u koloniji kod fabrike u Turbetu. Štab 13. krajiške brigade 13. aprila javio je štabu 39. divizije da kreću u sastav Divizije, navodeći pravac kretanja i tražeći da ih obaveste ako treba da u pokretu izvedu neku akciju.¹³⁵

Jedinice Brigade krenule su u tačno određeno vreme i stigle na prostor Turbe, Karaula, gde su zanoćile. U pokretu je sve bilo dobro, sem kod Artiljerijskog diviziona, koji je naišao na minu pa mu je poginuo 1 borac a 2 su ranjena. Sutradan je nastavljen pokret i jedinice su stigle u Jajce i zanoćile u severozapadnom predgrađu.¹³⁶ Dalji pokret 16. aprila nastavljen je prema Mrkonjiću, gde je bilo i naredno konačište.

Od Mrkonjića jedinice su se kretale zasebno, raznim pravcima, preko Manjače. Drugi bataljon sukobio se s četnicima, koji su se zatekli na k. 810, jugoistočno od sela Stričići. Četnici su pokušali da spreče dalji pokret, ali ih je bataljon razbio i naterao u bekstvo. Treći bataljon kretao se iza 1. bataljona, stigao u selo Han-Kola, gde je došlo do borbe sa crnogorskim i srpskim četnicima, koji su se tamo zatekli.¹³⁷

Oko 2.000 četnika, kao prethodnica crnogorskih četnika kojih je bilo oko 10.000 — 12.000, stiglo je 31. marta u selo Laminec. Glavnina tih četnika prešla je Vrbas 1. aprila kod Razboja u nameri da produži dalje na zapad. (Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 3. 4. 1945. godine, Arhiv VII, k. 49, reg. br. 3/1—2). Međutim, ustaše su pokušale da spreče njihov dalji pokret iz Lijevča polja, pa je 4. aprila između ustaša i četnika došlo do borbe. Ali 7. aprila 3.500 crnogorskih četnika prihvatiло je ustaške uslove i predalo se. Sutradan, 8. aprila predalo te još 5.500 četnika 5. i 8. crnogorske četničke divizije, dok se njih oko 2.000 prebacilo ponovo na desnu stranu Vrbasa kod sela Kukulje i došlo u područje severno od Manjače. (Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 9. 4. 1945. godine, Arhiv VII, k. 49, reg. br. 9/1—1). Među ovim četnicima bilo je Hercegovaca i Srbiyanaca i oni su se

¹³⁵ Depeša Štaba 13. krajiške brigade od 13. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

is^{ek} Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹³⁷ Isto.

sukobili sa 3. bataljonom 13. krajiške brigade kod Han-Kola. Bataljon je ubio dvojicu i odbacio ih od Han-Kola, pa zanoćio u selu Udovičići.

Osamnaestog aprila jedinice 13. brigade krenule su iz šireg prostora Han-Kola, gde su prenoćile, i istog dana stigle u prostor Ivanske, na konak. Artiljerijski divizion kretao se cestom i 18. aprila stigao je u Pežića Polje i tu zanoćio.

U 6 časova 19. aprila jedinice 13. brigade krenule su, prema naređenju Štaba 39. divizije, ka Bos. Gradiški. Prvi bataljon istog dana stigao je u s. Kolonija Dubrave, s. Buvkovac, s. Cazin Lug, 2. bataljon u s. Jazovac i tu zanoćio, 3. bataljon u s. Cerovljane, gde se smestio i zanoćio. Tu je stigao i 4. bataljon, razmestio se u zaseoku Greda i zanoćio. Artiljerijski divizion krenuo je kad i ostale jedinice, stigao u s. G. Kijevce i tu ostao.

Osamnaestog aprila Štab 39. divizije naredio je 13. krajiškoj brigadi da se spreći svako uništavanje industrije i drugih objekata i da se to sve dobro obezbedi.¹³⁸ Sutradan ju je upoznao sa stanjem kod neprijatelja na prostoru Banjaluke, Lijevča polja, Bos. Gradiške.

U Banjaluci nalazio se Štab 6. ustaškodomobranske divizije,¹³⁹ Štab Ustaškog stajaćeg zdruga, pet ustaških bataljona sa rodovskim jedinicama i ustaška jurišna četa omladinaca i đaka — ukupno oko 4.000 ljudi, pretežno ustaša. Na relaciji Banjaluka — Donja Topola bilo je oko 1.600 ljudi, mahom ustaša. Ustaše su Banjaluku i u poslednjem momentu dobro obezbedile.

Međutim, ovoga puta ustaše su bile primorane da je napuste. Izbijanje 13. krajiške brigade u područje jugo-zapadnije od Bos. Gradiške i pokret jedinica 2. armije JA zapretio je odsecanjem odstupnice i povlačenja na mostobran u Bos. Gradiški, pa su ustaške snage noću između 21. i 22. aprila napustile Banjaluku i krenule prema Gradiškoj.¹⁴⁰

¹³⁸ Depeša Štaba 39. divizije od 18. 4. 1945. godine. Arhiv VII. k. 1281¹³⁹ reg. br. 1—11.

Dopis Štaba 39. divizije od 19. 4. 1945. godine, Arhiv VII k. 1281¹⁴⁰ reg. br. 4—10.

Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 23. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49, reg. br. 23/1—2.

Neprijatelj je neprekidno pratio pokrete jedinica Jugoslovenske armije, pa je svoje odluke saobražavao nastalim promenama koje su mu, ponekad, nametale povlačenje bez borbe, što se desilo i u slučaju Banjaluke. On o tom kaže:

»Dijelovi XII »brigade« prebacili su se 18. IV iz područja Han Kola u područje Ivanske, dok su jače neprijateljske snage primjećene u području 10—15 km južno, zapadno i severozapadno od Banja Luke.«¹⁴¹

O pokretima jedinica Jugoslovenske armije neprijatelja su izveštavali četnici, naročito o pokretima 13. krajiške brigade za koje je tačno znao vreme pokreta i mesta gde su se grupisale.

Na prostoru jugozapadno od Gradiške 13. krajiška brigada je čekala novo naređenje za dejstvo, a pomeranje iz prostora Ivanske izvršeno je zbog toga da bi se jedinice što više približile mestima gde će biti upotrebljene. Njima je, posle tako napornog marša, bio neophodan odmor, ali situacija je nalagala neprekidnu aktivnost svih jedinica, pa vremena za odmaranje nije mnogo bilo.

Napad na Bosansku Gradišku

U prvoj polovini aprila 1945. godine pozicije nemačkih oružanih snaga postale su neodržive. Američke trupe 12. aprila prešle su r. Elbu, a jedinice Crvene armije 13. aprila zauzele su Beč.¹⁴² Pa ipak Nemci su nastojali da održe čvrste frontove u Jugoslaviji, najpre na liniji Đakovo — Striživojna — Jaruga radi zadržavanja nastupanja 1. armije JA i izvlačenja svoga 21. brdskog armijskog korpusa iz doline r. Bosne, a posle sa snagama ovog korpusa na liniji Virovitica — r. Ilova — ušće r. Une. Upornom borbi oni su hteli da dobiju u vremenu. S obzirom na takvo nastojanje trebalo je držati dobro r. Savu i neka mesta na njenoj desnoj strani. Jedno od tih bila je i Bos. Gradiška, koja je predstavljala značajan mostobran za prihvata

¹⁴¹ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 20. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49, reg. br. 20/1—2.

¹⁴² Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, izdanje VII, strana 581.

neprijateljskih snaga iz Banjaluke, a eventualno i drugih koje bi bile primorane da se u povlačenju iz doline r. Bosne orijentisu na taj pravac. Zbog toga je Bos. Gradiška trebalo da bude dobro organizovana za odbranu i branjena jakim snagama.

Bos. Gradišku i uporišta neposredno uz nju branio je 15. pešadijski zdrug 6. ustaško-domobranske divizije i 140 Katuščevih milicionara.¹⁴³ Drugi bataljon 15. zdruga bio je raspoređen u s. D. Topola i s. Trk. Dubrave, a 1. i 2. četa 1. bataljona bile su raspoređene u s. G. Topola. Sva tri pomenuta sela bila su dobro organizovana za odbranu. Oko tih uporišta bili su iskopani rovovi i postavljena bodljika-vica kao prepreka. U uporištu na svim pogodnim mestima nalazili su se bunkeri od zemlje i drveta.

Sama Gradiška opasana je nasipom za odbranu od poplave. Na nasipu bili su izgrađeni bunkeri i zakloni za strelce, a ispred njega postavljena žičana prepreka i minska polja. Teren ispred nasipa bio je jako pregledan. U gradu su, takođe, bili izgrađeni bunkeri i neke kuće, uređene za odbranu, a postojala su i mestimična minska polja.

Ispred glavnih položaja, na nasipu, neprijatelj je organizovao i položaje na liniji s. Čatrnja — s. Obradovac — s. Mokrice — zaselak Nasip. Ovo je bila neka vrsta predstražnih položaja; posele su ih ustaške snage koje su se povukle iz Banjaluke. Za odbranu Bos. Gradiške, sem ustaških snaga koje su došle iz Banjaluke, bilo je angažованo oko 1.700 vojnika. Sa ustaškim snagama njih je bilo u Gradiškoj i neposrednoj okolini oko 5.000.

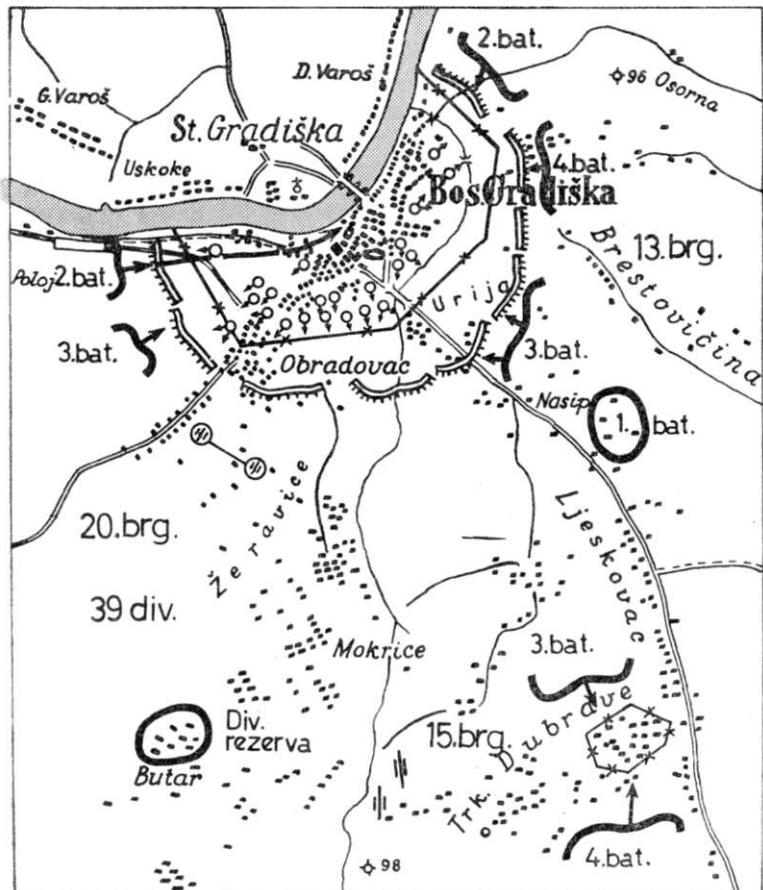
Trideset deveta divizija dobila je zadatak da napadne i uništi neprijateljski garnizon u Bos. Gradiški i uporišta u s. Trk. Dubrave, G. i D. Topla, da sruši most na Savi i spreči intervenciju neprijatelja sa leve strane Save za vreme vođenja borbi na desnoj strani.¹⁴⁴

¹⁴³ Zapovest Štaba 39. krajiške divizije za napad na Gradišku od 21. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 7/1—1. Bojna x-elacija iste divizije za borbe u Gradišci. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

¹⁴⁴ Zapovest Štaba 39. divizije od 21. 4. 1945. godine za napad na Boa. Gradišku. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 7/1—1.

U sastavu 39. krajške divizije bile su 13, 15. i 20 krajška brigada, Artiljerijski divizion i druge rodovske jedinice. Sve ove jedinice bile su angažovane u napadu na

NAPAD NA BOSANSKU GRADIŠKU

R. 1 : 50.000

Legenda:

- 1) Jedinice 13. krajške brigade prošle su danju između s. Trk. Dubrave i Mokrice i stigle na istočnu stranu Gradiške.
- 2) Pravac kojim se 2. bataljon 20. krajške brigade probio u grad i stigao do mosta na Savi.

Bos. Gradišku. Napad je bio zamišljen tako, da se proboci odbrane izvrši na određenom mestu, usmeri ka mostu na Savi, sruši most i spreči intervencija sa leve strane Save, a zatim likvidiraju braniočeve snage u gradu.

Dvadeseta krajiška brigada dobila je zadatak da napadne Gradišku na odseku desno, komunikacija Banjaluka — Bos. Gradiška, levo, reka Sava, prodre u grad na najpogodnijem mestu, produži nadiranje ka centru grada i mostu na Savi, sruši most i spoji se sa delovima 13. krajiške brigade u gradu. Sa 4. bataljonom 20. krajiške brigade trebalo je da zatvori pravac od Dubice i obezbedi se sa te strane.

Trinaestoj brigadi naređeno je da Gradišku napadne na odseku desno r. Sava, levo — komunikacija Banjaluka — Gradiška, uklini se u centar, dođe do nasipa na Savi i sruši most. Ova brigada dobila je 21. aprila depešu u kojoj joj je naređeno da će napadati na odseku cesta od Urija do broja 95 ispod natpisa Gradiška, zahvatajući desno do Save. U depeši je rečeno da Brigada izvrši potrebne pripreme za napad.¹⁴⁵

Petnaesta brigada, bez jednog bataljona, dobila je zadatak da napadne i likvidira G. i D. Topolu i Trk. Dubrave i da obrati pažnju na obezbeđenje 13. brigade u napadu na Bos. Gradišku.

Divizijska rezerva bio je jedan bataljon 15. krajiške brigade, koji se grupisao u zaseoku Butar. Naređeno je da dva brdska topa 75 mm podržavaju brigade na njihovo traženje sa vatrenih položaja iz s. Čikule, severno od k. 98, a četiri topa 76 mm da podržavaju 13. i 20. brigadu sa vatrenih položaja iz s. Obradovca.

Mesto bojne divizijske komore bilo je — zaselak Bukvik, intendanture — s. D. Kijeveci, a hirurške ekipe — s. Bukovac kod groblja. Mesto Štaba Divizije određeno je u s. Mokrice.

Početak napada određen je za 22. april u 21. čas i istaknuto da se u gradu sve mora dobro čuvati, ne uništavati.

¹⁴⁵ Depeša Štaba 39. divizije od 21. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

Na osnovu divizijske zapovesti brigade su postavile zadatke jedinicama i utanačile izvršenje.

Dvadeset i 21. aprila naši i saveznički avioni žestoko su bombardovali objekte na prostoru Bos. Gradiške. Nove Gradiške, Okučana, Novske i Sunje.¹⁴⁸ Od avionskih bombi 5. aprila oštećen je most u Bos. Gradiški.¹⁴⁷

Sleva nadesno: Danilo Didara, komesar 13. krajiske brigade, Milan Branković, komandant Zmijanjskog NOP odreda ... i četvrti Vinko Menart, načelnik štaba 13. krajiske brigade.

Trinaesta krajiska brigada 20. aprila vršila je nasilno izviđanje, a 22. aprila u 14 časova krenula je prema Bos. Gradiški radi zauzimanja polaznih položaja za napad. Njen 1. bataljon krenuo je iz s. Kolonije Dubrava preko Trk. Dubrava, prešavši komunikaciju severno od sela. Bataljon je u 16,30 časova poveo borbu sa neprijateljem koji se nalazio oko komunikacije i neprijatelj je počeo da beži. Tada je 1. bataljon ubio 12, ranio 23 i zarobio 41 neprijateljskog

¹⁴⁰ Bojna relacija 39. divizije za borbu oko Gradiške. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

¹⁴⁷ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 8. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49, reg. br. 8/1—1.

vojnika. Zaplenio je 1 puškomitrailjez, 1 mali bacač, 32 puške, 1 revolver, 10.500 metaka, 49 topovskih granata, 1 motocikl, 3 bicikla i 2 konja. Bataljon je stigao južno od natpisa Nasip i prikupio se kao brigadna rezerva.¹⁴⁸

Drugi bataljon 13. krajiske brigade krenuo je iz s. Jazovik, prešao komunikaciju severno od Trk. Dubrave i stigao na polazne položaje za napad severoistočno od Gradiške, do r. Save. Treći bataljon pošao je iz s. Cerovljani i na Urijama zauzeo polazne položaje za napad. Iz s. Cerovljani krenuo je u isto vreme i 4. bataljon, prešao cestu i stigao na zapadnu ivicu s. Kozinci, mesto odakle je trebalo da izvrši napad.

Drugi bataljon 13. brigade napao je Gradišku u 19 časova i u prvom naletu uspeo da zauzme dva bunkera na nasipu i nekoliko rovova. Ali, neprijatelj je imao na zadnjem nasipu druge bunkere i rovove pa je odatle uspeo da spreči dalje prodiranje 2. bataljona. Borba se nastavila u toku noći i vršeno je nekoliko juriša. Oko 2 časa 23. aprila pojavile su se neprijateljske snage od s. Mačkovaca i Kozinaca, iza leđa 2. i 4. bataljona 13. brigade. Tako su 2. i 4. bataljon morali da vode borbu sa njim. U svanuće tamo je stigao 1. bataljon 13. brigade, koji je bio u rezervi i očistio je pomenuta sela, pa se napad mogao produžiti bez bojazni da će ponovo doći do ugrožavanja leđa od strane neprijatelja. Drugi bataljon ponovo napada neprijatelja i zauzima nasip. Ali, pošto je odbrana bila organizovana po dubini, to je predstavljalo lokalni uspeh. Napad je produžen sve do 18 časova 23. aprila, međutim do prodora u grad nije došlo. Veliku smetnju predstavljala je vodena prepreka između nasipa. Drugi bataljon ubio je 26 neprijateljevih vojnika, 30 ranio i 25 zarobio. Bataljon je imao 1 mrtvog i 20 ranjenih boraca. Zaplenio je 2 puškomitrailjeza, 15 pušaka, 2 revolvera, 3.700 metaka i 47 bombi.¹⁴⁹

Četvrti bataljon 13. brigade izvršio je napad na Gradišku u 21 čas 22. aprila. Napad je izvršen sa zakašnjenjem u cilju manevra,¹⁵⁰ verovatno da bi se neprijatelj doveo u

¹⁴⁸ Operacijski dnevnik 13. krajiske brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Bojna relacija 39. krajiske divizije za borbe oko Gradiške, Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

zabludu u pogledu mesta napada. I ovde je došlo do ogorčene borbe i delovi ovog bataljona napadnuti su s leđa od s. Kozinci, pa je Bataljon sa tim neprijateljem morao voditi borbu sve dok ga nije razbio 1. bataljon — brigadna rezerva. Četvrti bataljon produžio je napad i bilo mu je naređeno da pregazi kanal između nasipa. U tom pokušaju Bataljon je trpeo žrtve pa se od toga odustalo. Ovaj bataljon naneo je neprijatelju gubitke od 16 mrtvih i 10 ranjenih, a on je imao 5 mrtvih i 14 ranjenih boraca. Bataljon je zaplenio 7 pušaka, 9.000 metaka, 2 karete i 6 konja.

Treći bataljon 13. brigade napao je Gradišku duž komunikacije s južne strane u 19 časova 22. aprila. Neprijatelj je pružio snažan otpor sa dobro utvrđene linije spoljne odbrane i Bataljon je sve do 18 časova 23. aprila pokušavao da ostvari prođor, ali u tom nije uspeo. Ovaj bataljon ubio je 5 neprijateljskih vojnika i 10 ranio, a imao je 1 mrtvog i 4 ranjena.

Prvi bataljon 13. brigade u borbi sa neprijateljem koji se pojavio za leđima 2. i 4. bataljona ubio je 3 neprijateljska vojnika, a 7 zarobio. Sam je imao 2 mrtva i 6 zarobljenih boraca. Bataljon je zaplenio 5 zaprega, 2 samara i 7 konja.

Brigadni artiljerijski divizion za vreme napada podržavao je 2, 3. i 4. bataljon i naneo neprijatelju gubitke od 14 mrtvih i oko 20 ranjenih, dok je sam imao 1 mrtvog, 4 ranjena i 1 konja ubijenog. Divizion je zarobio 6 neprijateljevih vojnika i zaplenio 6 pušaka, 16 bacačkih mina i 4 tegleća konja.¹⁵¹

Jedinice 20. krajiške brigade krenule su prema Gradiški u 17 časova 22. aprila. U 20 časova došlo je do borbe na prilazima Gradiški i Brigada je odbacila neprijateljske delove u grad. Progoneći neprijatelja, Brigada je u 21 čas napala Gradišku.

Drugi bataljon 20. brigade i brigadna Izviđačka četa napali su desnom obalom Save i prodrli u grad sve do pontonskog mosta na Savi. Tako su stvoreni uslovi za rušenje mosta koji su ove dve jedinice, prema Bojnoj relaciji 39.

¹⁵¹ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

divizije za borbe oko Gradiške, srušile.¹⁵² Usled toga neprijatelju nije preostalo ništa drugo nego borba do kraja ili predaja. Neprijatelj se odlučio za prvo.

Prvi i 3. bataljon 20. brigade napadali su celu noć, ali nisu uspeli da izvrše probor neprijateljske odbrane i uđu u grad. Drugi bataljon 20. brigade i Izvidačka četa zauzeli su blokove kuća oko bolnice i organizovali odbranu, u očekivanju da i druge snage prodru u grad.

Štab 39. divizije ubacio je u borbu za 2. bataljonom 20. brigade i Izvidačkom četom svoju rezervu da bi proširio prodor. S istim ciljem tamo su upućena i dva bataljona 15. krajiskog brigade. Ali, neprijatelj je zatvorio mesto gde su se 2. bataljon i Izvidačka četa probili u grad, pa ubacivanje novih snaga nije se moglo izvršiti. Drugi bataljon i Izvidačka četa bili su dovedeni u tešku situaciju i morali su se probijati iz grada. Probili su se izjutra 23. aprila.¹⁵³

Petnaesta krajiska brigada krenula je sa polaznih položaja za napad u 20 časova prema s. Trk. Dubrave, gde je napala neprijatelja i oko 24 časa zauzela to uporište. Iz Trk. Dubrave neprijatelj se izvukao u severozapadnom pravcu. Posle ovog bataljoni 15. brigade prebačeni su na pravac napada 20. krajiskog brigade.

U 1 i časova 23. aprila Štab 39. divizije dobio je naredenje od komandanta 5. NOU korpusa da Divizija, bez obzira na stanje kod Bos. Gradiške, odmah kreće na liniju Bos. Novi — Kostajnica — Dubica i da na toj liniji dejstvuje ofanzivno.¹⁵⁴ Tako su jedinice 39. divizije odustale od produženja napada na Bos. Gradišku i u 18 časova 23. aprila predale polažaje jedinicama 28. i 45. divizije,¹⁵⁵ koje su se 22. aprila i naredne noći prebacile preko Vrbasa na

¹⁵² Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

¹⁵³ Bojna relacija 39. krajiske divizije za borbe oko Gradiške. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 25. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49, reg. br. 25/1—1.

IM Naredenje komandanta 5. korpusa od 23. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1/2—3. Zapovest Štaba 39. divizije od 23. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—1.

¹⁵⁵ Bojna relacija 39. divizije za borbe oko Gradiške. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1—3.

odseku s. Razboj ušće Vrbasa u Savu¹⁵⁶ i pred noć 23. aprila stigle pred Bos. Gradišku.

Dvadeset trećeg aprila 2. i 5. NOU korpus ušli su u sastav 2. armije JA a sutradan štabovi korpusa su rasformirani.¹⁵⁷ Štab 2. armije formirao je 24. aprila Unsku operativnu grupu, u koju su ušle 23., 28., 39. i 45. divizija. Ova grupa dobila je zadatak da očisti od neprijatelja dolinu donjeg toka r. Une, preseče komunikaciju Karlovac — Zagreb i napadne Karlovac. Tako je, od 24. aprila 39. divizijom komandovao Štab 2. armije.

Posle odustajanja od napada i povlačenja jedinica 13. kraljiške brigade one su se smestile: 1. bataljon u s. Cazin Lug, 2. bataljon — us. Čikule, 3. bataljon u zaselak Buvik, 4. bataljon u s. Čikule i Artiljerijski divizion takođe u s. Čikule.

¹⁵⁶ General-pukovnik Ljubo Vučković i pukovnik Dragan Granić: Kratak pregled operacija 2. armije u završnim operacijama Jugoslovenske armije za oslobođenje Jugoslavije, VIG broj 2—3 za jun 1955. godine, strana 174.

U ovom napisu na strani 175. stoji da 28. i 45. divizija »u sadejstvu sa 39 divizijom, izvršile su napad na grad, i poslije šesnaestočasovne borbe, oslobodile Bosansku Gradišku 24. aprila.«

Trideset deveta divizija napala je 22. aprila sama Bos. Gradišku. Od napada je odustala u 18 časova 23. aprila i krenula na novi zadatak, koji je dobila od komandanta 5. korpusa, pod čijom komandom je bila. Prema tome, ona nije vršila napad na Gradišku u sadejstvu sa 28. i 45. divizijom, kako se u napisu kaže.

»Ispraznjen je mostobran Bos. Gradiška bez pritiska neprijatelja« — stoji u dnevnom izvešću Ministarstva oružanih snaga NDH za 26. april 1945. godine (Arhiv VII, k. 49 reg. br. 26/1—1). Izgleda da posle odlaska 39 divizije nije bilo borbi za Gradišku, jer je neprijatelj ocenio svoj položaj i noću se prebacio na levu stranu Save pa su pomenute dve divizije ušle u Gradišku bez borbe 24. aprila, a ne posle šesnaestočasovne borbe, kako stoji u napisu.

U napisu potpukovnika Milana Jovanovića: Borbe 45. divizije za oslobođenje Dublja, Siska i Zagreba stoji da je 45. divizija »dejstvovala osnovnim pravcem Derventa — Gradiška — Dubica — Sisak — Zagreb i oslobodila ova mesta.« Možda se ovde radi o omašci. Ali ako se stvarno to shvata onako kako je napisano onda to nije casvim tačno (VIG broj 4 za avgust 1945. godine, strana 44).

¹⁵⁷ Naredba Operativnog štaba Grupe korpusa Jugoslovenske armije od 24. 4. 1945. godine. Arhiv VII. k. 1267, reg. br. 16—5.

U napadu na Bos. Gradišku 13. krajiška brigada ubila je 88 neprijateljskih vojnika, ranila 133, zarobila 93, dok je njenih boraca 10 poginulo, 41 ranjen i 6 zarobljeno. Ranjeni su, između ostalih, Dušan Kukrić, zamenik komandanta bataljona, Momčilo Banjac, pomoćnik političkog komesara 1. bataljona, Bogdan Bubnjević, obaveštajni oficir bataljona, Dušan Kaurin, delegat voda, Mladen Jovišić, vodnik, Jakov Milić, delegat voda, Pero Barašić, vodnik i Zijad Zukić, vodnik.

Brigada je zaplenila 3 puškomitrailjeza, 60 pušaka, 1 mali bacač, 3 revolvera, 23.000 metaka, 47 bombi, 49 topovskih granata, 16 bacačkih mina, 2 karete, 5 zaprega, 2 samara, 1 motocikl, 1 bicikl i 19 konja.

*

Napad na Bos. Gradišku nije dovoljno pripremljen. Gradišku je neprijatelj odlično utvrdio i fortifikacijski uređio i ona je za njega bila veoma značajna. Nijedan od ranijih napada koje su jedinice 5. NOU korpusa preduzimale na Bos. Gradišku nije uspeo, pa je i to trebalo imati u vidu. Verovatno bi bolje bilo da nije ni napadana, već odsečena, zaobilazena. I kad su 2. bataljon i Izviđačka četa 20. krajiške brigade uspeli da se ukline dublje u grad, na tu brešu trebalo je ubaciti 13. brigadu i sprečiti odsecanje uklinjenih delova.

Za 13. krajišku brigadu može se reći da je imala dosta rukovodilaca izbačenih iz stroja i da je mnogo insistirala na probijanju neprijateljske odbrane tamo gde je to, očigledno, teško moglo uspeti bez solidne pripreme i jake podrške artiljerije i bacača mina. Umor od neprekidnog potreta bio je takođe prisutan u ovom napadu pa se i to loše odrazило na uspeh. Uz to Brigada je angažovana u napadu na Gradišku sa istočne strane, pa joj je trebalo dosta vremena da stigne do polaznih položaja za napad. Morala je preći oko 15 km u uslovima prolaska po danu kroz neprijateljska uporišta. Za jedinice Brigade predstavljalo je iznenadenje postavljanje mitraljeskih gnezda ispred neprijateljeve odbrambene linije, te je i to doprinelo da tako veliki broj boraca i rukovodilaca bude izbačen iz stroja.

U borbama za Bosansku Gradišku istakli su se: Milorad Gogić, borac, Mihailo Oljača, desetar, Mirko Đukić, zastavnik.*

Napad na Bosanski Novi

Štab 2. armije izdao je 25. aprila 1945. godine zapovest za gonjenje neprijatelja i likvidaciju neprijateljskih uporišta na desnoj obali Save.¹⁵⁸ Za 39. diviziju rečeno je da »produžava pokret ka Bos. Novom sa zadatkom da što pre izbije u dolinu r. Une i likvidira neprijateljska uporišta Dobrljin i Bos. Novi«. Desna granica zone dejstva 39. divizije bila je leva granica 28. divizije, koja je nastupala desno, a levu je mogla širiti na jug prema potrebi. Podvучeno je da 39. divizija naročitu pažnju obrati na pravac od Bos. Krupe.

U vezi sa naređenjem komandanta 5. korpusa o odustajanju od daljeg napada na Bos. Gradišku Štab 39. divizije je, pre naređenja 2. armije, naredio svojim brigadama da izvrše pokret i da se prebace na liniju Bos. Novi — Kostajnica — Dubica.¹⁵⁹ Dvadesetoj krajškoj brigadi naređeno je da se prebaci u s. Lješljani i orijentiše ka Bos. Novom. Petnaesta krajška brigada dobila je zadatak da stigne u s. Kalendari i orijentiše se prema Kostajnici i Dobrljinu, a 13. brigada da izvrši pokret prema s. Čelbinci, tu se smesti i odatle uputi jedan bataljon prema Dubici da smeni bataljon 20. brigade koji se tamo nalazio. Divizijskom artiljerijskom divizionu naređeno je da se prebaci u s. Strigovi, intendanturi i sanitetu u s. Kriva Reka, a Štab Divizije u s. Knežica.

Do 24. aprila naređeno je da jedinice budu na određenim mestima i prepušteno im je da svaka sebi bira pravac kretanja. Tako je brigadama trebalo da pređu preko 60 km, što je, očito, bilo veoma teško.

Trinaesta krajška brigada izabrala je pravac kretanja svojih jedinica i naredila da se pokret izvrši u 3 časa 24.

* Bojna relacija o borbama za Gradišku, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 5—8.

¹⁵⁸ Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 2/11.

¹⁵⁹ Zapovest Štaba 39. krajške divizije od 23. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 9—1.

aprila. Poredak u kretanju bio je: 1. bataljon, Štab Brigade, 2. bataljon, 3. bataljon, prištapske jedinice, 4. bataljon, Artiljerijski divizion i intendantura.¹⁶⁰

Brigada je izvršila pokret i u 21 čas 24. aprila stigla na određeni prostor i tu ostala do 26. aprila.¹⁶¹ Odavde je krenula noću radi približavanja Bos. Novom. Bilo je naređeno da u naredna mesta stigne do 7 časova 26. aprila,¹⁶² da se pripremi hladan obrok, da se pazi da vojnici ne ostaju iza jedinica i da se jedna desetina pošalje u Prijedor po materijal koji je bio spremjen za Brigadu.

Tako se 1. bataljon 13. brigade prebacio u selo Kujjane, 2. bataljon u selo Prusce, 3. bataljon u Prepelčije polje, a 4. bataljon u selo Devetake. Artiljerijski divizion premestio se u s. Prusce, severno od Begovca, a brigadna intendantura u isto selo kod k. 260. Jedna četa 2. bataljona upućena je u s. Bačvane da obezbedi čamce za prebacivanje preko Sane.

Dobivši naređenje 2. armije za napad na Bos. Novi i Dobrljin, Štab 39. divizije izdao je 26. aprila dva naređenja brigadama: jedno za približavanje jedinica Bos. Novom, a drugo za napad na taj grad. Prvim je naređeno da 13. brigada sa dva bataljona odmah krene prema s. Svodnja, prebaci se tu preko r. Sane i krene u s. Maslovare a da ostale snage Brigade dođu u s. Mazići, s desne strane Sane, gde je naređeno da dođe i Divizijski artiljerijski divizion.¹⁶³

Petnaesta krajiška brigada dobila je naređenje da dođe do Fabrike gipsa, severno od Blagaja, tu da se prebaci preko Sane i krene na prostor s. Bitovljani i s. Begovići. Dvadesetoj brigadi je naređeno da krene prema Otoci. Raniji raspored brigade 39. divizije nije bio sašvrim uskladen sa ovim zadacima, verovatno zbog toga što Štab Divizije nije ranije znao da će Divizija napadati Bos. Novi, pa su bri-

¹⁶⁰ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 23. 4. 1945. godine za marš. Arhiv VII, k. 1281, reg br. 14—7.

¹⁶¹ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹⁶² Zapovest Štaba 13. krajiške brigade za marš od 25. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 15—7.

¹⁶³ Naređenje Štaba 39. divizije od 26. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 11—1.

gade morale da vrše pomeranja da bi mogle stići na određene prostorije.

U zapovesti za napad na Bos. Novi zadaci brigadama postavljeni su ovako: 13. krajiška brigada nastupaće sa dva bataljona desnom obalom Sane, a sa dva — levom stranom, zahvatajući do zaseoka Jablanice, prodreti u centar grada i razbiti neprijatelja na pravcu nastupanja. Petnaestoj brigadi naređeno je da napada na odseku — levo r. Una, a desno do levog krila 13. brigade, uključujući zaselak Jablanicu. Dvadeseta brigada trebalo je da forsira r. Unu između Otoke i s. Rudice, produži nastupanje niz Unu i napadne Bos. Novi sa zapadne strane. Delom snaga naređeno joj je da napadne Dvor.

Štab 2. armije naredio je da se jedna brigada prebaci na levu stranu Une i naglasio da Divizija ne sme dozvoliti da se neprijatelj planski povuče iz Novog.¹⁸⁴

Artiljerijskom divizionu određeni su vatreni položaji na k. 278, istočno 1,5 km od Bos. Novog. Naređeno mu je da tuče utvrđenja u Novom, neprijateljske baterije u Dvoru i povremeno mostove na Sani i Uni.

Mesto divizijskog previjališta bilo je u Blagaju, a odatle je naređeno da se ranjenici prevoze vozom u Priedor. U Blagaju je bilo mesto divizijske intendanture i bojne komore.

Napad na Novi određeno je da počne u 24 časa 27. aprila.

Štab 13. krajiške brigade odredio je 3. i 4. bataljon da se kod ž. st. Svodne prebace na levu stranu Sane i produže za s. Maslovare, gde će dobiti novi zadatak. Prvom i 2. bataljonu naređeno je da krenu za s. Maziće, a Artiljerijskom divizionu — da dade jednu bateriju bacačku i jedan protivtenkovski top 3. i 4. bataljonu, a sa ostalim snagama da krene pravcem s. Devetaci — s. Lješljani — s. Rakovac — Kriva glava i dođe u s. Maziće. Intendanturi i ubojnoj spremi određeno je mesto u s. Žuljevica.

Naređeno je da se nađu dobri vodiči i da se vrši izviđanje.

¹⁸⁴ Depeša Štaba 2. armije od 27. 4. 1945. godine. Arhiv VII k. 1267, reg. br. 2/6—3.

Mesto Štaba Brigade bilo je u s. Mazićima.¹⁶⁵

Neprijatelj je izvlačio svoje snage dolinom Une i napustio je bio sva uporišta do s. Rudica. Neki od tih njegovih delova (delovi 373. nemačke legionarske divizije i domobranskog zdruga) zadržali su se u Novom. Situacija kod neprijatelja bila je u znaku povlačenja, gubljenja rata, a i nedostatak municije se osećao. Međutim, u Bos. Novom su bili sve sami okoreli zločinci, a Pavelić je lično naredio da se linija Bos. Novi — Kostajnica — Jasenovac — Novska mora držati po svaku cenu,¹⁶⁶ jer je to bila linija koja je produžavala neprijateljski front na desnoj strani r. Illove.

U Bos. Novom izvršeni su teški zločini još u početku ustanka. Novi je služio kao neprijateljska baza i jako ustaško uporište i za vreme ofanzive na Kozaru. U dolini donjeg toka r. Une, u mestima koja je trebalo da napadnu jedinice 39. krajiške divizije, pobijeno je »stotine i stotine nevine srpske djece, žena i muževa«.¹⁶⁷ Svesne zločina koje su počinile nad nedužnim stanovništvom, a i zbog toga što je mesto služilo kao važna raskrsnica, ustaše su Bos. Novi pretvorile u pravu tvrđavu. Svuda su bili iskopani rovovi, napravljeni bunkeri, pa je to sve održavano do kraja rata i sad u povlačenju poseli su ih okoreli ustaški zločinci. Zbog toga je trebalo računati sa ozbiljnim otporom i napad pripremiti solidnije.

U 14,30 časova 27. aprila jedinice 15. krajiške brigade uspostavile su borbeni dodir sa neprijateljem, napale ga ali je napad odbijen i Brigada se povukla od grada.¹⁶⁸

Dvadeseta brigada pokušala je da se prebaci na levu stranu Une kod sela Rakani, ali neprijatelj je onemogućio prebacivanje 27. aprila,¹⁶⁹ pa je Brigada prešla u toku nadne noći. Prebacivši se na levu stranu Une, Brigada je

¹⁶⁵ Zapovest štaba 13. krajiške brigade od 27. 4. 1945. godine za napad na Bos. Novi. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 16—7.

¹⁶⁸ Bojna relacija 39. divizije za borbe oko Bos. Novog. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 2/1—3.

¹⁶⁷ Zapovest Prve krajiške brigade od 3. 7. 1942. godine za napad na Dobrljin. Zbornik, IV, 6, 7, 22.

¹⁶⁸ Bojna relacija 39. divizije -a borbe oko Novog. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 2/1—3.

¹⁶⁹ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 28. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49, reg. br. 28/1—1.

napala neprijatelja, potisla ga i pokušala da nastupa prema Dvoru, ali se, pod pritiskom neprijatelja, morala povući.

Treći i 4. bataljon 13. kраjiške brigade naišli su na neprijateljske predstraže 27. aprila oko 14 časova i, dejstvujući sa 15. krajiškom brigadom, proterali ih prema Novom i primorali su ih da se povuku u bunkere u Ciglanu. Ova dva bataljona napala su na neprijateljska utvrđenja u 20 časova i borba je sa prekidima trajala čitavu noć. Međutim, bataljoni nisu postigli uspeh i ostali su na istim položajima pred žičanom preprekom u toku 28. i 29. aprila. Neprijatelj ih je gađao artiljerijskom i minobacačkom vatrom pa su imali za to vreme 4 mrtva, 41 ranjenog i 3 teže potresena borca.

Prvi i 2. bataljon 13. krajiške brigade krenuli su sa polaznih položaja u napad na Kulu, približili se bunkerima i žici i napali neprijatelja u 20 časova 27. aprila. Došlo je do oštре borbe sa neprijateljskim prednjim delovima koji su odbačeni u utvrđenja. Međutim, i pored sve upornosti i podrške koju im je pružala artiljerija, ova dva bataljona nisu uspela da prodrnu u neprijateljsku odbranu. Druga baterija Brigadnog artiljerijskog diviziona i jedan protivtenkovski top bili su u streljačkom stroju 1. bataljona. Borba je trajala dugo i neprijatelj je izvršio protivnapad. Manjim snagama napao je 1. i 2. bataljon 13. brigade s fronta, a sa tri bataljona, koristeći maglu i ispresecan teren koji je dobro poznavao, izašao je iz utvrđenja, došao do potoka Tuinica i napao s leđa snage ovih dvaju bataljona i artiljeriju koja je bila na k. 278.

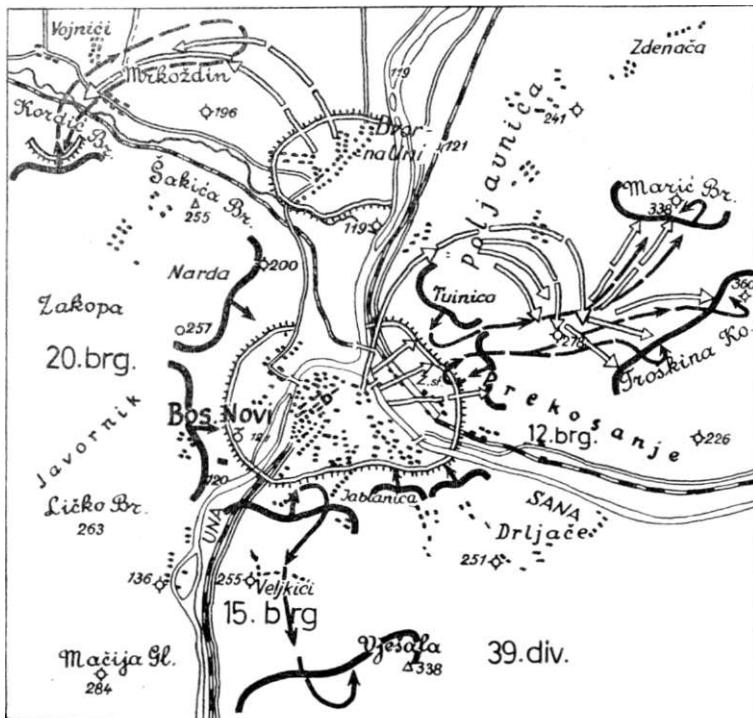
Za vreme priprema napada na Bos. Novi, 27. aprila, zamenik komandanta 39. divizije, koji je tada vršio dužnost komandanta divizije, javio je brigadama da neprijatelj beži iz Novog na kamionima i da odmah preduzmu napad sa svih pravaca.¹⁷⁰ Zbog ovoga je, verovatno, došlo i do ranijeg napada na grad, jer je napad bio određen za 24 časa 27. aprila, a izvršen je u 20 časova, četiri časa ranije.

Ocena o neprijateljskom bežanju bila je pogrešna. Neprijatelj ne samo da nije bežao, nego je pripremao i izveo

¹⁷⁰ Depeša Štaba 39. divizije od 27. 4. 1945. godine. Arhiv VII. k. 1281, reg. br. 1—11.

manevar sa tri bataljona i napao dva bataljona 13. krajiske brigade s leđa. On je istovremeno počeo da nastupa od utvrđenja mrtvim uglovima i uzvišenjima sa oko 500 vojnika prema navedenim bataljonima.¹⁷¹

NAPAD NA BOSANSKI NOVI

R. 1 : 50.000

Legenda :

- 1) Pravci kojim je neprijatelj izašao iz grada i zaobišao i napao 1. i 2. bataljon 13. krajiske brigade.
- 2) Položaji na koje su se bataljoni 13. krajiske brigade povukli neuredno i zadržali neprijatelja.
- 3) Mesto odakle je odbačen bataljon 20. krajiske brigade.

¹⁷¹ Depeša Štaba 13. krajiske brigade od 28. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1-11.

Prvi i 2. bataljon i Artiljerijski divizion 13. brigade u 3,30 časova 28. aprila bili su dovedeni u vrlo tešku situaciju. U ogorčenoj borbi neprijatelj je bataljone zbacio sa položaja, a manevrom od potoka Tuinica on ih je, u stvari, odsekao od pozadine i stvorio uslove za zaplenjivanje brigadne artiljerije na k. 278. kao i bacača koji su bili uz pešadiju. Ovaj pokret neprijatelja otkriven je dockan i predstavljao je iznenađenje.

Borci 13. krajiške brigade ovde su ispoljili pravo junštvo. Znajući da se iza njih nalazi Artiljerijski divizion i da može biti zarobljen, oni su dočekali neprijatelja i došlo je do borbe prsa u prsa, hvatanja golim rukama, bodenja noževima i lomljenja kundaka od udaraca. Posle ogorčene borbe, koja je trajala pet i po časova — sve do 9 časova 28. aprila, artiljerija i pešadija su se povukle na Mazić brdo i Troškinu kosu. Neprijatelj je pokušao da ih odatle zbací, ali u tom nije uspeo. Odbacivši 1. i 2. bataljon 13. krajiške brigade od Novog i komunikacija, neprijatelj je sebi stvorio uslove za povlačenje prema severu.

U ovom okršaju neprijateljski gubici se nisu mogli ustanovačiti. Međutim, 1. bataljon 13. brigade imao je 7 mrtvih, 17 ranjenih i 46 nestalih vojnika, a 2. bataljon 4 mrtva i 13 ranjenih. Prvi bataljon je izgubio 11 puškomitrailjeza, 38 pušaka, 6 revolvera i 1 tromblonsku pušku, a 2. bataljon 1 strojnici i 1 pištolj. Artiljerijski divizion 13. brigade imao je 2 mrtva, 7 ranjenih i 2 nestala vojnika, a od naoružanja izgubio je 1 bacač, 2 podloge za bacač i 1 dvonožac. Brigadne prištapske jedinice imale su 3 mrtva i 9 ranjenih.¹⁷² Ovde su poginuli politički komesar 1. bataljona Veljko Babić, zamenik komandanta 2. bataljona Mirko Dvizac, a teško ranjeni komandiri četa Stevo Sipka i Ostojja Cebić. Ranjen je i komesar 2. bataljona Vlado Banjac.

O ovoj borbi neprijatelj kaže:

»Izbrojano je 66 poginulih boljševika i 9 ih je zarobljeno. Zaplenjene su 3 strojnica, 2 strojopuške, 4 bacača i 12 pušaka. Vlastiti gubici: 3 poginula i 10 ranjenih.«¹⁷³

¹⁷² Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1. Izveštaj Štaba artiljerijskog diviziona 13. brigade od 29. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—16.

¹⁷³ Dnevno izvešće Ministarstva oružanih snaga NDH za 29. 4. 1945. godine. Arhiv VII, k. 49. reg. br. 29/1—1.

Tako je prvi pokušaj napada na Bos. Novi propao, ali su odmah vršene intenzivne pripreme za ponovni napad. Stigla je i Artiljerijska brigada 2. armije za podršku pešadije, a i Tenkovska četa 5. korpusa. Jednu artiljerijsku bateriju vojnici su dovukli do iznad Jablanice za neposredno podržavanje pešadije. Pre napada izvršena je artiljerijska priprema iz svih oruđa. Neprijatelj otvara snažnu vatru iz svojih oruđa, ali to nije omelo našu artiljeriju da dejstvuje bez prekida.

Posle artiljerijske pripreme u 17 časova 30. aprila počeo je opšti napad na Bos. Novi. Prvi i 2. bataljon 13. krajiške do 3 časa potisnuli su neprijatelja u grad i izvršili jak pritisak na Kulu. Oni u 6 časova 1. maja probijaju neprijateljsku odbranu i ulaze u grad kod ž. stanice. Ali, neprijateljska glavnina do tog vremena već se bila povukla iz Bos. Novog. Neprijatelj je imao 7 mrtvih, 1 zarobljenog vojnika, a bataljoni su zaplenili 8 pušaka, 1.500 metaka i 1 radio-stanicu.

Treći bataljon 13. brigade u 5,30 časova 1. maja ulazi u Bos. Novi i kreće prema Dvoru, gde se smestio. Ovaj bataljon ubio je 2 i zarobio 34 pripadnika neprijateljske zaštitnice. Zaplenio je 32 puške. Četvrti bataljon 13. brigade ušao je u grad oko 6 časova 1. maja i, produživši pokret, smestio se u s. Zamlaća. On je ubio 12, ranio 11 i zarobio 25 neprijateljskih vojnika. Zaplenio je 31 pušku i 7.000 metaka. Drugi bataljon 13. brigade pošto je ubio 2 neprijateljska vojnika, zarobio 45 i zaplenio 44 puške smestio se u Bos. Novom, kod Apoteke.

Prištapske jedinice 13. krajiške brigade, ulazeći u Bos. Novi, ubile su 2 i zarobile 7 neprijateljskih vojnika, a zaplenile 9 pušaka. One su se smestile u Dvoru na Uni. Tamo se smestio i Brigadni artiljerijski divizion, koji je zaplenio 9 pušaka, 1 automat, 2 konja, 12 sedala i 124 bacačke granate. Stab Brigade smestio se u Bos. Novom, kod 2. bataljona. Sve jedinice 13. krajiške brigade 1. maja ostale su u navedenim mestima.

U toku 1. maja od nestalih boraca i rukovodilaca 1. bataljona 13. krajiške brigade u bataljon se vratilo njih 11 sa 5 puškomitraljeza, 1 automatom i 3 puške.

Jedinice 15. krajiške brigade napale su neprijatelja posle artiljerijske pripreme, ali je neprijatelj osvetljavao

teren ispred žičanih prepreka, pa Brigada nije uspela da se probije u grad sve do povlačenja neprijatelja.

Dvadeseta brigada je u 3 časa 30. aprila prodrla u Dvor na Uni, ali ju je neprijatelj izbacio. Ona je zauzela Dvor u 9 časova 1. maja i produžila da goni neprijatelja prema Kostajnici.

Trinaesta krajiška brigada u napadu na Bos. Novi ukupno je ubila 25, ranila II i zarobila 112 neprijateljskih vojnika. Zaplenila je 133 puške, 1 automat, 8.500 metaka, 124 bacačke granate, 1 radio-stanicu, 12 sedala i 2 konja. Brigada je imala 16 mrtvih, 41 ranjenog i 37 zarobljenih boraca i rukovodilaca. Od naoružanja Brigada je izgubila: 6 puškomitrailjeza, 35 pušaka, 1 automat, 7 revolvera, 1 bacač, 2 podloge za bacač i 1 dvonožac.

U napadu na Bosanski Novi istakli su se: Dušan Grbić, komandir čete, Simo Jelić, vodnik, Jovan Aleksić, zastavnik, Slavko Varga, potporučnik, i Viktor Fišan, zastavnik.*

Gonjenje neprijatelja

Trideset deveta krajiška divizija, posle ulaska njenih jedinica u Bos. Novi i Dvor na Uni, imala je zadatak da, energično goneći i uništavajući neprijatelja, izbije na liniju Kostajnica — s. Kukuruzari — s. Mečenčani — s. Bijeljnik — s. Blinja i da preseče komunikaciju Kostajnica — Petrinja. Štab Divizije izdao je 1. maja svojim brigadama naređenje za pokret radi izvršenja navedenog zadataka.

Dvadesetoj krajiškoj brigadi naređeno je da krene pravcem Dvor — Divuša — H. Kostajnica, napadne H. Kostajnicu, pomogne 28. diviziji u zauzimanju Kostajnice i preseče komunikaciju Kostajnica — Sunja — Petrinja.

Petnaesta krajiška brigada dobila je naređenje da krene pravcem Dvor — Divuša — Riječani — Buinja — Vrbuinja (k. 419) — Grana (k. 407) — Raskrsnica (k. 381) — Babina Rijeka — s. Kukuruzari, preseče komunikaciju Kostajnica — Petrinja i sadejstvuje 13. i 20. krajiškoj brigadi u slučaju jačeg sukoba sa neprijateljem.

* Bojna relacija — borba za Bosanski Novi, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 6—8.

Trinaestoj krajiskoj brigadi je naređeno da krene pravcem Dvor — s. Umčani — s. Draškovac — s. Segestin — s. Lotine — Tomaško brdo — Duga kosa — k. 493 — s. Mečenčani, a odavde prema s. Bijelnik i s. Blinja u cilju presecanja komunikacije Blinja — Petrinja i Blinja — Sisak.¹⁷⁴

U vezi sa ovim pokretom i prelaskom krajiskih jedinica u Hrvatsku politički komesar 39. divizije posebno je ukazao na odnos prema narodu.

»U vezi prelaska naših jedinica u Hrvatsku, povedite kampanju kod boraca i rukovodioca, putem štampe, zborova i konferencija za pravilan odnos prema narodu i njegovoj imovini. Naročito treba voditi računa o hrvatskom življusu. Svaku nepravilnost smatracemo za težak grijeh i uzimati na strožiju odgovornost. Starešine će odgovarati za prestupe svojih potčinjenih.«¹⁷⁵

Jedinice 13. krajiske brigade izvršile su pokret 2. maja i stigle na prostoriju s. Mečenčani, s. V. Gradusa, s. Komogovina. Prvi bataljon zanočio je u s. Komogovina, 2. bataljon u s. Mečenčani, 3. bataljon u s. V. Gradusa, a 4. bataljon, Artiljerijski divizion, prištapske jedinice i Stab Brigade u s. Borojevići.¹⁷⁶

I ostale jedinice 39. divizije izvršile su pokret kako je naređeno.

Doznavši da se naše jedinice nalaze na području pomenutih sela, neprijatelj je krenuo sa linije Petrinja — Mošćanica — Komarevo da ih napadne. Stigao je do linije Babino brdo — Dukići (k. 210) — M. Gradusa i došlo je do oštре borbe.

Prvi bataljon 13. brigade vodio je borbu sa neprijateljem na Babinom brdu (k. 409) i u toku 3. i 4. maja nije uspeo da ga odbaci.

Cetvrti bataljon 13. brigade vodio je borbu sa neprijateljem na liniji k. 341 — k. 349 i u 14 časova 4. maja uspeo je da ga odbaci prema s. Bijelniku.

Treći bataljon do 15 časova uspeo je da protera neprijatelja sa Biskupovca (k. 288) prema s. Bjeliku i Blinji.

¹⁷⁴ Zapovest Štaba 39. divizije od 1. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 13/1.

¹⁷⁵ Depeša političkog komesara 39. divizije od 3. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—11.

¹⁷⁶ Operacijski dnevnik 13. krajiske brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

Drugi bataljon, kad je došlo do borbe sa neprijateljem, krenuo je iz s. Mečenčani ka s. M. Gradusa. U to vreme jedna neprijateljska kolona jačine tri bojne povlačila se od Sunje pravcem s. Drljače — s. Gradusa. Drugi bataljon ju je dočekao oko 15 časova 4. maja u rejonu s. Gradusa, razbio je i odbacio prema s. Staro Selo. Ovde je ostalo 39 mrtvih neprijateljskih vojnika i dosta opreme.

Borci 13. krajiške brigade u zauzimanju mosta kod Samobora maja 1945. godine

U toku 3. i 4. maja pогinulo je 58 neprijateljskih vojnika, 44 su ranjena i 1 zarobljen, a 16 ih se predalo. Zапленјена су 2 puškomitrailjeza, 18 pušaka i 4 automata. Бригада је имала 7 мртвих и 28 ранjenих војника.¹⁷⁷ Међутим, neprijatelj nije odustajao od borbe, па је Штаб Brigade издао наређење јединицама да на положајима оставе slabije snage, а са осталим да крену према s. Mlinoge, где је, у вези са новим задатком 39. divizije, одређено да се прикупи 13. krajiška brigada.¹⁷⁸ Било је наређено да се јединице из борбе извuku неprimetno, да се у покрету бољно обезбеде и да водерачуна о том да не упадну у изненадну ватру. По овом наређењу требало је поступити одmah. Тако се Brigada prikupila u s. Mlinogama.

¹⁷⁷ Operacijski izveštaj Štaba 39. krajiške divizije za maj .945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 34—2.

Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹⁷⁸ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 4. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 17—7.

Petog maja Štab 39. divizije naredio je dalji pokret.¹⁷⁹ Sve jedinice trebalo je da krenu u 7 časova 5 maja. i da stignu u rejon Pokupsko. Određen je bio red kretanja, pravac i mesta razmeštaja. Po ovom naređenju jedinice su izvršile pokret pravcem s. Mlinoge — s. D. Bačuga — s. Luščani — s. Graberje — s. Glinska Poljana — s. Stankovac — s. Sišinec — s. Slatina. Petnaesta brigada kretala se na čelu divizijske kolone, a 13. brigada na začelju. U 20 časova 5. maja 15. krajiška brigada stigla je u s. Slatinu i počela se prebacivati preko r. Kupe u rejonu Pokupskog. Dvadeseta brigada stigla je do Zaloja i tu zanoćila, dok je 13. brigada stigla u s. G. Bučinci i u njemu zanoćila.

U ovim mestima brigade su dobile novu zapovest Štaba 39. divizije, koja je pisana u 23 časa 5. maja. Zadatak Divizije bio je i dalje nastupati prema Zagrebu i izbiti u rejon V. Gorice,¹⁸⁰ ali s ciljem presecanja komunikacija Sisak — Zagreb, a ne kao ranije Karlovac — Zagreb. Granica desno za 39. diviziju bila je s. Vukovjevac — s. Novo Selo — komunikacija koja vodi za s. Čiće, a levo Lukelić brdo — Bukova draga — s. D. Trputci — s. Obrež — s. Čehi. U zoni nastupanja 39. divizije neprijatelj se nalazio u s. Vukovjevac, s. Pustike, s. Kravarsko, s. Dubranec, koje je zaposeo 5. maja. Desno od 39. divizije trebalo je da nastupa 28. divizija, ali pošto osloboди Petrinju, a levo nastupala je 23. divizija.

Dvadesetoj krajiškoj brigadi naređeno je da nastupa komunikacijom Pokupsko — s. G. Hruševac — V. Gorica i likvidira sva neprijateljska uporišta na tome pravcu.

Petnaesta brigada dobila je zadatku da kreće pravcem s. Jerebić — s. Prvonožica — s. Vukomerići, glavnom komunikacijom do pruge i komunikacijom za Hrašće. I ovoj brigadi naređeno je da likvidira sva uporišta na koja naiđe.

Trinaesta krajiška brigada određena je u divizijsku rezervu i naređeno joj je da se smesti u s. Markuši, s. Blažinovići, s. Klasnići, s. Kapela.

¹⁷⁹ Zapovest Štaba 39. divizije od 5. 5. 1945. godine za pokret jedinica. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 14—1.

¹⁸⁰ Zapovest Štaba 39. divizije od 5. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 18—7.

Zapovešću Divizije istaknuto je da Divizija sada napada frontalno, da za takve napade nema iskustva, da treba obavezno utrvđivati zauzete položaje, kopati rovove i da jedinice ne smeju odstupati bez obzira na neprijateljske protivnapade.

Štab Divizije trebalo je da bude u s. Hruševac, intendantura u Pokupskom, a Sanitetski bataljon u s. Šehovci.

Za vezu je rečeno da se održava obavezno radio-stanicom tri puta u toku dana — 7,11 i 18 časova, a vanredno prema potrebi. Pored ovog naređeno je da se obavezno održava i kurirska veza.

Nemački parlamentarci sa belom zastavom kod Brezica maja 1945. godine, idu da se dogovore o preddaji 13. krajiškoj brigadi

Prelazak preko Kupe 15. krajiška brigada izvršila je do 4 časa 6. maja, produžila pokret i zanoćila u Dobranecu.¹⁸¹

¹⁸¹ Operacijski izveštaj 15. krajiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k 1272, reg. br. 31—2.

Dvadeseta krajiska brigada, prešavši Kupu kod Pokupskog 6. maja krenula je komunikacijom prema selu G. Hruševac, stigla u selo Bunu i tu dala odmor jedincama.¹⁸²

Trinaesta krajiska brigada prebacila se preko Kupe u rejonu Pokupskog 6. maja, posle 15. i 20. krajiske brigade, i produžila pokret prema s. Raženica. Brigada je stigla u rejon s. Markusi i s. Klasnić, gde je zanoćila kao divizijska rezerva. Sutradan, 7. maja jedinice 13. krajiske brigade krenule su prema s. Siljakovina i s. Gudci. Prvi i 2. bataljon i Artiljerijski divizion stigli su u s. Siljakovina, gde su zanoćili. Treći bataljon 13. brigade krenuo je od zeseoka Por Brdo prema s. Gudci, gde je stupio u borbu sa neprijateljem i proterao ga iz sela. Neprijatelj je imao 10 mrtvih i 15 ranjenih vojnika. Bataljon je zaplenio 1 automat, 1.500 metaka, 30 bacačkih granata i 3 konja. Četvrti bataljon krenuo je iz s. Markusi 7. maja u s. Gudce, gde je stigao istog dana i zanoćio sa 3. bataljonom.

Iz s. Siljakovina neprijatelj se povukao pre dolaska 1. i 2. bataljona 13. krajiske brigade. Pre povlačenja izvršio je strašan zločin nad stanovništвом. To su verovatno bile ustaše zloglasnog Luburića. O tome se u Bojnoj relaciji 13. krajiske brigade kaže:

»Dolaskom u selo Šiljakovinu izražuje se kulminacija prizora. U istom selu poklato je 160 žena, starih žena i mladih devojaka, koji su zaklati na zaista zvјerski način, ubodom noža u grudi i s. Sve što je živo ostalo u selu poklato je.«¹⁸³

Ovaj bes i ogorčenje Luburićeve ustaše iskaljivale su na nedužnom stanovništvu. Oni su se, pod pritiskom snaga 39. divizije, morali povlačiti prema Zagrebu, svesni da ni tamo neće naći sigurno utočište, pa su učinili poslednje što su mogli: poklali su žene i devojke Hrvatice u s. Siljakovina.

¹⁸² Operacijski izveštaj Štaba 20. krajiske brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1283, reg. br. 16—1. Bojna relacija 20. krajiske brigade za borbe oko Zagreba. Arhiv VII, k. 1283. ieg. br. 18—1.

¹⁸⁵ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 19—7.

Ulazak u Zagreb

Dokumenat o bezuslovnoj kapitulaciji nemačkih oružanih snaga potpisana je 8. maja 1945. godine u Berlinu i time je rat u Evropi završen. Međutim, i pre potpisivanja akta o kapitulaciji, nemačke armije su se predavate i borba je bila prestala skoro na svim evropskim frontovima. Ali, neprijateljske snage koje su bile angažovane na frontovima u Jugoslaviji nisu bile spremne na kapitulaciju čak ni posle zvanično prihvaćene kapitulacije nemačke oružane sile. One su težile da se pod borbom povuku na zapad i predaju anglo-američkim snagama. U tome je naročito jaka bila težnja ustaških zločinaca, jer su znali da, ako se predaju Jugoslovenskoj armiji, neće moći sakriti svoje zločine. Zbog toga trebalo je što duže zadržati Zagreb kao važan komunikacijski čvor, preko kog bi se neprijateljske snage morale povući ako žele da ostvare svoj cilj — predaja na zapadu. Neprijatelj je na vreme organizovao položaje na liniji s. Kravarsko — s. Dobrinec — Gorica, zahvalivši greben koji se proteže smerom severozapad — jugoistok, između Kupe i Save. Ovi položaji su bili dobro organizovani, imali su ponegde bunkere, rovove i prepreke od bodljikave žice. Na čitavom protezjanju ovih položaja bili su izgrađeni streljački zakloni. Sa njih je neprijatelj imao namjeru da zatvori prilaze u dolinu Save, zaštiti komunikaciju Sisak — Zagreb i sam Zagreb.¹⁸⁴ Zbog toga je neprijatelj i pružao žilav otpor jedinicama 39. krajiške divizije kad su se od Pokupskog kretale ka Zagrebu.

Trinaesta krajiška brigada izdala je 8. maja u 1,30 časova naređenje jedinicama za nastupanje prema Zagrebu.¹⁸⁵ Naglasila je da je Zagreb naš grad, pa njega i njegovo stanovništvo treba što bolje zaštititi i sačuvati.

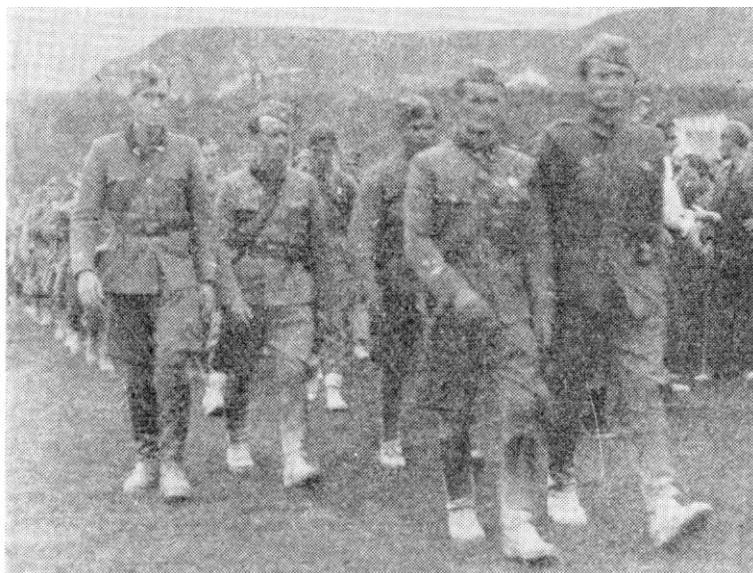
Zatim je u naređenju naglašeno da se pred njima nalaze jasenovačke ustaše i da 39. krajiška divizija ima zadatak da preseče prugu i komunikaciju s. V. Gorica — s. Hrašće i tako odseče neprijateljske snage koje se bore

¹⁸⁴ Bojna relacija 39. krajiške divizije za borbe oko Zagreba. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 2/1—3.

¹⁸⁵ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 19—7.

sa 20. krajiskom brigadom u s. Kurilovcu i M. Gorici.¹⁸⁸ Rečeno je da 13. i 15. krajiska brigada i Artiljerijski divizion treba da u toku noći izbiju na pomenutu prugu i komunikaciju.

Jedinicama je naređeno da posle materijalne pripreme, pokret počne u 3 sata 8. maja. Prvom i 2. bataljonu

Treći bataljon 13. krajiske brigade na povratku sa austrijske granice maja 1945. godine

je naređeno da krenu pravcem s. Siljakovina — Lučani — Gutčinska gora — put koji vodi preko Turopoljskog Grada — s. Lomnica, preseku komunikaciju i prugu V. Gorica — s. Hrašće i odseku neprijateljske snage u V. Gorici, M. Gorici i Kurilovcu.

¹⁸⁸ U napisu potpukovnika Milana Jovanovića, VIG broj 4 za avgust 1954. godine, kad govori o borbama za Zagreb, 39. krajiska divizija se uopšte ne pominje.

Četvrtom i 3. bataljonu je naređeno da krenu pravcem s. Gudci — put za D. Lukavec i Turopoljski Grad — Lomnica. Zadatak 4. bataljona bio je štititi levo krilo 1. i 2. bataljona na komunikaciji prema s. Hrašću. Treći bataljon određen je u brigadnu rezervu, s tim da se smesti kod puta Turopoljski Grad — Lomnica.

Artiljerijski divizion imao je zadatak da jednu bateriju prida 4. bataljonu, a ostale snage da krenu za 1. i 2. bataljonom.

Brigadnoj intendanturi naređeno je da krene od Kostanjevca za Turopoljski Grad, a brigadno previjalište da se smesti u Turopoljski Grad, bliže Lukavecu.

Mesto Štaba Brigade bilo je na putu Turopoljski Grad — s. Lomnica. Mesta do kojih stignu jedinice trebalo je označavati raketama raznih boja, a ukopavanje na položajima bilo je obavezno i jedinice su morale imati pionirski alat. Veza sa kuririma konjanicima morala se održavati svakih dva časa. Jedinice su, najzad, obaveštene da se desno od njih nalazi 20. krajiška brigada, a levo 15. krajiška brigada. Sve jedinice krenule su tačno u 3 časa 8. maja.

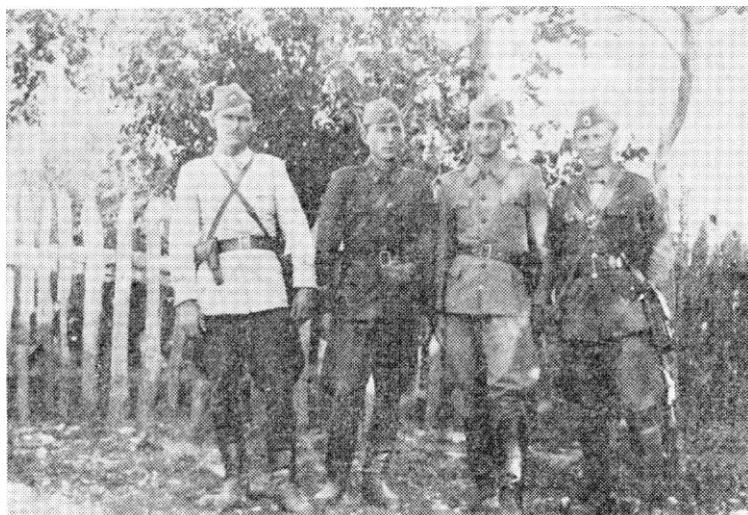
Prvi bataljon kao prethodnica brigade desne kolone naišao je u 4,15 časova na neprijateljsku zasedu u Čretu. Tu je ubijeno 5 ustaša dok su ostali bežali prema s. Lukavec. Treći i 4. bataljon naišli su u Odranskoj šumi, na ustaše i Nemce koji su se povlačili ka s. M. Mlaka. Tako se na prostoru s. Mlaka, s. Odra grupisalo oko 1.000 ustaša, Nemaca i Italijana, naoružanih automatskim oružjem i sa više topova i bacača.¹⁸⁷

Brigada se pripremala za napad na ovu neprijateljsku grupaciju. Do 6,30 časova njene jedinice zauzele su položaje sa kojih je trebalo izvršiti napad. Veza sa 20. krajiškom brigadom bila je uspostavljena, dok sa 15. krajiškom brigadom nije bilo neposredne veze. Artiljerija i bacači mina otvorili su vatru. Pešadija je izvršila napad. Neprijatelj je pružio otpor, bio je nadmoćniji u teškom naoružanju. Oko 10 časova probijena je neprijateljska odbrana

¹⁸⁷ Operacijski izveštaj 39. krajiške divizije za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 34—2.

i on se počeo povlačiti prema selima Čehi, Botinec, Blato, Lučko. Oko 13 časova 1. bataljon 13. brigade presekao je komunikaciju Karlovac — Zagreb, između s. Botinec i s. Blato. Time je presečena odstupnica ovoj neprijateljskoj grupaciji.¹⁸⁸

Goneći neprijatelja Brigada je u 16,30 časova izbila u Stupnik i zauzela aerodrom. Neprijatelj je pozvan na pre-

Stab 3. bataljona 13. krajiške brigade
S leva na desno: zamenik komandanta bataljona Vojin Landeka,
komesar bataljona — Bozo Krkeljaš, komandant bataljona — Ste-
vo Šipka i adutant bataljona — Zika Milosevic

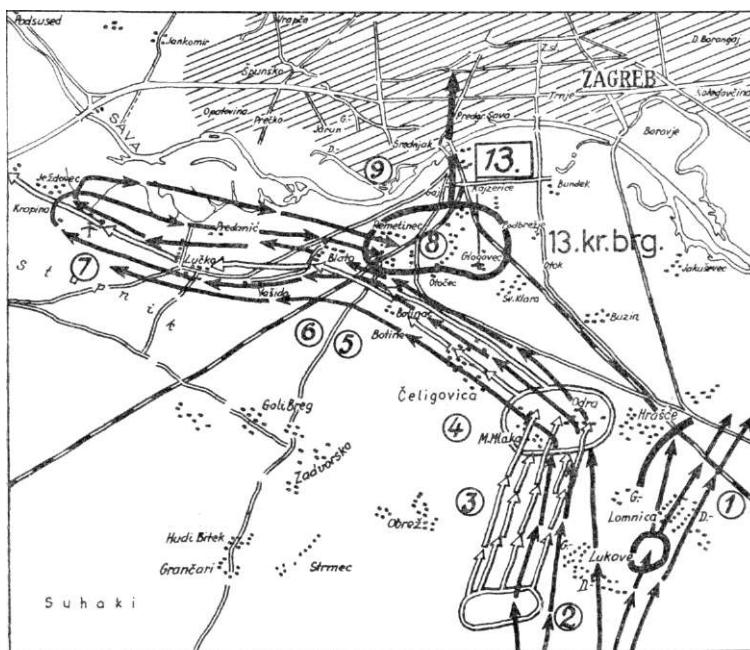
daju, ali on nije htio da pregovara o tom sa komandantom brigade ni divizije. Tražio je komandanta korpusa, a pošto takvog u tom momentu nije bilo, on je produžio sa povlačenjem, a Brigada je ostala na prostoru s. Remetinac, s. Glogovac, s. Blato.

Jedinice 13. krajiške brigade u ovoj borbi ubile su 187 a zarobile 593 neprijateljska vojnika, dok su one imale 15

¹⁸⁸ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

ranjenih. Zaplenile su 11 topova, 1 teški mitraljez, 14 puškomitraljeza, 2 automata, 210 pušaka, 26 revolvera, 1 motocikl, 5 bicikla, 2 telefonska aparata, 1 radio-aparat, 34 konja i mnogo druge ratne opreme.

ULAZAK 13. KRAJIŠKE BRIGADE U ZAGREB

R. 1 : 100.000

Legenda:

- 1)- Komunikacije koje je trebalo da preseče 13. krajiška brigada.
- 2) Pravci približavanja jedinica 13. krajiške brigade Zagrebu.
- 3) Pravci povlačenja neprijatelja kad se sukobio sa 13. brigadom.
- 4) Mesto gde se grupisalo oko 1000 neprijateljskih vojnika i dočekalo 13. krajišku brigadu.
- 5) Pravci povlačenja razbijenih neprijateljskih delova.
- 6) Pravci gonjenja razbijenih neprijateljskih delova od strane jedinica 13. krajiške brigade.
- 7) Aerodrom koji je zauzela 13. krajiška brigada u 16.30 časova 8. maja 1945. godine.
- 8) Mesto gde je prenoćila 13. krajiška brigada 8/9. maja 1945. godine.
- 9) Pravac kojim su jedinice 39. krajiške divizije ušle u Zagreb 8. maja 1945. godine, a 13. krajiška brigada sutradan 9. maja.

Dvadeseta kраjiška brigada, krenuvши 8. maja od sela Bune prema selu Gorici, ušla je u Zagreb »u 13,15 sati« 8. maja i odmah zauzela »blokove kuća prema zapadnom kolodvoru«.¹⁸⁹

Petnaesta kраjiška brigada 8. maja u 10 časova stigla je u selo Lukanec, odatle krenula dalje i u 18 časova 8. maja ušla u Zagreb. Smestila se u Vinogradskoj ulici »kod bolnice časnih sestara sa zadatkom zatvaranja pravca od Zagrebačke Gore«.¹⁹⁰

Tako su jedinice 45. srpske divizije i 39. kраjiške divizije prve ušle u Zagreb 8. maja 1945. godine.¹⁹¹

Trinaesta kраjiška brigada ušla je u Zagreb 9. maja. Ona se zadržala u borbi sa neprijateljskom grupacijom 8. maja na prilazima Zagrebu, gde je i prenoćila, pa sutradan ušla u grad. U Bojnoj relaciji 13. kраjiške brigade stoji:

»Sutra 9. V. 1945 g. brigada ulazi preko Savskog Mosta Savskom cestom u grad Zagreb i orijentiše se prema zapadnom dijelu grada oko Nove Remize«.¹⁹²

U Zagrebu je Brigada zarobila neke pripadnike neprijateljskih oružanih snaga, a neki su se predali. Bilo je i oficira koji su se predavali.

U ovim borbama 13. kраjiška brigada ukupno je ubila 202 neprijateljska vojnika, 15 ranila i 593 zarobila. Zaplenila je 15 topova, 2 protivtenkovska topa, 1 teški mitraljez, 14 puškomitraljeza, 320 pušaka, 26 revolvera, 4 automata, 660 bombi, 32 bacačke granate, 11 kamiona, 3 motocikla,

¹⁸⁹ Operacijski izveštaj 20. kраjiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1283, reg. br. 16—1.

¹⁹⁰ Operacijski izveštaj 15. kраjiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1272, reg. br. 31—2.

¹⁹¹ Operacijski izveštaj 24. brigade 45. srpske divizije od 10. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1337, reg. br. 34—3. Vanredni izveštaj 45. srpske divizije od 10. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1332 reg. br. 23—1/3.

Operacijski izveštaj 20. kраjiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1283, reg. br. 16—1. Operacijski izveštaj 15. kраjiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1272, reg. br. 31—2.

¹⁹² Bojna relacija 13. kраjiške brigade za period od 7. — 10. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 8—8.

5 bicikla, 37 konja, zatim telefona, radio-aparata, odela, cipela, kože, municije i ostalog.¹⁹³

Brigada je imala 15 ranjenih vojnika.

Brigada na jugoslovensko-austrijskoj granici

Ni posle oslobođenja Zagreba neprijatelj nije htio da se predaje. Radilo se uglavnom o jedinicama koje su ranije, a i u povlačenju masakrirale mirno stanovništvo. Svesne tih zločina, one nisu htеле da se predaju. Ocenjivale su stanje tako, da će uspeti da se povuku i stupe u kontakt sa jedinicama zapadnih saveznika pa da se njima predaju

Prema izveštaju Štaba 39. krajiske divizije od Zagreba, na njenom pravcu nastupanja, povlačila se 373. nemacka divizija, dva bataljona policije za održavanje reda, 2. ustaški zbor, u čijem sastavu je bila 18. ustaško-domobranska udarna divizija i 2. i 12. ustaško-domobranska divizija, 3. ustaški zbor sastava 4, 6. i 15. ustaško-domobranske divizije i četnici Pavia Durišića. Zaštitnicu u odstupanju ovih neprijateljskih snaga činila je 18. ustaško-domobranska udarna divizija, ustaše dopukovnika Luburića. Sa ovim ustaškim jedinicama nalazio se izvestan broj ustaških porodica i civila koji su se povlačili iz pravca Sarajeva, Banjaluke i Bihaća.¹⁹⁴ Ove neprijateljske snage povlačile su se pravcem Zagreb — Zaprešić — Brežice.

Zadatak 39. krajiske divizije bio je: pokret glavnom komunikacijom Zagreb — Brežice, gonjenje razbijenog neprijatelja i oslobođenje Brežica. Za Divizijom trebalo je da krene istim pravcem armijski tenkovski bataljon i dve baterije topova, a zatim 45. srpska divizija. Stab 39. divizije izdao je 10. maja zapovest za pokret.¹⁹⁵

Trinaesta krajiska brigada određena je u prethodnici 39. divizije i dobila je zadatak da krene pravcem Zagreb — Zaprešić — Brdovec — Brežice, glavnom komunikacijom. Petnaestoj brigadi naređeno je da krene za 13.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Izveštaj Štaba 39. divizije od 9. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 38—7.

¹⁸⁵ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 19—7.

brigadom. Iza 15. krajiške brigade određeno je da kreće Artiljerijski divizion, Štab Divizije i prištapski delovi. Iza ovih delova trebalo je da krene 20. krajiška brigada, divizijski medicinski bataljon, bojna komora i intendantura.

U desnu pobočnicu 13. krajiškoj brigadi je naređeno da odredi jedan bataljon, a ostalim kolonama po jednu četu. Sav zaplenjeni materijal da se predaje divizijskoj intendanturi, a ova da ga preda Komandi pozadine 2. armije.

Naređeno je da se pokret izvrši odmah.

Štab 13. krajiške brigade, dobivši zapovest Štaba 39. divizije, izdao je svoju zapovest za pokret. Zborno mesto Brigade određeno je bilo na Savskoj cesti, tamo gde se nalazio njen 1. bataljon i gde se cesta seče sa Ilicom. Sve jedinice morale su biti na zbornom mestu do 17 časova 10. maja.

Brigada je u prethodnicu odredila 1. bataljon, a za njim je trebalo da krene 2., 3. i 4. bataljon, Artiljerijski divizion, Intendantura i ostali delovi.

U 17 časova 10. maja jedinice 13. krajiške brigade krenule su iz Zagreba pravcem Zagreb — Zaprešić — Brežice, gde su stigle u 3,30 časova 11. maja. U Brežicama se Brigada odmarala do 11 časova, a tada je krenula dalje i do 15 časova 11. maja stigla u rejon s. G. Obrež. Prvi bataljon smestio se u s. Stari Grad, 2. bataljon u s. Pesje, 3. bataljon u s. G. Obrež, 4. bataljon u s. Vrbinska Vas, a Štab Brigade i sve ostale jedinice u s. G. Pohance.¹⁹⁶

Petnaesta krajiška brigada krenula je iz Zagreba za 13. krajiškom brigadom i stigla do s. Zverinjak 11. maja gde je zanoćila. Dvadeseta krajiška brigada krenula je 10. maja iz Stijenjavca i u 16 časova 11. maja stigla do s. Sv. Lenard i tu zanoćila.¹⁹⁷

Trinaesta krajiška brigada krenula je u 5 časova 12. maja iz rejona gde je prenoćila i to u dve kolone. Prvi i 4. bataljon krenuli su pravcem Rajhenburg — Senovo — Sv. Vid i kod sela Plešiveca u 11 časova dolazi do borbe sa

¹⁹⁶ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

¹⁹⁷ Operacijski izveštaj 20. krajiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1283, reg. br. 16—1.

oko 1.000 ustaša. Borba je trajala do 13. časova i ustaše su imale 67 mrtvih, 72 ranjena i 340 zarobljenih. Među zarobljenima bila su 2 oficira i 19 podoficira. Bataljoni su imali 2 mrtva i 1 ranjenog vojnika.

Drugi i 3. bataljon krenuli su pravcem Rajhenburg — Senovo — k. 582 — k. 772 — Zagorje. Na k. 772 ovi bataljoni su naišli na ustaše i došlo je do borbe. Ubijeno je 36, ranjeno 15 i zarobljeno 376 ustaša. Prištapski delovi 13. krajiške brigade zarobili su kod s. Kamen 146 neprijateljskih vojnika.

Ovog dana jedinice 13. krajiške brigade zaplenile su 11 puškomitrailjeza, 20 strojnica, 302 puške, 47 revolvera i dosta druge ratne opreme.

Sve jedinice Brigade stigle su 12. maja na prostor Zagorje, Planinska Vas, Sv. Vid i tu zanoćile. Jedinice 20. krajiške brigade 12. maja stigle su u rejon s. Pilštanj te tu zanoćile, a 15. krajiška brigada je zakonačila u s. Lesično.

Radi daljeg gonjenja i uništavanja razbijenog neprijatelja Štab 39. krajiške divizije izdao je 12. maja zapovest za dalji marš i gonjenje. U ovoj zapovesti Štab Divizije je ukazao na nedostatke u dotadanjem pokretu. Rečeno je ovo:

»Za vreme današnjeg marša t. j. 12. o. mj. divizijska i brigadne komore marševale su bez ikakvog reda i discipline. Ceste su bile zatrpane sa kolima i motornim vozilima, tako da je bio skoro onemogućen svaki saobraćaj na toj komunikaciji. Da bi se u daljim pokretima marševelo u većem redu, načelnik divizijske intendanture i intendantski oficiri brigada koji komanduju sa tim kolonama¹⁹⁸, povešće više računa o marševskom redu i disciplini svih jedinica.«

Divizija se kretala u jednoj koloni i jednom komunikacijom pa je do zakrčivanja moralo doći. Ovom zapovešću Divizija naređuje da se sva motorna vozila ostave u s. M. Kamen. Pored toga Divizija je naredila da se brigadne intendanture i bojne komore kreću zajedno sa divizijskom komorom, na njenom čelu. Ove mere doprinele su urednijem kretanju jedinica.

Trinaestoj krajiškoj brigadi je naređeno da izvrši pokret pravcem s. Planinska Vas — s. Prosečno — s. Gorice

¹⁹⁸ Zapovest Štaba 39. krajiške divizije za dalji marš od 12. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 24—7.

Jezerce — Trski vrh — Sv. Jakov, izbije na komunikaciju Smarje — Celje i njome dođe do s. Sv. Juraj. Granica zone njenog kretanja određena je: levo — s. Doropolje — s. Planina — s. Breže — s. Podmalje — s. Gorica — Gradišće brdo — s. Vrbino, a desno — s. Zagorje — s. Pokorna Vas — Toplanje — Jelce — s. Leskovec — Njivce — Sv. Urban.

Levo od 13. krajiške brigade kretala se 15. a desno 20. krajiška brigada. Štab 13. krajiške brigade izdao je zapovest za marš, dao zadatke bataljonima da se do s. Zagorje kreću u dve kolone, a ovde da se sastanu i grupišu.¹⁹⁹ U međuvremenu stigla je i zapovest Štaba 39. divizije, koja je bila identična sa ovom brigadom. Dvanaestog maja Brigada je izvršila pokret.

Nastavivši pokret i čišćenje terena u duhu zapovesti Štaba 39. krajiške divizije, jedinice 13. krajiške brigade 13. maja stigle su u rejon Sv. Juraja. U toku dana 1. bataljonu predalo se 75 neprijateljskih vojnika, a Izviđačkoj četi 15. Drugi bataljon zarobio je 75. Trećem bataljonu predalo se 129 neprijateljskih vojnika, od kojih su 116 bili Čerkezi,²⁰⁰ a 4. bataljonu — 9 neprijateljskih vojnika.

Brigada je zaplenila 1 mali bacač, 5 puškomitrailjeza, 112 pušaka, 2 strojnica, 8 pištolja i ostalu opremu.

Trinaestog maja jedinice 20. krajiške brigade koje su se kretale desno od 13. krajiške brigade stigle su u rejon s. Grobelno,²⁰¹ a 15. krajiške brigade u rejon Sv. Juraj.²⁰² U 13. časova 14. maja 13. krajiška brigada krenula je za Celje, gde je stigla u 18,45 časova.

Jedna grupa Nemaca, ustaša i četnika probila se do jugoslovensko-austrijske granice, ali je 15. maja okružena na prostoru Dravograd — Blajburg — Slovengradec, gde je istog dana uništena i zarobljena. Ostale neprijateljske

¹⁹⁹ Zapovesti Štaba 13. krajiške brigade od 11. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 24—7.

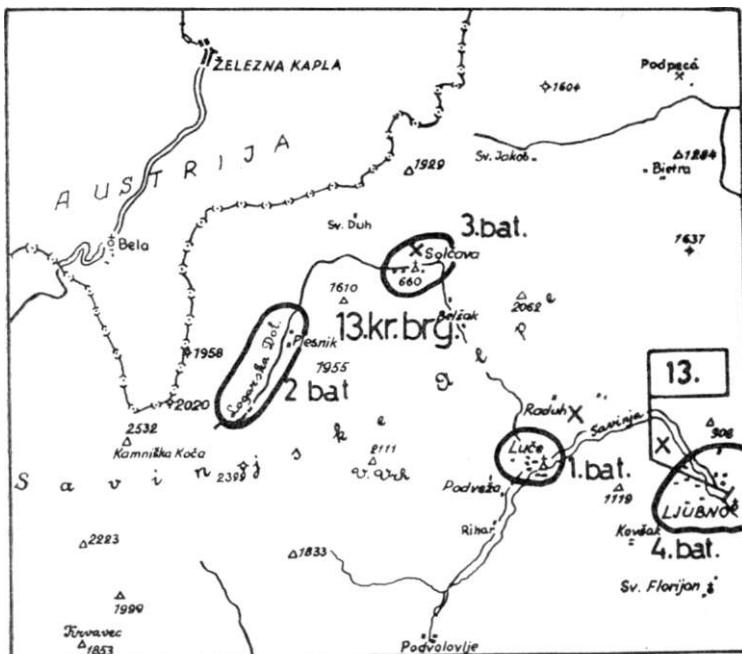
²⁰⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

²⁰¹ Operacijski izveštaj 20. krajiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1283, reg. br. 16—1.

²⁰² Operacijski izveštaj 15. krajiške brigade za maj 1945. godine. Arhiv VII, k 1272, reg. br. 31—2.

snage grupe armija »E« kapitulirale su ranije. Međutim, manje grupe neprijateljskih jedinica izbile su nadomak austrijske granice u rejon Solčave. To su bili ustaše, Nemci i slovenački belogardejci, koji su nameravali da se prebacuju u Austriju. I sa ovom grupom trebalo se što pre obračunati. Za taj zadatak određena je 13. kраjiška brigada.

RASPORED 13. KRAJIŠKE BRIGADE NA AUSTRIJSKOJ GRANICI

R. 1 : 200.000

v Legenda :

- 1) Mesta gde su razbijeni Nemci i ustaše 17. maja 1945. godine.

Pešački deo 13. krajiške brigade upućen je na kamionima na prostor Logarske doline, s. Solčave, s. Luče. Iz Celja se krenulo u 4 časa 15. maja. U prebacivanju tih

delova teškoću je predstavljao nedostatak vozila i benzina, pa je Brigada prebacivana po turama. Pozadinski deo Brigade kretao se sopstvenim sredstvima. Važno je bilo da tamo što pre stignu borbeni delovi. Tako su do 19,30 časova svi delovi Brigade stigli na određeni prostor. Drugi bataljon 13. krajiške brigade smestio se u Logarskoj dolini, 3. bataljon u Solčavi, 1. bataljon u s. Luče, a 4. bataljon i ostali delovi u s. Ljubno.

U ovakvom rasporedu Brigada je ostala u toku 16. maja. Sedamnaestog maja 1. bataljon sukobio se sa jednom grupom ustaša kod s. Dešmana, severoistočno od s. Luče. Došlo je do kraće borbe u kojoj je bataljon ubio 25 i zarobio 99 ustaša. Među njima bila su 4 oficira. Bataljon je imao 1 ranjenog vojnika, a zaplenio je 8 puškomitrailjeza, 40 pušaka, 4 automata, 4 pištolja, 2 raketna pištolja i 2 ustaške zastave. Patrole 3. bataljona u okolini Solčave zarobile su 10 neprijateljskih vojnika, a jednoj četi 4. bataljona u s. Sušnik predalo se 8 neprijateljskih vojnika. Brigadna izviđačka četa istog dana ubila je 17 ustaša nedaleko od s. Luče. Zaplenila je 2 puškomitrailjeza, 2 automata i 12 pušaka. Ovog dana pronađena su još 3 puškomitrailjeza na mestu gde je 1. bataljon vodio borbu sa ustašama, a 3. bataljon zarobio je još 17 ustaša i Nemaca. Ovim su likvidirane i poslednje neprijateljske grupe koje su bile ostale na teritoriji Slovenije.

Petnaesta i 20. krajiška brigada 39. krajiške divizije nisu se kretale dalje od Celja.

Osamnaestog maja 13. krajiška brigada ostala je na istom prostoru, a tokom 19. maja njeni pešački delovi prebačeni su kamionima i autobusima u Celje, dok su komora i drugi delovi krenuli cestom i u Celje stigli u 22 časa 19. maja.

U gonjenju neprijatelja od Zagreba do austrijske granice od 11. do 18. maja 1945. godine jedinice 13. krajiške brigade ubile su 145 neprijateljskih vojnika, 87 ranile i 1.309 zarobile. One su ukupno izbacile iz stroja 1.541 neprijateljskog vojnika, dok je Brigada imala 2 mrtva i 2 ranjena vojnika.

Za ovo vreme Brigada je zaplenila 1 mali bacač, 29 puškomitrailjeza, 28 automata, 449 pušaka, 59 revolvera,

2 raketna pištolja, 8 kamiona, 3 luksuzna automobila, 4 motocikla, 1 radio-stanicu, 80 kola, 165 konja, 30 km kabla, 2 ustaške zastave i dosta drugog materijala.²⁰³

Povratak Brigade u Bosansku krajinu

Osamnaestog maja 1945. godine 13. krajiška brigada bila je, na prostoru Logarske doline, Solčave, Ljubna. Stab 2. armije naredio je da se 39. krajiška divizija prebaci vozom od Celja, preko Zagreba, za Karlovac.²⁰⁴ Na ovu odluku verovatno je imala uticaja i činjenica što su jače neprijateljske grupe ostale i na području Basanske krajine i Hercegovine, pa je Divizija tamo bila potrebna.

Pozadinski delovi 13. krajiške brigade zanoćili su u Celju kod utovarne ž. st. dok su se pešadijski delovi ukrcavali u toku noći u voz. Ukrcavanje je završeno ujutro, pa je kompozicija u 8,30 časova 20. maja krenula iz Celja za Zagreb.²⁰⁵ U Zagreb je stigla u 14 časova istog dana i produžila za Karlovac, u koji je stigla u 20 časova 20. maja. Pešadijski delovi 13. krajiške brigade prenoćili su u Karlovcu.

Komora i Brigadna auto-četa kretale su se komunikacijom Celje — Zidani Most — Brežice — Sv. Nedelja — Jastrebarsko — Karlovac. Ovi delovi stigli su u Karlovac sa zakašnjnjem.

Od Karlovcia pešadijski brigadni delovi kretali su se peške. Tu je Štab Brigade izdao zapovest za marš i prebacivanje na prostor Slunja. Pešadijskim brigadnim delovima određena je marš-ruta Karlovac — Ladvenjak — Tušilović — Šolići — Mihajlovići — Rijeka — Zagorje — Kozline — Srpski Blagaj — Hrvatski Blagaj — Blagajski Pavlovac — G. Nikšić — Slunj. Prenočište je određeno da bude u severnom delu Slunja. Ovom marš-rutom, iza pešadijskih delova, naređeno je da se kreće brigadna i bata-

²⁰³ Bojna relacija 13. krajiške brigade za gonjenje neprijatelja do austrijske granice. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 9—8.

²⁰⁴ Operacijski izveštaj 39. divizije za maj 1945. godine. Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 34—2.

²⁰⁵ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

ljonske intendanture. Marševski poredak bio je: 1, 2, 3, i 4. bataljon, Artiljerijski divizion, pa prištapski delovi.

Brigadna auto-četa stavljena je ovom zapovešću pod komandom Divizijske auto-čete i naređeno je da pokret izvrši komunikacijom s leve strane r. Mrežice do s. Zdenec, a odavde da skrene levo za Slunj,²⁰⁶

Sa proslave godišnjice formiranja 13. krajiske brigade 27. 8. 1945. godine u Ribniku. Komandant divizije Milan Zorć vrši smotru

Pokret pešadijskih delova iz rejona Karlovca izvršen je u 5 časova 22. maja. Uz normalne zstanke, oni su stigli u 21 čas istog dana u Slunj. Auto-četa tamo je stigla u 18 časova. Jedinice su zanoćile u s. Lumbardeniku i s. Lađevcu.

Štab 13. brigade izdao je zapovest za marš u toku 23. i 24. maja, do dolaska u rejon Bihaća. Pravac kretanja bio je: Lumbardenik — s. Lađevac — s. Rupe — s. Furjan — s. Koranski Lug — s. Tržac — s. Tržanska Raštela — s.

²⁰⁶ Zapovest Štaba 13. krajiske brigade od 21. 5. 1945. godine za marš na prostor Slunja. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 25—7.

Rujice — s. Krnja — s. Turija — Karađorđevac — Bihać.²⁰⁷

Dvadeset trećeg maja pešadijski delovi odmarali su se u s. Lađevcu, a u 19. časova stigao je Artiljerijski divizion i komora. Pešadijske jedinice brigade krenule su iz Lađevca u 22 časa 23. maja i do 14 časova 24. maja stigle u s. Paprane i Šumar Leb, gde su se smestile za odmaranje. Komore i Artiljerijski divizion krenuli su u 4 časa 24. maja i stigli u s. Paprane i Šumar Leb u 14 časova istog dana.

U 13 časova 25. maja Brigada je stigla u Bihać, gde je održana smotra Divizije i miting povodom rođendana Vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije maršala Tita. Po završetku mitinga Brigada je stigla u s. Prekonjune i tu prenoćila.²⁰⁸

Dalji pokret Brigada je izvršila 26. maja u 19 časova pravcem s. Ripač — s. Vrtoče — Petrovac — s. Drinić. U Drinić je stigla u 16 časova 27. maja i tu se razmestila, progonila manje četničke grupe koje su se u petorkama i desetinama pojavljivale u s. Peckoj, Slatini i Vrbljanima. Ovi razbijeni četnici su pokušavali da ometaju saobraćaj, koji je već bio organizovan, pa je trebalo preduzeti mere da se to onemogući, a i da se ovi četnici unište ili primoraju na predaju. Taj zadatak opet je pripao 13. krajiškoj brigadi. Štab 39. krajiške divizije izdao je 31. maja zapovest za obezbeđenje saobraćaja i poštanskih veza i hvatanja i uništavanja preostalih neprijateljskih grupa. U zapovesti je rečeno:

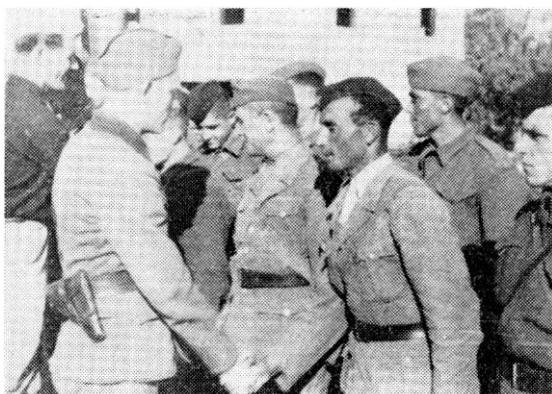
»13 brigada smestiće se sa štabom i glavninom svojih snaga u Mikonjić-Gradu sa zadatkom kontrolisanja prostorije. Tajce (isključno) — planina Gorica (isključno) — s. Pliva (uključno) — planina Čardak — s. Štekercovci (uključno) — planina Crna Gora (uključno) — planina Klekovača (isključno) — Potoci (uključno) — planina Srnetica (uključno) — s. Jasenovac — Ključ (uključno) — Čadavica (uključno) Podbrdo (uključno) — Mrkonjić Grad (uključno).«²⁰⁹

²⁰⁷ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade za marš od 23. 5. 1945. godine. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 26—7.

²⁰⁸ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade. Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 7—1.

²⁰⁹ Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 27—7.

Trinaesta krajiška brigada napustila je Drinić u 3 časa 1. juna 1945. godine i krenula pravcem Drinić — Bravsko — Ključ — s. Zablaće, gde je stigla u 16 časova i tu zanoćila. Prvi bataljon nije se kretao brigadnom maršrutom. On je krenuo preko Kozila i Srnetica za Ribnik,

Jova Ninković, komesar 13. krajiške brigade opraća se sa grupom stranih državljanina — boraca 13. krajiške brigade u Mrkonjiću, po završetku rata

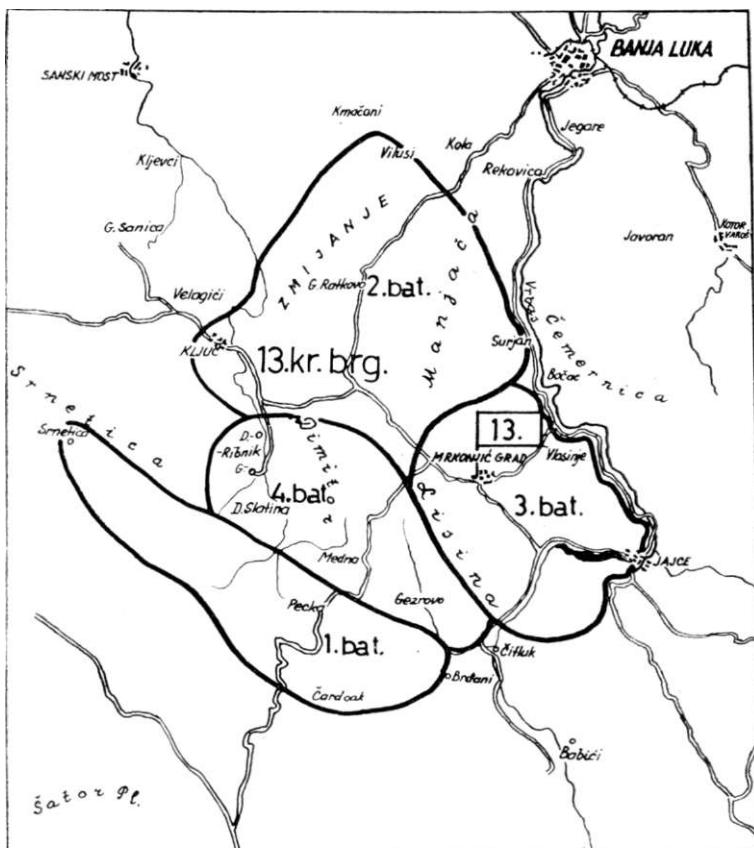
zaselak Busije. U Busije je stigao u 14. časova 1. juna i tu zanoćio. Drugog juna Brigada se odmarala. U s. Zablaću održan je miting povodom završetka rata i povratka Brigade u Ribnik.

Štab Brigade je odredio svakoj jedinici prostor na kome će izvršavati zadatke obezbeđenja komunikacija i uništavanja preostalih odmetničkih neprijateljskih grupa. Prvi bataljon kontrolisao je prostor: Srnetice, Ovčara, Čardaka, s. Sokolac, s. Baraći, s. Pecka, s. Vrbljani. Drugi bataljon; Ključ, s. Orahovljani, s. Ponor, s. Surjan, s. Dobrnja, s. Vilusi, s. Sokolovo. Treći; Lisina, s. Šibovi, s. Bešnjevo, s. Gorica, Jajce, s. Liskovica, s. Trijebovo, Mrkonjić i 4. bataljon s. Ribnik, s. Slatina, s. Baraći, s. Vražić, s. Trnovo, s. Podrašnica, s. Graci, s. Treskavac. Artiljerijski divizion nalazio se na prostoriji s. Podbrdo, s. Rogolje, s.

Kotline. Štab Brigade sa prištapskim delovima smestio se u Mrkonjić.

Trinaesta krajška brigada od formiranja pa do završetka rata dejstvovala je, kao brigada, 633 dana. Za to

RASPORED BRIGADE PO POVRATKU U KRAJINU

Legenda:

- 3) Prostorija na kojoj je smeštena Brigada po povratku u Krajinu podeljena je bataljonima i svaki od njih imao je odredene zadatke u granicama kako je označeno.

vreme ona je ubila 2.263, ranila 2.269, a zarobila 2.589 neprijateljskih vojnika. Među zarobljenima nalazio se i komandant 69. nemačke divizije general-major fon Devic. Pored njega Brigada je zarobila i Blaža Gutića, šefa banjalučke ustaške policije i brata čuvenog zločinca Banjalučanina Viktora Gutića, stožernika ustaškog stožera Župe Sana i Luka.

Brigada je zaplenila 26 topova, 21 bacač mina, 13 teških mitraljeza, 166 puškomitraljeza, 79 automata, 2.602 puške, 206 revolvera, 58 topovskih granata, 1.240 mina za bacače, 1.479 bombi, 534.120 metaka, 11 aviona, 17.490 avionskih bombi raznih težina, 2.120 buradi benzina, 54 bureta nafte, 35 automobila, 11 motocikla, 6 bicikla, 6 radio-stanica, 3 telefonske centrale, 20 telefona, 99 zaprežnih kola, 273 konja, 4 kuhinje, 3 kazana, 116 šatorki krila, 175 čebadi, 71 šinjel, 88 odela, 253 para cipela, 206 ranaca, 219 pari rublja, 34 sedla, 50 kg đona, 5 pisačih mašina, 7 radio-aparata, 8 dogleda, 30 km telefonskog kabla, 2 ustaške zastave i dosta druge ratne opreme kao fišeklija, opašača, noževa i slično. Uništila 1 avion, 17 kamiona, 3 lokomotive, 6 vagona i 5 tenkova.

Njeni gubici bili su: 288 mrtvih, 806 ranjenih i 53 zarobljena vojnika i rukovodioца. Od oružja i opreme Brigada je izgubila 3 topa, 2 bacača, 14 puškomitraljeza, 2 automata, 47 pušaka, 9 revolvera, 1 kola, 6 kazana i 4 konja.

Krajem februara 1945. godine 13. krajiška brigada imala je po spisku 1.666, a na licu 1.427 vojnika, podoficira i oficira. U njenom sastavu bila su četiri streljačka bataljona, Izviđačka četa, Tehnička četa, Prateća četa, Ceta za vezu, Brigadna intendantura, Sanitet i Štab Brigade.

Od naoružanja imala je 2 protivtenkovska topa, 11 teških bacača, 3 mala bacača, 2 »džon bula«, 5 protivtenkovskih pušaka, 12 teških mitraljeza, 111 puškomitraljeza, 95 strojnica, 1.008 pušaka, 183 revolvera, 291 ofanzivnu bombu, 541 defanzivnu bombu, 188 topovskih granata, 207 mina za teške bacače, 34 mine za male bacače, 34 punjenja za »džon bul«, 425 metaka za protivtenkovske puške,

180.408 puščanih metaka, 6.375 metaka za strojnicu, 17 nagaznih mina i 80 kg eksploziva.

Brigada je imala 10 teglečih, 273 tovarna i 25 jahačih konja.*

Brigada je za vreme svoga postojanja prevalila preko 5.500 km, što znači da je dnevno, prosečno, prelazila 8,7 km. Međutim, sigurno je da su njeni bataljoni prešli i više od toga. Borba protiv četnika iziskivala je česte, iznenadne i daleke pokrete, ako se želelo uspeti. Stoga se sva kretanja brigadnih jedinica ne mogu ni registrovati, akamoli izmeriti. Navedena cifra, ipak, može poslužiti kao sigurna orientacija za svakog ko se bavi pitanjem proučavanja dejstva partizanskih jedinica, njihove sposobnosti za izdržavanje napora i faktora koji utiču na stvaranje takve sposobnosti.

Završivši ratna dejstva na krajnjem severozapadu naše zemlje i vrativši se u Bosansku kрајину, Brigada ni tada nije imala mnogo odmora. Novi zadaci, napor i pregnuća čekali su njene proslavljenе borce.

Narod iz kog je ponikla sa oduševljenjem je dočekao njen povratak. I stari i mladi dolazili su u jedinice, obilazili svoje sinove, braću, rođake i donosili im darove. Dolazili su i oni čiji su sinovi i kćeri pali za slobodu u raznim mestima i krajevima gde se borila njihova brigada. I oni ispod udaljenih obronaka Manjače, Drinića retka, Davidove Meline i brežuljkastog Pervana bili su česti gosti svoje »Garave«.

Sad se, mnogo češće nego ranije, tresla »Kozara«. U kolu su bili i oni koji su dolazili iz dalekih krajeva u posete. Na njihovim ledima, koja je samo starost mogla sačuvati, poskakivale su torbe iz kojih su tek bili izvađeni pokloni.

* Pregled brojnog stanja ljudstva, oružja i opreme 13. krajiske brigade nema datuma, nalazi se uz Operacijski izveštaj iste brigade od 28. 2. 1945. godine, pa je verovatno i pregled toga datuma. Šesnaestog marta 1945. godine Brigada je imala 1.810 ljudi, ali za to vreme nema ostalih podataka, pa to i ne navodim.

Svi ti faktori stvorili su uslove za formiranje 39. kраjiške divizije čiju je kičmu predstavljala 13. kраjiška brigada, koja je i stvorila uslove za njeno formiranje. Time je NOP već u velikoj meri osvojio pozicije na terenu gde ranije nije imao uticaja. I u tome je najveći doprinos i značaj 13. kраjiške brigade.

Podaci o braniocu se mogu smatrati potpuno realnim. Štab 5. korpusa je imao dobru vezu sa domobranskim oficirima i dobio je od njih tačne podatke o jačini branioca i načinu organizacije odbrane, kao i sve ostalo što ga je interesovalo.